Düşündüğünü Sandığın Şeyi Gerçekten Düşünüyor musun?

JULIAN BAGGINI
JEREMY STANGROOM

kitkitap

POPÜLER FELSEFE

Düşündüğünü Sandığın Şeyi Gerçekten Düşünüyor musun?

Felsefi Test Kitabı

Julian BAGGINI
ve
Jeremy STANGROOM

Türkçesi: Mehmet POZAM

hitkitap

© HİTKİTAP

Julian Baggini ve Jeremy Stangroom
Düşündüğünü Sandığın Şeyi Gerçekten Düşünüyor musun?
Do You Think What You Think You Think?
Türkçesi: Mehmet Pozam

Yayına Hazırlayan
Seyfi Öngider
Yonca Hancıoğlu

Redaksiyon: Seda Toksoy

ISBN 978-9944-198-03-5
Şubat 2008, İstanbul

© 2006, Julian Baggini ve Jeremy Stangroom
Yayıncının yazılı izni olmadan herhangi bir alıntı yapılamaz

Yayın Koordinatörü: Gülşen Ülker
Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Ebru Öner

Kitap Matbaası'nda basılmıştır

Merkez
Fener Kalamış Cad. No: 93/7
34726 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0216 449 98 05 pbx Faks: 0216 348 00 69
hitkitap@hitkitap.com
www.hitkitap.com

Dağıtım
Alemdar Mah. Çatal Çeşme Sok.
No:30 Kat:2 Fırat Han Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212 513 81 57 Faks: 0212 511 62 52
İnternet Satış: www.kuraldisi.net

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler 5
Giriş 7
Kitabı Okurken... 9
1. Felsefi Sağlık Kontrolü 11
2. Mantıklı Olduğunu mu Sanıyorsun? 31
3. Beyin Jimnastiği 45
4. Kendi Tanrı'nı Kendin Yarat 59
5. Savaş Meydanı: Tanrı 71
6. Tabu 95
7. Ahlak Oyunu 109
8. Shakespeare Britney Spears'e Karşı 123
9. Resmen Ahlaklı Sayılır Mısınız? 137
10. Canlı Kalmak 149
11. Ne Kadar Özgürsünüz? 159
12. En Temel Felsefe Testi 173

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap fikrini destekledikleri için George Miller ve Gail Lynch'e; kitapta yer alan birçok aktiviteyi önceden İnternet sitesinde denedikleri için TPM Online (www.philosophersnet.com) mail grubu üyelerine; kapsamlı kontrolleri için Ophelia Benson Sajidah Ahmad, Lesley Levene, Daphne Trotter ve Joanna Macnamara'ya teşekkürler. Her şeye rağmen bir hata varsa sorumluluk tümüyle bize aittir.

"Felsefi Sağlık Kontrolü" Marilyn Manson'ın özgün bir fikrine dayanır.

"Mantıklı Olduğunu mu Sanıyorsun?" Peter Wason, Leda Cosmides ve John Tooby'nin özgün çalışmalarından esinlenmiştir.

"Kendi Tanrı'nı Kendin Yarat", özellikle derslerine felsefi aktiviteler katmak isteyen öğretmenlere birçok kitabını şiddetle tavsiye ettiğimiz Jeremy Hayward ve Gerald Jones'un özgün bir fikrine dayanır.

"Tabu" büyük ölçüde Jonathan Haidt, Silvia Helena Koller ve Maria G. Dias'ın çalışmalarından esinlenmiştir.

David Cooper'ın *Estetik: Klasik Okumalar* adlı kitabı "Shakespeare Britney Spears'a Karşı" bölümünde geçen başlıca sanat felsefesi teorilerini özetlemede bize çok yardımcı oldu. Bu teoriler hakkında daha fazla bilgilenmek isteyenlere şiddetle tavsiye ederiz.

Bu kitap, *The Philosopher's Magazine* ile beraber yaptığımız çalışmalardan ortaya çıktı. *The Philosopher's Magazine*, Ophelia Benson, Denis Collins, Jonathan Derbyshire, Susan Dwyer, Simon Eassom, Peter Fosl, Wendy Grossman, Mathew Iredale, Michael LaBossiere, Jeff Mason, Scott McLemee, Christopher Norris ve Christian Perring gibi birçok cömert bireyin katkıları ve de tabii aynı şekilde okuyucularımızın desteğiyle ayakta durmaktadır.

GİRİŞ

Kendini bil

Delphi'deki Apollo Tapınağı'nda yer alan yazıt

Descartes'ın gayet zeki bir adam olduğu kuşkusuz. Fakat bizzat kendisinin ya da yardımcılarının bir hatasından dolayı insan doğasına dair birçok yanlış inancın izi ona kadar sürülebilir. Bütün bu yanlış inançlardan belki de en büyüğü "zihinselin düzeltilemezliği", yani kendi zihinlerimizin içeriği hakkında yanılmış olamayacağımız inancıdır. Bu yanlış inanca örnek vermek gerekirse şunlar sıralanabilir; "acı hissettiğimi düşünüyorum, öyleyse acı hissediyorum ve bu konuda hiçbir şekilde yanılmış olamam."; "Bir fil görebiliyorsam, belki halüsinasyon görüyorumdur ve orada fil yoktur, fakat yine de bir fil görme deneyimini yaşadığım doğru olmalıdır."; "Ceketin bana sarı gözüküyorsa, gerçekte yeşil olduğu gerçeği bana sarı gözüktüğü gerçeğini değiştirmez"... gibi.

Yalın gerçek şu ki, aklımızdan geçenler konusunda korkunç, acı ve bir o kadar da trajik şekilde yanılıyor olabiliriz. İnsanların sık sık söylediği bazı şeyleri bir düşünün: "Aşık olduğumu sanıyordum, oysa sadece şehvetmiş"; "Hazımsızlık olduğunu zannediyordum aslında hamileymişim"; "Sosyalizme inandığımı sanıyordum fakat ödeyeceğim verginin tutarını gördüğümde inanmadığımı anladım"; "Çocuklarımın farklı olmalarını istemediğimi düşünüyordum, oysa gerçekte onların değişmelerini, böylece onlara daha yakın olabilmeyi istiyordum"; "Geç saatlere kadar çalışmayı sevdiğimi sanıyordum, ama aslında kendimi kandırıyor ve sadece özel hayatımdaki sorunları görmezden geliyordum"; "Dürüst olduğumu sanıyordum, oysa aslında önemli bilgileri saklıyor ve onu yanıltıyordum."

Neleri *gerçekten* düşündüğümüz kavranılması son derece zor bir alan. Bu kitabın amacı size neyi, nasıl düşündüğünüz konusunda bazı eğlenceli düşünme şekilleri sunmak ve bazı şaşırtıcı şeyler ortaya çıkarmak. Kitabın sonlarına doğru, büyük ihtimalle artık düşündüğünüzü sandığınız şeyin bir zamanlar düşündüğünüzü sanmış olduğunuz şey olmadığını düşüneceğinizi sanıyoruz! Ve tıpkı bir önceki cümlede olduğu gibi bu da huzurunuzu kaçırıcı, biraz akıl karıştırıcı fakat aslında oldukça eğlenceli olabilir.

KİTABI OKURKEN...

1. Bir kurşun ya da tükenmez kalem alın. Kurşun kalem *sizin* için daha iyi, çünkü böylece her zaman yanıtlarınızı silebilir ve kitabı tekrar kullanabilir veya başkalarına verebilirsiniz. (Tükenmez kalem *bizim* için daha iyi, çünkü o zaman yukarıdakileri yapamayacaksınız ve şayet kitaptan keyif alırsanız daha fazla kitap satın almanız gerekecek!)

2. Sakın hemen kendinizi savunmaya kalkışmayın. Yanılmaya ve ayrıca katılmadığınız konularda tartışmaya hazırlıklı olun. Fakat bu, lütfen, e-postalar, telefonlar veya halka açık yerlerde bizleri sıkıştırmak şeklinde olmasın.

3. Her aktiviteyi yavaş yavaş ve dikkatle yapın. Zeki bir çocuğun takip edemeyeceği kadar karışık hiçbir şey yok, fakat aceleyle getirir veya adımları atlayarak ilerlerseniz sonunda aklınız, kendini Cennet'in incili kapılarında Margaret Thatcher'ın yanında nöbet tutar ve sadece Ortodoks Rumları içeri alırken bulan bir ateistinkinden daha fazla karışacaktır.

4. Bu kitabın ciddi olup olmadığı endişesine kapılmayın. Yoksa yapay bir ayrım konusunda endişelenmiş olursunuz. Wittgenstein'ın dediği gibi, "Ciddi ve iyi bir felsefi çalışma baştan sona fıkralardan da oluşturulabilir." Veya bu durumda olduğu gibi oyunlardan...

1

FELSEFİ SAĞLIK KONTROLÜ

Kendime ait görüşlerim var - güçlü görüşler - fakat her zaman onlara katılmıyorum.

George W. Bush

Clint Eastwood'un meşhur bir lafı vardır. "Görüşler göt delikleri gibidir - herkeste bir tane olur." Ancak, bizler kendi inancımız ve bakış açımızın rektumun hiçbir yerine ya da işlevine benzetilmesini arzu etmeyiz. Başkalarının görüşleri saçma, akılsızca, safça veya nefret dolu olabilir fakat kendi görüşlerimiz mutlaka ince elenip sık dokunmuş, zekice ve dinlenmeye değerdir.

Eh, belki de öyledirler. Felsefi Sağlık Kontrolü'nün amacı size hangi görüşünüzün doğru, hangisinin yanlış olduğunu söylemek değil, görüşlerinizi ne kadar sağlıklı oluşturduğunuzu, düşündüğünüzü ortaya çıkarmaktır. Pek terbiyeli olmasa da Clint Eastwood'un benzetmesi üzerinden ilerleyecek olursak görüşlerinizin bronzlaşmış iki kalçaya mı, yoksa sarkık bir popoya mı benzediğini öğreneceğiz.

Kontrolden geçin

Felsefi Sağlık Kontrolü'nden geçmek için aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınıza karar verin. Bu aşamada, sadece ilerledikçe cevaplarınızı işaretlemeniz veya bir kâğıda not etmeniz önemli. Soruların hepsini cevaplamadan puanlama tablosuna veya arkasındaki analize bakmayın.

İfadelerin hepsi için yüzde 100 katılıyorum veya yüzde 100 katılmıyorum diyemeyeceğinizi biliyoruz; fakat hemen her seferinde bir cevaba diğerine göre daha meyilli olacaksınız. Emin değilseniz, görüşünüze en yakın olan cevabı seçin. Gerçekten de hiçbir görüşünüz yoksa, eh artık bir an önce olmalı!

Felsefi Sağlık Kontrolü, yanıtlarınızın doğru mu yanlış mı olduğuna ilişkin hiçbir yargıda bulunmaz, onun için olabildiğince dürüstçe cevaplayın. Her ifade dikkatle dile dökülmüştür, onun için her birinin aslında ne dediğine dikkat edin.

	Katılıyorum	Katılmıyorum
1. Objektif hiçbir ahlaki standart yoktur, ahlaki yargılar ancak belirli kültürlerin değerlerinin ifadesidir.		
2. Başkalarına zarar vermedikçe herkes kendi çıkarının peşinden koşmada özgür olmalıdır.		
3. İnsanlar bir yere yürüyerek veya bisiklete ya da trene binerek gidebiliyorlarsa oraya arabayla gitmemelidirler.		
4. Başka birinin hayatına son vermek her zaman yanlıştır.		
5. Yaşama hakkı öyle temel bir haktır ki, hayat kurtarmak için yapılan girişimlerde maddi değerlendirme söz konusu olamaz.		
6. Gönüllü ötenazi yasadışı kalmalıdır.		
7. Eşcinsellik yanlıştır, çünkü doğal değildir.		
8. Bir şeyin varlığını kanıtlama olanağı yoksa bile onun varlığına inanmak oldukça makuldür.		
9. Kişisel kullanım amacıyla uyuşturucu taşımak suç kapsamı dışında tutulmalıdır.		
10. Her şeye gücü yeten, her şeyi seven ve her şeyiyle iyi bir Tanrı vardır.		

	Katılıyorum	Katılmıyorum
11. İkinci Dünya Savaşı meşru bir savaştı.		
12. Bir seçim yaptıktan sonra, insanın öbür türlü seçim yapabilmiş olması her zaman mümkündür.		
13. Bireyleri sadece becerilerine göre yargılamak her zaman doğru değildir.		
14. Sanat eserlerine ilişkin yargılar tamamen beğeni meselesidir.		
15. Bedensel ölümden sonra insan fiziksel olmayan bir formda var olmaya devam eder.		
16. Devlet, etkinlik ve güvenlik testinden geçmemiş sağlık tedavilerinin uygulanmasına izin vermemelidir.		
17. Gerçeğin ne olduğuna dair objektif bir doğru yoktur; "doğru" her zaman belirli kültürlere ve bireylere göre değişir.		
18. Ateizm tıpkı diğer inançlar gibi bir inanç sayılmalıdır, çünkü Tanrının var olmadığını kanıtlamak mümkün değildir.		
19. Düzgün sağlık hizmetleri ve ilaçlar toplum için genellikle iyidir.		
20. Belirli koşullarda, geçmişte kendisine verilen zararları telafi etmek adına bir insanın yararına pozitif ayrımcılık yapmak hoş karşılanabilir.		

	Katılıyorum	Katılmıyorum
21. Alternatif ve tamamlayıcı ilaçlar, yaygın kullanılan diğer ilaçlar kadar değerlidir.		
22. Ciddi beyin hasarları bir insanın tüm bilincini ve benliğini ondan çalabilir.		
23. Kişinin kolayca engelleyebileceği halde masum bir çocuğun sebepsiz yere acı çekmesine göz yumması ahlaken kınanması gereken bir tavırdır.		
24. İnsan çıkarları uğruna çevre, sebepsiz yere zarar görmemelidir.		
25. Michelangelo tarihteki en iyi sanatçılardan biridir.		
26. Bireyler kendi bedenleri üstünde paylaşılmaz haklara sahiptirler.		
27. Soykırımlar insanlığın büyük kötülükler yapabileceğinin kanıtıdır.		
28. Yahudi Soykırımı az çok tarih kitaplarının anlattığı gibi meydana gelmiş tarihi bir gerçektir.		
29. Devletler, gelişmekte olan ülkelerde hayat kurtarmak adına vergilerde ani bir artışa gitmekte serbest olmalıdır.		
30. Gelecek önceden belirlenmiştir; bir insanın hayatının nasıl seyredeceği kader meselesidir.		

Puanlama

G1 ve G15 arasında her başlığın altında yer alan kutu lardaki cevaplar ifadelere vermiş olduğunuz cevaplarla uyu şuyorsa çarpı işareti koyun. (G = Gerilim, S = Soru)

G1	G2	G3	G4	G5
S1 Katılıyorum	S5 Katılıyorum	S10 Katılıyorum	S17 Katılıyorum	S24 Katılıyorum
S27 Katılıyorum	S29 Katılmıyorum	S23 Katılıyorum	S28 Katılıyorum	S3 Katılmıyorum

G6	G7	G8	G9	G10
S2 Katılıyorum	S26 Katılıyorum	S4 Katılıyorum	S12 Katılıyorum	S19 Katılıyorum
S9 Katılmıyorum	S6 Katılıyorum	S11 Katılıyorum	S30 Katılıyorum	S7 Katılıyorum

G11	G12	G13	G14	G15
S20 Katılıyorum	S22 Katılıyorum	S8 Katılmıyorum	S14 Katılıyorum	S16 Katılıyorum
S13 Katılmıyorum	S15 Katılıyorum	S18 Katılıyorum	S25 Katılıyorum	S21 Katılıyorum

Aynı sütunda iki kutu işaretlediğinizde inanç sisteminizdeki bir gerilimi belirlemiş oluyoruz. Bunun ne anlama geldiğini ileride açıklayacağız, fakat önce herhalde kaç puan yaptığınızı görmek istersiniz. Alın işte, bize göre bütün bunlar ne ifade ediyor:

0 gerilim Size sorduğumuz konulardaki görüşleriniz tamamen tutarlı.

1-2 gerilim Tamamen olmasa da takdir edilecek seviyede tutarlı bir düşünüre benziyorsunuz.

3-5 gerilim Çoğu kişide olduğu gibi, sizin görüşleriniz de olabileceği kadar iyi bir şekilde birbiriyle uyumlu değil.

6+ gerilim Ya inanılmaz ince bir düşünürsünüz ya da bir çelişkiler yumağısınız!

Genel analiz

Felsefi Sağlık Kontrolü, sahip olduğunuz çeşitli inançlar arasındaki gerilimleri veya çelişkileri belirlemek için tasarlanmıştır. Hangi inancınızın doğru, hangisinin yanlış olduğunu değil, inançlarınız arasındaki muhtemel uyuşmazlıkları belirlemeyi hedefler.

Belirlediğimiz her gerilim *ya* (1) iki inanç arasında bir çelişki olduğuna *ya da* (2) her iki inancın tutarlı bir şekilde bir arada bulunabilmesi için gelişmiş bir akıl yürütme biçimine gereksinim duyulduğuna işaret eder. Her iki durumda da bu, aynı anda söz konusu iki inancı taşımanın imkânsız olmasa da çok zor olduğunu gösteren bazı sebepler olduğu anlamına gelir. Bunları birazdan açıklayacağız.

"Gerilim" fikrini zihinsel bir dengeleme oyunu olarak düşünebilirsiniz. İnançlar arasında az gerilim olduğu ya da hiç gerilim olmadığı yerde iki inancı dengelemek için pek az zihinsel çabaya ihtiyaç vardır. Fakat iki inanç arasında çok gerilim olan yerde, insanın "cambaz ipinden atlayıp" inançlarından birisini terk etmesi, dolayısıyla zihinsel çaba ve hünerle dengesini sağlaması gerekir; aksi takdirde gerilimi uzlaştırmayı ve çelişen inançları taşımaya devam etmeyi başaramayarak "cambaz ipinden düşecektir".

Tespit ettiğimiz gerilimler sizi kaygılandırmalı mı? Tutarlı olmaya önem veriyorsanız, o zaman *ya* (1) iki inançtan birinden vazgeçmeli *ya da* (2) bunları uzlaştırmanın akılcı ve tutarlı bir yolunu bulmalısınız. Tutarlılığa o kadar da aldırış etmiyorsanız, eh belki de artık etmelisiniz.

Bu testin yalnızca önceden seçilmiş inanç ikilileri arasındaki gerilimleri tespit ettiğini unutmayın; tüm inanç permütasyonları arasındaki olası gerilimleri tespit etmiyor. Dolayısıyla taşıdığınız inançlar arasında bu testin saptayamadığı ilave gerilimler olabilir. Bu yüzden testten alınacak tam puan tüm inançlarınız arasında mükemmel bir tutarlılık olduğunu göstermez.

Gerilimlerin açıklanması

Bu bölümde, bu otuz inanç arasında belirlediğimiz gerilimlerin neden birer gerilim olduğunu açıklıyoruz. Sadece

kendi inançlarınızdaki gerilimleri okumayı tercih edebilirsiniz, fakat kaçabildiğiniz diğer bazı tuzaklar hakkında bilgi edinmek de ilginç olabilir; belki arkadaşlarınızın tuzağa düştüklerini anlamanıza yardımcı olabilir. Aynı zamanda, size her gerilimin bu testi İnternet üzerinden yapan seksen bin kişiden kaçının inançlarında var olduğunu söyleyeceğiz.

Gerilim 1: Ahlak göreceli midir?

Bu gerilim, kişi hem *Objektif hiçbir ahlaki standart yoktur, ahlaki yargılar ancak belirli kültürlerin değerlerinin ifadesidir* önermesine hem de *Soykırımlar insanlığın büyük kötülükler yapabileceğinin kanıtıdır* önermesine katıldığı zaman ortaya çıkar. Katılımcılarımızın neredeyse yarısı bu gerilimi sergilemekte.

Bu iki inanç arasındaki gerilim, bir inanç ahlakın sadece bir kültür ve âdet meselesi olduğunu iddia etmesi, diğer inancın ise soykırımları "büyük kötülükler" olarak kınamasından doğar. Fakat "soykırımların büyük kötülükler" olduğu iddiası, tek başına kültür ve âdetin ötesinde görünür bize. "Soykırım büyük kötülüktür" demenin ancak belirli bir kültürün değerlerini ifade ettiğini ve soykırımın tüm kültürler ve tüm zamanlarda büyük kötülük olduğu anlamına gelmediğini söylemek de aynı ölçüde mümkündür. Ancak bu görüşün altında yatan mantığın imâ ettiklerini kabul edip örneğin şunu söylemeye hazır çok az kişi vardır: "1994'te Hutu'lu Interahamwe ve Impuzamugambi milislerinin Rwandalı Tutsileri katletmeleri senin kültürünün bakış açısına göre kötü fakat Hutuların bakış açısına göre kötü değil, dolayısıyla bir ahlaki yargının diğerine üstün gelmesi diye bir şey olamaz!" Fakat ahlaki yargılar hakikaten de ancak "belirli bir kültürün değerlerinin ifadeleri" iseler, o zaman soykırım ve işkenceyi reddeden değerler nasıl oluyor da bunları reddetmeyenlerden üstün olabiliyor?

Gerilim 2: İnsan hayatına paha biçilebilir mi?

Bu gerilim, kişi, *Yaşama hakkı öyle temel bir haktır ki, hayat kurtarmak için yapılan girişimlerde maddi değerlen-*

dirme söz konusu olamaz önermesine katıldığı, fakat *Devletler, gelişmekte olan ülkelerde hayat kurtarmak adına vergilerde belirgin bir artışa gitmekte serbest olmalıdır* önermesine katılmadığı zaman ortaya çıkar. Araştırmamıza katılanların yaklaşık dörtte biri bu gerilimi sergiliyordu.

Yaşama hakkı, insan hayatı kurtarmak için kararlar verileceği zaman maddi değerlendirmeler söz konusu olamayacak kadar temel bir haksa, o halde bu, hayat kurtarmak için her zaman mümkün olabildiği kadar para harcamalıyız anlamına gelir. Kanserli bir hastanın hayatını kurtarmak dört milyon sterlin tutuyorsa, o para kesinlikle harcanmalıdır. Fakat bu doğruysa, o halde Batı ülkeleri kesinlikle gelişmekte olan ülkelerde hayat kurtarmak için mümkün olabildiği kadar fazla para harcamalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde hayat kurtarmak için zaten ayda yüz sterlin veriyor olabilirsiniz. Fakat hayat kurtarmak söz konusuyken maddi değerlendirmelerde bulunmak anlamsızsa o zaman neden iki yüz sterlin veya bin sterlin ya da gücünüzün yettiği kadar vermeyesiniz? Eğer bunu yapmıyorsanız bireyler ve devletlerin hayat kurtarmak için her türlü maddi bedeli göze almak zorunda olmadıkları ve aynı zamanda bir insanın gücü yettiği koşulda daha fazla harcayarak daha fazla hayat kurtarabilse bile masrafa girmesinin şart olmadığı, hayat kurtarmak için "yeterli" para harcayabileceği ilkesini üstü kapalı şekilde desteklemiş oluyorsunuz. Bu bakış açısı, hayat kurtarma kararlarında maddi değerlendirmelerin yapılması uygun olsa da insanın hayat kurtarmak için harcayacağı miktarın bir sınırı olduğunu öne sürer.

Gerilim 3: Her şeyiyle iyi, her şeye gücü yeten bir Tanrı var mıdır?

Bu gerilim, kişi, *Her şeye gücü yeten, her şeyi seven ve her şeyiyle iyi bir Tanrı vardır* ve *Kişinin kolayca engelleyebileceği halde masum bir çocuğun sebepsiz yere acı çekmesine göz yumması ahlaken kınanması gereken bir tavırdır* önermelerine katıldığı zaman ortaya çıkar. Araştırmamıza katılanların yaklaşık üçte biri inançlarında bu gerilimi taşıyordu.

Bu iki inanç bir araya geldiğinde "Kötülük Sorunsalı" ortaya çıkar. Sorun gayet açıktır: Eğer Tanrı her şeye gücü yeten, her şeyi seven ve her şeyiyle iyiyse bu, istediğini yapabildiği ve ahlaken doğru olanı yapacağı anlamına gelir. Fakat bu kesinlikle masum bir çocuğun sebepsiz yere acı çekmesine izin vermeyeceği anlamına da gelir; çünkü bunu kolayca engelleyebilir. Ama yine de çocukların acı çekmesine göz yumuyor. Küçük çocukların çektiği acıların büyük kısmı insan eylemlerinin sonucudur fakat birçoğu da aynı zamanda, hastalık, sel ya da kıtlık gibi doğal sebeplerden meydana gelir. Her halükârda Tanrı bunları durdurabilirdi; ama durdurmuyor.

Bu aşikar çelişkiyi açıklama çabaları "*teodise*"* olarak bilinir. Sayısız teodise üretilmiştir ve bunların büyük çoğunluğu Tanrı'nın acı çekmemize, ruhen gelişmemize yardımcı olmak ve/veya insanlığın kurtuluşunu sağlamak için göz yumduğu sonucuna varır. Bu iddiaların gerçekliğe ne kadar denk düştüğü tartışmaları halen devam etmektedir.

Gerilim 4: Mutlak doğru var mıdır?

Bu gerilim, hem *Gerçeğin ne olduğuna dair objektif bir doğru yoktur; "doğru" her zaman belirli kültürlere ve bireylere göre değişir* hem de *Yahudi Soykırımı az çok tarih kitaplarının anlattığı gibi meydana gelmiş tarihi bir gerçektir* önermelerine katılmanın sonucunda oluşur. İnternet katılımcılarının üçte birinden fazlasının sergilediği bir gerilimdir.

Şayet doğru göreceli bir kavramsa, o zaman hiçbir şey tam anlamıyla "doğru" veya "gerçeğe dayalı" değildir. Her şey "birilerine göre doğru" ya da "onlar için gerçektir". Peki ya Yahudi Soykırımına ne demeli? Milyonlarca Yahudi'nin, ayrıca Çingenelerin, eşcinseller ve Üçüncü Reich'ın diğer "düşmanlarının" Naziler tarafından sistematik olarak katledildiği doğru mu? Objektif doğruların olmadığına ina-

* Antik Yunanca'da Tanrı (*theos*) ve Adalet (*dike*) kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkan *teodise* kavramı, kötülükle bağlantılı şekilde Tanrı'nın adaletini ve kutsallığını haklı çıkaran, ilahi adaletin doğasını savunan bir zihinsel kuramlar yaratma sistemine işaret eder. Ç.N.

nıyorsanız, bu soruya verilecek kesin bir cevabın olmadığını söylemek zorundasınız. Bazılarına göre Yahudi Soykırımı bir gerçek; başkaları için değil. Öyleyse gerçek olduğunu inkâr edenlere ne söyleyebilirsiniz? Sizin görüşünüz olduğu gibi onların da görüşü olamaz mı? Nasıl olur da bir insan hem Yahudi Soykırımının gerçekliğini öne sürüp hem de bu konuda tek bir doğrunun olamayacağını söyler? Bu zihinsel gerilimi çözmek gerçekten zor bir mücadeledir, o yüzden birçok kişi biraz daha düşününce, netice itibariyle birtakım objektif doğrular olduğu sonucuna varır.

Gerilim 5: Çevreyi ne kadar korumalıyım?

Bu, en yaygın gerilimdir: Anketimize katılanların yaklaşık yarısının bu gerilime sahip olduğu görüldü. Bu da kişi, *İnsan çıkarları uğruna çevre sebepsiz yere zarar görmemelidir* önermesine katılıp, *İnsanlar bir yere yürüyerek veya bisiklete ya da trene binerek gidebiliyorlarsa oraya arabayla gitmemelidirler* önermesine katılmadığında ortaya çıkar.

Bir yere yürüyerek, bisikletle veya trenle gitmek çevreye daha az zarar verirken, eğer siz başka bir taşıma sistemi kullanabilecekken araba kullanmayı seçerseniz çevreye gereksiz yere zarar vermiş olursunuz.

Buradaki sorun "gereksiz yere" ifadesinden kaynaklanır. Eğer gerekliden kasıt hayatta kalmak için zorunlu olan şeylerse, gerekli olan zaten çok az şey vardır. Buna karşılık siz arabaya veya uçağa binmenizi, hayatta kalmak için olmasa da belli bir yaşam standardı için gerekli olduğu gerekçesiyle savunmak isteyebilirsiniz. Bunun yarattığı zorluk, bu yanıtın sonucunda başkalarını eleştirmenin zorlaşacağı gerçeğidir, çünkü "gerekli" olduğu söylenen şey aslında kişinin kendisi için önemli gördüğü şey anlamına gelmiş olacaktır. Tek bir uçak seferinin atmosferde yarattığı kirlilik, yüksek emisyonlu bir aracın bir yılda yarattığı kirlilikten daha bile fazla olabilir. Peki, şimdi çevreye gereksiz zarar vermek kimin suçu?

Gerilim 6: Kendimizi memnun edebilir miyiz?

Bu gerilim, *Başkalarına zarar vermedikçe herkes kendi çıkarının peşinden koşmakta özgür olmalıdır* önermesine ka-

tılıp, *Kişisel kullanım amacıyla uyuşturucu taşımak suç kapsamı dışında tutulmalıdır* önermesine katılmamanın bir ürünüdür. Bu gerilim diğer bazı gerilimlerden daha az paylaşıldıysa da, neredeyse on katılımcıdan üçünde vardı.

Burada çelişkiye düşmemeniz için, uyuşturucuların kişisel kullanımının uyuşturucuyu kullanan kişiden başkalarına da zarar verdiğine dair inandırıcı bir söylem içersinde olmanız gerekir. Dahası, yasaklanmış uyuşturucu kullanımının başkalarına verdiği zarar bakımından sigara içmek, alkol tüketmek ve araba kullanmak gibi yasal etkinliklerden (şayet bunların da suç kapsamına alınması gerektiğini savunmak istemiyorsanız) daha tehlikeli olduğunu göstermelisiniz. Batı toplumlarında alkol ve tütün kullanımı ile trafik kazaları önde gelen ölüm sebepleri olduğundan bu argümanı desteklemeniz zor olabilir. Aynı zamanda suç kapsamı dışında bırakılmaması gerektiğini düşündüğünüz her uyuşturucu için ayrı bir argüman bulmalısınız. Şu anda kullanımı yasak olan uyuşturucuların listesi doğal bir liste olmadığı için bütün yasak uyuşturucuları aynı şekilde ele almanın hiçbir mantığı yok.

Gerilim 7: Kendi bedenimle ilgili seçimler yapabilir miyim?

Bu gerilime hem *Bireyler kendi bedenleri üstünde paylaşılmaz haklara sahiptirler* önermesine hem de *Gönüllü ötenazi yasadışı kalmalıdır* önermesine katılmak neden olur. Katılımcılarımızın yaklaşık sekizde biri bu gerilimi sergiliyordu.

Bireyler kendi bedenleri üstünde paylaşılmaz haklara sahipseler, neden gönüllü ötenazi yasadışı kalmalıdır? Bu, açık bir çelişki olarak gözükmektedir. Bundan kaçınmanın bir yolu, ilk ilkeye "ölüm kalım kararları dışında" diye bir koşul eklemek olabilir. Fakat bu ek koşulu haklı çıkaracak olan nedir? Başka birinin yardımını gerektirdiği gerekçesiyle ötenazinin farklı olduğu savunulabilir. Yine de normalde, bir insanın kendi bedeni üzerinde sahip olduğu hakkın, işin içine başka birinin girmesiyle yitirildiğini düşünmeyiz. Eğer dövme yaptırmak istiyorsam, bir başkası-

na ihtiyacım vardır. Fakat dövme yapacak birini bulabildiğimi varsayarsak, bu benim dövme yaptırıp yaptırmama kararını verme hakkına sahip olmadığım anlamına gelmez.

Gerilim 8: Öldürmek her zaman yanlış mıdır?

Bu gerilim, kişi hem *Başka birinin hayatına son vermek her zaman yanlıştır* hem de *İkinci Dünya Savaşı meşru bir savaştı* önermelerine katıldığı zaman ortaya çıkar. Katılımcılarımızın yaklaşık dokuzda biri inançlarında bu gerilime sahipti.

Şurası çok açık ki, bu gerilime sahip olan kişi ya meşru savaş fikrinden vazgeçmeli ya da "Başka birinin hayatına son vermek her zaman yanlıştır" ilkesinden "her zaman" kalıbını çıkarmalıdır. Bu ilkeye "-nın dışında" diye biten bir koşul tümcesi eklemek aslında oldukça zordur, yani hem birçok kişinin meşru bulacağı bir öldürme türünü kabul eden hem de meşru olmadığı hissedilen bir öldürme türünü dışarıda tutacak bir iddia haline getirmek çok zordur. Örneğin, "meşru müdafaa dışında" demek mantıklı gelebilir, fakat bu da bir ordunun yalnızca kendisine saldırıldığında savaşabileceği ve hiçbir zaman sivil kayıplar riskini göze alamayacağı anlamına gelir. Aynı zamanda "-nın dışında" tümcesinin üstünde iyice düşünüldüğüne ve meşru kılınabilirliğine dikkat edilmelidir; sırf doğru olduğunu düşündüğümüz durumu meşrulaştırıp beğenmediğimizi dışarıda bırakmanın aracı haline gelmemelidir. İnsanların bu ilkeye itaat etmelerini istiyorsanız, bundan daha sağlam gerekçeler bulmalısınız.

Gerilim 9: Gelecek önceden belirlenmiş midir?

Anketimize katılan yaklaşık sekiz kişiden biri, *Bir seçim yaptıktan sonra, insanın öbür türlü seçim yapabilmiş olması her zaman mümkündür* ve *Gelecek önceden belirlenmiştir; bir insanın hayatının nasıl seyredeceği kader meselesidir* önermelerine katılarak inançlarındaki bir gerilimi açığa çıkardı.

Çoğu kişi, insanın özgür iradeye sahip olduğunu düşünür. Yine de böyle düşünen insanların birçoğu da alınya-

zısına veya kadere inanır. İki inanç aynı anda nasıl doğru olabilir? Biz ne yaparsak yapalım olacak olan oluyorsa, o zaman özgür olduğumuzu nasıl söyleriz? Diyelim, bir mağazadayım; iki ceketten birini satın alacağım ve karar vermeye çalışıyorum. Eğer insan alınyazısına veya kadere inanıyorsa o zaman satın alacağım ceket kaçınılmaz olmalıdır. O halde, ceketlerden birini seçmek için önlerinde durduğumda hakiki bir seçime sahip olduğum bir yanılsama olmalıdır, çünkü alınyazısı aslında yapabileceğim tek bir seçim olduğuna hükmetmiştir. Kendi kararımı kendim veriyormuşum gibi görünüyor, fakat kontrolümün dışındaki güçler zaten seçtiğim yolu önceden belirlemişlerdir. Bu durumda "Bir seçim yaptıktan sonra, insanın öbür türlü seçim yapabilmiş olması her zaman mümkündür" önermesi yanlış olmalıdır. Dolayısıyla, kadere inanmakla özgür iradeye inanmak arasında bir uzlaşı yaratmak zor bir iştir.

Gerilim 10: Doğal olmayan yanlış mıdır?

Her ne kadar bu iki ifade arasında bariz bir bağlantı olmasa da *Düzgün sağlık hizmetleri ve ilaçlar toplum için genellikle iyidir* ve *Eşcinsellik yanlıştır, çünkü doğal değildir* önermelerine katılmak kesinlikle bir gerilim yaratır. Katılımcılarımızın sekizde birinde bu gerilim mevcuttu.

Çoğu insan sağlık hizmetlerinin ve ilaçların iyi olduğuna inanır. Ama bunlar doğaya aykırı değil mi? Gelişmiş modern kanalizasyon sistemlerinin ve evlere gelen temiz suyun neresi doğal? Kemoterapinin veya diğer gelişmiş tıbbi tedavilerin neresi doğal? Öyleyse buradaki ilk sorun, birçok insanın doğal olmayan her şeyin kötü olduğuna inanmasının kesinlikle doğru olmamasıdır. Bu da demek oluyor ki doğal olmamak, eşcinselliğin yanlış olarak nitelendirilmesine gerekçe olamaz. (Sorulması gereken başka bir soru ise eşcinselliğin hangi manada doğal görülmediğidir.) İkinci sorun ise mantıksal bir sorundur. Çünkü bir şeyin öyle olması, ille de öyle olmalıdır demek değildir. "Kanser öldürür" cümlesi doğrudur, fakat bu "kanser öldürmelidir" (kelimenin ahlaki anlamında) demek değildir. Öyleyse, salt gerçeklerden dosdoğruca ahlaki değer yargıları çıkarmaya çalışmakta bir sorun vardır.

Gerilim 11: Pozitif ayrımcılık doğru mudur?

Bu, katımcılarımızın inançlarında en az rastlanılan gerilimdi; onda birinden daha azı bu gerilime sahipti. Bu gerilim yalnızca, *Belirli koşullarda, geçmişte kendisine verilen zararları telafi etmek adına bir insanın yararına pozitif ayrımcılık yapmak hoş karşılanabilir* önermesine katılıp, *Bireyleri sadece becerilerine göre yargılamak her zaman doğru değildir* önermesine katılmadığınızda ortaya çıkar.

Pozitif ayrımcılık, bir insanın asıl kabiliyetleri dışındaki faktörlerin ona karşı nasıl davranılacağına karar verilirken değerlendirmeye alınması demektir. Bu da, pozitif ayrımcılık koşulları altında insanların sadece becerilerine göre yargılanmadıkları anlamına gelir. Öyleyse pozitif ayrımcılığı desteklemek için, bazen bireyleri becerilerine göre yargılamamanın doğru olduğunu kabul etmeniz gerekir. Ya da eğer bireylerin her zaman becerilerine göre yargılanmaları gerektiği fikrini korumak isterseniz, pozitif ayrımcılık inancınızdan vazgeçmelisiniz. Bu gerilime verilebilecek daha gelişmiş yanıtlar arasında, insanların asıl becerilerine göre değil, fakat herkese aynı fırsatlar verilseydi o zaman sahip olabilecekleri becerilerine göre yargılanmaları gerektiği fikri yer alabilir. Bununla ilgili bir sorun ise bu becerilerin neler olduğuna karar vermenin çok zor olmasıdır.

Gerilim 12: Benliğimizin makam masası nerededir?

Aynı anda hem *Ciddi beyin hasarları bir insanın tüm bilincini ve benliğini ondan çalabilir*, hem de *Bedensel ölümden sonra insan fiziksel olmayan bir formda var olmaya devam eder* önermelerine katılırsanız, inançlarınızda katılımcılarımızın neredeyse üçte biriyle paylaştığınız bir gerilim var demektir.

Bu iki inanç birbirleriyle katı bir şekilde çelişkili değildir, fakat tuhaf bir dünya görüşü karışımı sunduğu doğrudur. Bir yanda bilincimizin ve benliğimizin bir şekilde beynin etkinliğine muhtaç olduğunun kabulü vardır ve bundan da beyin hasarlarının gerçek manada "benliğimizi" zedeleyebileceği sonucu çıkar; bir yanda da, benliğimizin bir şekilde bedenimizden bağımsız olduğu ve beyin ölümü

sonrası yaşayabileceği inancı vardır. Öyleyse bilinç ve benliğin hem sağlıklı bir beyine sahip olmaya muhtaç olduğu hem de muhtaç olmadığı doğru görünür. İnsan benliğinin beyine muhtaç olmasının sadece beden canlıyken geçerli olduğu savunulabilir. Daha derin olan sorun ise bu iki inancı uzlaştırmanın imkânsız olması değil, fakat bunların çelişkili iki dünya görüşü varsaymalarıdır: Bir görüş bilincin kökeninin beyin, diğer görüş ise fiziksel olmayan bir şey olduğunu savunur.

Gerilim 13: İnanç nedir?

Bu gerilim, kişi, *Bir şeyin varlığını kanıtlama olanağı yoksa bile onun varlığına inanmak oldukça makuldür* önermesine katılmadığı fakat *Ateizm tıpkı diğer inançlar gibi bir inanç sayılmalıdır, çünkü Tanrı'nın var olmadığını kanıtlamak mümkün değildir* önermesine katıldığında ortaya çıkar. Bu gerilim, katılımcılarımızın yaklaşık dörtte birinde bulundu.

İnsanlar bunun gerçek bir gerilim olduğunu kabul etmekte gayet isteksiz; fakat biz burada yürüttüğümüz mantığın sağlam olduğunu düşünüyoruz. Kişi ilk ifadeye katılmadığında, bir şeye inanmak için sağlam temellerin yokluğunda ona inanmanın rasyonel olmadığını söyleyen genel ilkeye uygun hareket etmiş olur. Örneğin, Plüton gezegeninin etrafında daireler çizen görünmez pembe periler olma ihtimalinin tersini kanıtlamak mümkün değildir, fakat bunu gerçek bir olasılık olarak da göremeyiz, çünkü varlıklarının herhangi bir kanıtı yoktur. Bu, bir inanç meselesi olarak değil, sağlam bir akıl yürütme olarak düşünülmeli. Fakat ateizmin tıpkı diğer inançlar gibi bir inanç olduğunu, Tanrı'nın var olmadığını kanıtlamanın mümkün olmadığı gerekçesiyle öne sürmek bu ilkeyle çelişir. "Bir şeye inanmayı gerektirecek sağlam temellerin yokluğunda o şeye inanmanın akılcı olmadığı" ilkesini "Bir şeye inanmayı gerektirecek sağlam temellerin yokluğunda o şeye inanmamak inancı gerektirir" ilkesiyle değiştirir. Bu sebeple ateizm, Tanrı'ya inanmak durumundakine benzer bir inanç meselesi değildir. Kısacası, kanıt olmadan inanmakla (iman) kanıt yokluğu nedeniyle inanmamak (rızayı akıl yoluyla reddetme) aynı şey değildir.

Gerilim 14: Sanatı nasıl değerlendiririz?

Sorduğumuz kişilerin neredeyse yarısı bu gerilime kurban gitti. Bunu, *Sanat eserleri hakkındaki yargılar tamamen beğeni meselesidir* ve *Michelangelo tarihteki en iyi sanatçılardan biridir* önermelerine katılarak yaptılar.

Buradaki gerilimin sebebi çoğu insanın Michelangelo'nun statüsünün gerçekten şüphe edilebilir olduğuna inanmamasıdır. Bir insan tüm zamanların en iyi sanatçısının kim olduğu konusunda bir başkasına katılmayabilir, fakat Michelangelo bunun dışında tutulacak bir avuç sanatçıdan biridir. Yine de bu doğruysa eğer, sanat eserleri hakkındaki yargılar nasıl *tamamen* beğeni meselesi olacaktır? Eğer yeteneksiz birisi Michelangelo kadar iyi bir sanatçı olduğunu iddia etseydi, hemen herkes yanıldığını ve bunun sadece farklı beğeniler meselesi olmadığını düşünürdü. Muhtemelen Michelangelo'nun üstünlüğünün sadece kişisel görüş meselesi olmadığını düşünürlerdi. Buradaki gerilim, sanat eserlerinin bazı noktalarda, bazı gerçekçi nesnel standartlar tarafından değerlendirilebileceği inancı ile her şeye rağmen beğeninin son belirleyicisinin öznel olduğu inancı arasındadır. Bu bir çelişki değildir, fakat yine de bir gerilimdir.

Gerilim 15: Neler yasal olmalıdır?

Bu gerilim hem *Devlet, etkinlik ve güvenlik testinden geçmemiş sağlık tedavilerinin uygulanmasına izin vermemelidir* önermesine hem de *Alternatif ve tamamlayıcı ilaçlar, yaygın kullanılan diğer ilaçlar kadar değerlidir* önermesine katılmanın neticesidir. Katılımcılarımızın yarısından biraz azı inançlarında bu gerilimi taşıyordu.

Buradaki sorun, tabii ki, alternatif ve tamamlayıcı ilaçların çoğunun "geleneksel" ilaçlar kadar katı bir şekilde deneme testlerinden geçirilmemesidir. Örneğin, anti-depresan olarak kullanılan popüler sarı kantaron bitkisinin yaygın olarak kullanılan beş ilaçtan biriyle birlikte alındığında yan etkileri olduğu tespit edilmiş. Bu bulgu, sadece kapsamlı testler yapıldığı için gün ışığına çıkmıştır. Yine de sarı kantaron reçetesiz satın alınabiliyor. Burada cevaplanması ge-

reken soru, neden bu kadar çok insanın alternatif ilaçların ve tedavilerin geleneksel olanlar kadar kapsamlı test edilmesine gerek olmadığına inandığıdır. Kullandıkları maddelerin doğal olduğu gerçeği tek başına yeterli bir sebep değil, çünkü tamamen doğal elde edilen birçok zehir de var. Kişi, yüzlerce yıldır biliniyor ve kullanılıyor olmasının güvenli olduğunu gösterdiğini savunsa da, bu, etkili olduğunu göstermesiyle aynı şey değildir. Burada yapmak istediğimiz, alternatif tedavileri eleştirmek değil, fakat yaygın kullanılan ilaçlarla alternatif ilaçları değerlendirmede farklı standartlar kullanılmasını sorgulamaktır.

Son düşünceler

Çoğu kişi görüşlerinde tutarlı olmayabileceği ve ileri sürdüğü tezlerde büyük boşluklar bulunması olgusundan rahatsız görünmüyor. Yine de işin kolayına kaçıp bu kusurları kabul etmemiz mi gerekiyor? Mesela, düşünürseniz, konu hükümetlerin tutarsızlıklarına gelince bu kadar bağışlayıcı olmuyoruz. Bir politikası bir diğeriyle ters düştüğünde hemen onları ikiyüzlü olmakla yargılıyoruz.

Belki de bu sadece, mükemmel olmasa da makul bir şekilde akılcı ve tutarlı olmanın zorlu bir iş olmasından kaynaklanıyor ve açıkçası biz de bunu yapmaya üşeniyoruzdur. Bu dar inanç çeşitliliğinin arasında bile insanların ortalama dört gerilime sahip olmasını düşündüğünüzde tutarsızlık norm imiş gibi görünüyor. İyimser olmamızı mı gerektiriyor bu, yoksa hepimizin görüşlerimizi çok daha dikkatle düşünüp değerlendirmekten sorumlu olduğumuz anlamına mı geliyor?

2

MANTIKLI OLDUĞUNU MU SANIYORSUN?

İnsan, sistemleri ve soyut türetmeleri tercih etmeye o kadar meyillidir ki, kasıtlı olarak gerçeği çarpıtmaya ve yalnızca mantığını haklı çıkarmak için duyularının kanıtını inkâr etmeye hazırdır.

Fyodor Dostoyevski

Dostoyevski'nin mantığı katı biçimde reddetmesine siz de katılıyorsanız, bu test sizin ikinci defa düşünmenize neden olabilir, çünkü Dostoyevski yanılıyordu. İnsanlar yalnızca önsezi ve altıncı hislerini haklı çıkarmak için mantığın delilini reddetmeye hazır olduklarından mantığı çözmede felakettirler.

Ayrıca mantık hakkında kötü yorumlar yapılır; onun soğuk, insanlık dışı ve tensel ilişkilerle ilgisi olmadığı söylenir. Stendhal, "Mantık, ne sanat ne de bilim, fakat bir kaçıştır" diye yakınıyordu; Joseph Wood Krutch, "Mantık, güvenle yanlış yapma sanatıdır" diye iddia etti; Elbert Hubbard ise mantığın "önyargıyı destekleme aracı" olduğunu söyledi. Biz "Mantık, düşüncenin anatomisidir" diyen John Locke'un dillendirdiği, modası geçmiş görüşü tercih ediyoruz. En azından, bizce öyle olmalı. Fakat birazdan göreceğiniz gibi, genelde böyle olmuyor.

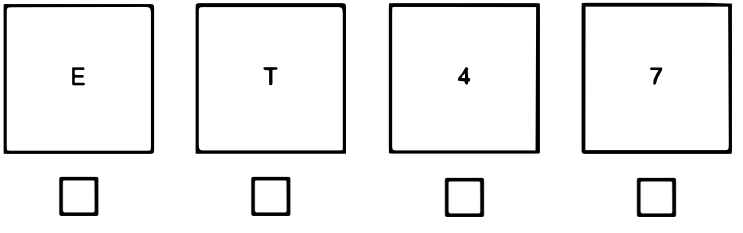
Testleri çözün

Bu test, dört akıl yürütme görevinden oluşuyor. Talimatları dikkatle okuyarak görevleri sırayla yapın. Yani birini tamamlamadan sonrakine geçmeyin.

1. Görev: Çift Sesliler

Bir kart üreticisi sizi fabrikasının kalite kontrol departmanında çalıştırmak üzere işe alır. Kart üreticisi, deneyler yapan bir psikolog için bir dizi kartı şu kurala göre üretmektedir: Eğer kartın bir yüzünde sesli bir harf varsa, o zaman diğer yüzünde bir çift sayı vardır.

Aşağıda dört tane kart var. Kesin olarak biliyorsunuz ki, her kartın bir yüzünde bir harf, diğer yüzünde ise bir sayı bulunur. Bu bilginin ışığında kuralın dört karttan hangilerinde çiğnendiğini belirlemek için sadece *kesinlikle* çevirmeniz gereken kart veya kartların altına işaret koyun.

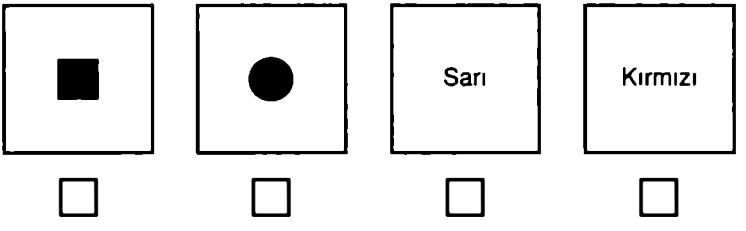

2. Görev: Renkli Daireler ve Kareler

Bir oyun üreticisi sizi oyunlarının birindeki kartların doğru şekilde üretildiğini kontrol etmek üzere işe alır.

Kartların üretiminde geçerli olan kural şudur: Eğer kartın bir yüzünde bir daire varsa, o zaman diğer yüzü sarıdır.

Aşağıda şu dört kart var. Kesin olarak biliyorsunuz ki, her kartın bir yüzünde bir şekil, diğer yüzünde ise bir renk bulunuyor. Bu bilginin ışığında kuralın dört karttan hangilerinde çiğnendiğini belirlemek için sadece *kesinlikle* çevirmeniz gereken kart veya kartların altına işaret koyun.

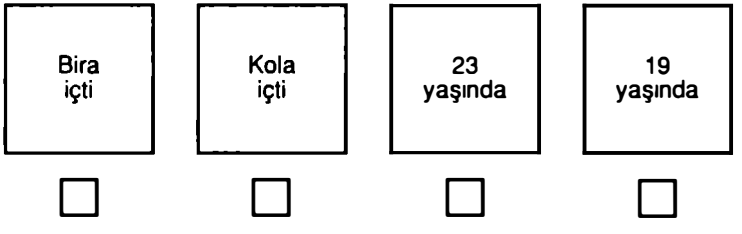

3. Görev: Kurnaz Biracılar

İçki içme yaşı konusundaki yasaların uygulanması gerektiğini düşünen bir bar sahibisiniz. Barınız bir üniversite şehrinde bulunmakta, dolayısıyla müşterilerinizden bazılarının yasal olarak içki içebilecek yaşta olmayan öğrenciler olabileceğinden şüphe ediyorsunuz. Uygulanmakta olan yasa, "eğer bir insan alkollü bir içecek (örneğin bira) içiyorsa, o zaman 21 yaşından büyük olmalıdır" der.

Aşağıdaki kartlarda barınızdaki dört müşterinin yaşları ve içki alışkanlıkları yer alıyor. Kartların bir yüzü kişinin yaşını, diğer yüzü ise ne içtiğini belirtmekte.

Bu bilginin ışığında kuralı dört müşteriden hangilerinin çiğnediğini belirlemek için sadece *kesinlikle* çevirmeniz gereken kart veya kartların altına işaret koyun.

4. Görev: İşyerinde İnternet'te Sörf Yapmak

Yirmi kadar çalışanı olan küçük bir şirketin sahibisiniz. Çalışanlarınızın kişisel zevkleri için iş saatleri sırasında İnternet'te sörf yaparak oldukça uzun zaman harcadıklarını fark ettiniz. Size göre bu alışkanlık bir hak değil, daha çok bir avantadır. Durumu düzene sokmak için şu kuralı koyuyorsunuz: Eğer bir çalışan iş saatleri içinde günde iki saatten fazla İnternet'te vakit geçiriyorsa, bir önceki ay şirkete en az beş bin sterlin kazandırmış olmalıdır.

Aşağıdaki kartlarda dört çalışanınızın İnternet'teki sörf alışkanlıkları yer almakta. Her kart bir çalışanı temsil ediyor. Kartların bir yüzünde çalışanın en son iş gününde İnternet'te harcadığı vakit yazılıyken, diğer yüzünde önceki ay şirkete kazandırdığı miktar gösterilmiş.

Bu bilgi ışığında kuralı dört çalışandan hangilerinin çiğnediğini belirlemek için sadece kesinlikle çevirmeniz gereken kart veya kartların altına işaret koyun.

İnternet'te bir saat harcadı	İnternet'te üç saat harcadı	Geçen ay üç bin sterlin kazandırdı	Geçen ay yedi bin sterlin kazandırdı
☐	☐	☐	☐

Kaç puan aldınız?

Doğru cevaplar şu şekilde olmalıydı:

1. Görev Yalnızca "E" ve "7"yi işaretlemeliydiniz

2. Görev Yalnızca "Daire" ve "Kırmızı" yı işaretlemeliydiniz

3. Görev Yalnızca "Bira içti" ve "19 yaşında"yı işaretlemeliydiniz

4. Görev Yalnızca "İnternet'te üç saat harcadı" ve "Geçen ay üç bin sterlin kazandırdı"'yı işaretlemeliydiniz

Peki, puanınız sizin hakkınızda ne diyor?

0 doğru Mantık sınıfının en arka sırasındasınız

1 doğru Daha iyi yapabilirdiniz

2 doğru İnsan ırkının yaklaşık dörtte üçüyle aynı kaderi paylaşıyorsunuz

3 doğru Başka insanlar sizi aleyhinize olabilecek kadar akıllı olarak tanımlıyor

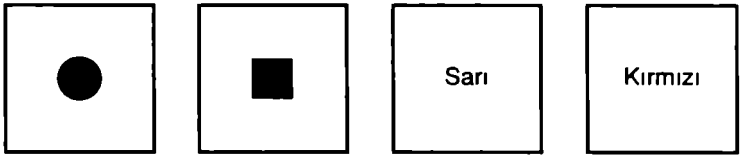
4 doğru O kadar mantıklısınız ki, insanlar gözlerini kulaklarınıza dikip neredeyse size Mr. Spock diyecekler

Bu kaba başlıkların ardındaki daha zekice akıl yürütmelerini görmek için okumaya devam edin...

Genel analiz

İlginçtir, bu dört görevin de saf mantığı aynıdır. Testleri İnternet'te yayınladığımızda ilk görev yüzde 16, ikincisi ise yalnızca yüzde 12 oranında başarıyla tamamlandı. Buna karşılık, üçüncü görevi katılımcıların yüzde 76'sı, dördüncü görevi ise yüzde 68'i başarıyla tamamladı. Testlerin hepsi aynı mantığa sahip, yine de başarı oranları çok farklı. Niçin böyle?

Bu bölümdeki görevler, psikolog Peter Wason'un 1966'da tasarladığı bir testin çeşitlemeleridir. "Wason seçme görevi" başlangıçta mantıksal muhakeme testi olarak tasarlanmıştı, fakat daha sonra psikologlar bu testi insanların mantık kurma mekanizmalarını analiz etmek için kullanmaya başladı. Test, kişilerin "P ise Q" formundaki bir koşul kuralında istisna arama kabiliyetini sınar. Görmüş olduğunuz gibi bu bölümdeki görevler dört kartın sunulmasıyla başlıyor; bir kart P'yi (örneğin, bir daire); biri P-değil'i (örneğin, bir kare); biri Q'yu (örneğin, sarı); ve diğeri Q-değil'i (örneğin, kırmızı) temsil ediyor.

Önce kartın bir yüzünde bir şekil varsa, diğer yüzünde bir renk olduğu söyleniyor. Sonra kişiye "P ise Q" kuralının (örnekte: Eğer kartın bir yüzünde bir daire varsa (P), diğer yüzü sarıdır (Q)) hangi kartlarda çiğnendiğini belirlemek için dört karttan hangilerinin kesinlikle çevrilmesi gerektiği soruluyor.

Doğru cevap daire (P) ve kırmızı (Q-değil) olmalıydı. Kareli (P-değil) kartın çevrilmesi gerekmiyor, zira diğer yüzünde renk bulmamız bize kuralın doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir şey söylemez (çünkü kural P-değil hakkın-

da bir şey söylemez bize). Sarı kartın da çevrilmesi gerekmiyor, çünkü kartın diğer yüzünde bir daire veya bir kare bulmamızın kural çerçevesinde hiçbir manası yoktur. (Diğer yüzünde bir daire bulmanın kuralı çiğnemediği apaçıktır, fakat kural "Ancak ve ancak, kartın bir yüzünde bir daire varsa o zaman diğer yüzü sarıdır" **demediği** için, kare bulmak da kuralı çiğnemez.)

Bu testte en çok dikkati çeken nokta, hepimizin bunda inanılmaz başarısız olmasıdır! Genelde katılımcıların yüzde 75-80'i bu testi yanlış yapar. Testi çözen kişinin eğitim seviyesinin hiçbir etkisi yoktur. Biraz formel mantık çalışmak bile kişinin performansını pek değiştirmez! (Nitekim yazarlar olarak bizden birisi bile bu testi yaparken sürekli hataya düşüyor.) Genelde insanların yapma eğiliminde olduğu hata standarttır. Hemen her seferinde daireli kartı (P) çevirmemiz gerektiğini fark etsek de kırmızı kartı da (Q-değil) çevirmemiz gerektiğini görmeyi başaramıyoruz. Ve çoğunlukla ve de yanlışlıkla, onun yerine sarı kartı (Q) seçmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Bu fenomenin ilginç yanlarından biri, doğru yanıt gösterildiğinde bile buna direnç göstermemizdir. Görünüşe göre sarı kartın (Q) çevrilmesi bize "doğru" geliyor.

"Wason seçme görevi" ve buna benzer başka testleri yanlış yapmamızın ortaya koyduğu birkaç önemli sonuç vardır. Birincisi "doğrulanan inanç" kavramıyla ilgilidir. Eğer bir inancın yanlış bir mantık üzerine kurulu olduğu görülürse ona inanmaya devam etmek haklı kılınamaz. Fakat, eğer sistematik bir şekilde ve farkında olmadan yanlış bir mantık kuruyorsak o zaman mantığın hangi ölçüye kadar inançları hakikaten sınırladığı tartışılır.

Diğer bir sonuç ise bu testlerin insan zihninin ne şekilde evrim geçirdiği konusunda öne sürdükleridir. Leda Cosmides ve John Tooby'e göre "Wason seçme görevinin" sonuçları insan zihninin, koşul kurallarındaki mantık hatalarını tespit etmede yeteri kadar gelişmediğini gösterir. Dahası, bu kurallar günlük hayattan tanıdığımız örneklerle sunulduklarında bile durumun değişmediğini öne sürerler. Ne var ki koşul kurallarındaki hatalar bir sosyal ilişkideki sahtekârlıkla ilgili olduğunda insan zihninin bunu tespit edecek şekilde geliştiğini savunurlar. Bu, yalnız-

ca belirli bir gereksinim karşılanmışsa bir çeşit ödül almaya hak kazanılan durumlarda geçerlidir. (Örneğin, "Eğer bir öğrenci kurabiye yiyorsa, o zaman odası derli toplu olmalıdır.") Sahtekârlık, şartları yerine getirmeden bir yarar edinmektir. Cosmides ve Tooby'nin bulgusuna göre "Wason seçme görevi" bir sahtekârlık senaryosunu konu edindiğinde kişiler standart bir teste göre çok daha iyi sonuç alırlar. Daha da ilginci, araştırmacılar bunun yalnızca sahtekârlık senaryolarına aşina olmakla ilgisinin olmadığını gördüler - insanlar bilmedikleri bir sahtekârlık senaryosundaki mantık hatasını, aşina oldukları standart bir senaryodakine kıyasla daha kolay bulurlar.

Az önce tamamladığınız görevler bu iddiaları sınamak için tasarlanmıştır. İlk iki görev standart bir Wason seçme görevi formundaydı. Diğer ikisi ise sahtekârlık senaryolu Wason seçme görevi formunda.

Leda Cosmides ve John Tooby haklıysa ve bu deneysel tasarım sağlıklıysa, muhtemelen ilk iki görevi son iki görevden daha zor bulmuşunuzdur. Aslında sahtekârlık senaryolu görevlerde Cosmides ve Tooby'nin "fırlama" etkisi dedikleri şeyi yaşamış olabilirsiniz. Yani, bir anda doğru cevap açık seçik ortaya çıkmış gibi olmuştur ve dolayısıyla analiz gerektirmemiştir.

Sahtekârlık senaryolu olmayan görevlerin başarı oranlarının çok düşük olması ve çoğu kişinin sahtekârlık senaryolu görevleri doğru yapmalarından dolayı testleri İnternet'te çözen binlerce insanın başına gelen şeyin de bu olduğunu zannediyoruz.

Doğru cevapların açıklanması

İşte size her kartta yapmanız gerekenlerin bir açıklaması. Böylece bunları yaptıklarınızla karşılaştırıp nerede, nasıl hata yaptığınızı (eğer yapmışsanız) görebilirsiniz.

1. Görev: Çift Sesliler

Kural: Eğer kartın bir yüzünde bir sesli harf varsa, o zaman diğer yüzünde bir çift sayı vardır.

Kartların temsil ettiği durumlardan herhangi birinde kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için bu kart kesinlikle çevrilmeli midir?

"E" Kartı Evet. Bu kartın bir yüzünde bir sesli harf var. Diğer yüzünde çift sayı olmayabilir. Çift sayı olup olmadığını belirlemek için kartı çevirmek gerekir. Eğer çift sayı yoksa kural çiğnenmiştir.

"T" Kartı Hayır. Kural sessiz harf bulunan bir kartın diğer yüzünde ne gözükmesi gerektiği hakkında hiçbir şey söylemez. Dolayısıyla kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için kartı çevirmeye gerek yoktur.

"4" Kartı Hayır. Bu durumda, diğer yüzündeki harf ne olursa olsun kural çiğnenmiş olmaz, onun için de kartı çevirmeye gerek yoktur. Başka bir deyişle, kartın bir yüzünde bir çift sayı olduğu gerçeği, diğer yüzünde ne görülürse görülsün kuralın çiğnenmediğini belirlemeye yeterlidir.

"7" Kartı Evet. Kartın bir yüzünde tek sayı olan 7 görülür. Diğer yüzündeki harfin bir sesli harf olması mümkündür. Sesli harf olup olmadığını öğrenmek için kartın çevrilmesi gerekir. Eğer sesli harf varsa kural çiğnenmiştir.

2. Görev: Renkli Daireler ve Kareler

Kural: Eğer kartın bir yüzünde bir daire varsa, o zaman diğer yüzü sarıdır.

Kartların temsil ettiği durumlardan herhangi birinde kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için bu kart kesinlikle çevrilmeli midir?

"Kare" Kartı Hayır. Kural karenin arkasında gözükmesi gereken renk hakkında hiçbir şey söylemez. Dolayısıyla, kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için kartı çevirmeye gerek yoktur.

"Daire" Kartı Evet. Bu kartın bir yüzünde bir daire var. Diğer yüzü sarı olmayabilir. Diğer yüzünün sarı olup olmadığını belirlemek için kartı çevirmek gerekir. Eğer sarı değilse kural çiğnenmiştir.

"Sarı" Kartı Hayır. Bu durumda, diğer yüzünde daire olsun veya olmasın kural çiğnenmemiştir, onun için kartı çevirmeye gerek yoktur. Başka bir deyişle, kartın bir yüzünün sarı olduğu gerçeği diğer yüzünde hangi şeklin olduğuna bakılmaksızın kuralın çiğnenmediğini belirlemeye yeterlidir.

"Kırmızı" Kartı Evet. Kartın bir yüzü kırmızı. Diğer yüzünde bir daire olması mümkündür. Diğer yüzünde daire olup olmadığını öğrenmek için kartın çevrilmesi gerekir. Eğer diğer yüzünde daire varsa kural çiğnenmiştir.

3. Görev: Kurnaz Biracılar

Kural: Eğer bir insan alkollü bir içecek (örneğin bira) içiyorsa, o zaman 21 yaşından büyük olmalıdır.

Kartların temsil ettiği durumlardan herhangi birinde kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için bu kart kesinlikle çevrilmeli midir?

"Bira içti" Kartı Evet. Müşteri bira içti. 21 yaşından küçük olabilir. 21 yaşından küçük olup olmadığını belirlemek için kartın çevrilmesi gereklidir. 21 yaşından küçükse kural çiğnenmiştir.

"Kola içti" Kartı Hayır. Kural insanların Kola içebilmesi için kaç yaşında olmaları gerektiği hakkında bir şey söylemez. Dolayısıyla, kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için kartı çevirmeye gerek yoktur.

"23 yaşında" Kartı Hayır. Bu durumda, müşteri alkollü bir içecek içsin ya da içmesin kural çiğnenmemiştir. Başka bir deyişle, müşterinin 23 yaşında olması gerçeği, ne içtiğine bakılmaksızın kuralın çiğnenmemiş olduğunu belirlemeye yeterlidir.

"19 yaşında" Kartı Evet. Müşteri 19 yaşındadır. Alkollü bir içecek içiyor olabilir. Alkollü içecek içip içmediğini belirlemek için kartı çevirmek gerekir. Eğer alkollü içecek içiyorsa kural çiğnenmiştir.

4. Görev: İşyerinde İnternet'te Sörf Yapmak

Kural: Eğer bir çalışan iş saatleri içinde günde iki saatten fazla İnternet'te vakit geçiriyorsa, o zaman bir önceki ay şirkete en az beş bin sterlin kazandırmış olmalıdır.

Kartların temsil ettiği durumlardan herhangi birinde kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için bu kart kesinlikle çevrilmeli midir?

"İnternet'te bir saat harcadı" Kartı Hayır. Kural sadece iş saatleri içinde İnternet'te günde iki saatten fazla zaman harcayan çalışanlarla ilgilidir. Bu kişi, İnternet'te yalnızca bir saat harcamıştır. Dolayısıyla, kuralın çiğnenip çiğnenmediğini belirlemek için kartı çevirmeye gerek yoktur.

"İnternet'te üç saat harcadı" Kartı

Evet. Bu kişi İnternet'te üç saat harcamış; geçen ay şirkete beş bin sterlinden az kazandırmış olması mümkündür. Şirkete kazandırdığı miktarı öğrenmek için kartı çevirmek gerekir. Eğer beş bin sterlinden azsa kural çiğnenmiştir.

"Geçen ay üç bin sterlin kazandırdı" Kartı

Evet. Bu kişi geçen ay şirkete beş bin sterlinden az kazandırdı. Son iş günü sırasında İnternet'te iki saatten fazla vakit harcamış olması mümkündür. Son iş gününde İnternet'te harcadığı süreyi öğrenmek için kartı çevirmek gerekir. Eğer iki saatten fazlaysa kural çiğnenmiştir.

"Geçen ay yedi bin sterlin kazandırdı" Kartı

Hayır. Bu durumda, kişi son iş günü sırasında İnternet'te iki saatten fazla vakit harcamış olsun veya olmasın kural çiğnenmemiştir. Başka bir deyişle, önceki ay şirkete beş bin sterlinden fazla kazandırmış olduğu gerçeği, iş saatleri içinde İnternet'te ne kadar çok vakit harcadığına bakılmaksızın kuralın çiğnenmemiş olduğunu belirlemeye yeterlidir.

Son düşünceler

Mantıklı düşünmenin insanlar için çok da doğal bir şey olmadığı fikrine herkes çeşitli şekillerde tepki verir. Bu fikir ussallık ve mantığa önem verenler için biraz şevk kırıcıdır. Akıl dışı ve sezgisel olanı savunan diğerleri içinse ileriye giden doğru yolun akıldan geçmediğini kanıtlamak için bir fırsat olabilir. Fakat dikkatli olmaları gerekir, çünkü bir şeyin doğal olması veya olmaması onun doğru olduğunu göstermez. Örneğin erkeklerin olabildiğince çok kadını döllemeyi istemesi gayet doğal olabilir, fakat bunu yapmak için çaba harcamaları mutlaka doğru değildir.

Bu testlerin gerçekte gösterdiği şey, sonuca varma yeteneklerimizin sandığımız kadar iyi olmadıklarının farkında olmamız gerektiği ve genelde sonuçlara akılcı düşünmeden çok gelişmiş içgüdülerden hareketle ulaştığımızdır. Bu, hepimizin dikkate alması gereken bir uyarıdır.

3

BEYİN JİMNASTİĞİ

Eğitimsizleri, halka, kitlelere hitap ederken eğitimlilerden daha etkili kılan, basitliktir.

Aristo

Formel mantığın kurucusu Aristo'ydu. İnsanları ikna etmenin ne kadar güç olduğunu biliyordu. Mantığı doğru temellendirilen argümanların anlaşılması genelde zorken, kötü temellendirilen argümanlar, duygusal olup insanların önyargılarına hitap ettiği için genelde etkili olur.

Yine de Aristo'nun geliştirdiği formel mantık ilke olarak gayet basitti. Yeterince dikkatli olursanız hatalardan kolayca kaçınabilirsiniz. Ya da öyle olacağını düşünebilirsiniz...

Beyin jimnastiği için ısınma hareketleri

Görevinize başlamadan önce kuralları açıklamamız gerekir. Bu kurallar Aristo'nun formüle ettiği *syllojizm** denen bir argüman formuna aittir. Testimizi çözebilmeniz için bilmeniz gereken tek şey, geçerlilik ilkesidir. Bu ilke der ki:

Bir argüman *ancak ve ancak* sonuç,
öncülleri gerektiği gibi takip ederse geçerlidir.

İşte en meşhur örneği:

---

* Tasım

Tüm insanlar ölümlüdür.
Sokrat bir insandır.
O halde, Sokrat ölümlüdür.

Öncülleri sonuçtan ayırt etmek çok kolaydır: Sonuç en sonda yer alır ve başında "o halde" kalıbı bulunur. Öncüller, sonuca varmanın temellerini sağlar. Bu argüman geçerlidir, çünkü sonuç öncülleri takip etmiştir. Eğer tüm insanlar ölümlü ve Sokrat da bir insansa, bu durumda Sokrat ölümlü olmalıdır.

Burada geçerliğin yalnızca sonucun öncülleri *takip edip etmemesiyle* ilgili olduğunu vurgulamamız gerek. Öncüllerin veya sonucun doğru olmasının geçerlikle hiçbir ilgisi yoktur. Bunu bir örnekle görelim:

Tüm peynirler Ay'dan gelir.
Çikolata bir peynirdir.
O halde, çikolata Ay'dan gelir.

Peynir Ay'dan gelmez, çikolata da peynir değildir, fakat yine de bu argüman geçerlidir. Neden mi? Çünkü tüm peynirlerin Ay'dan geldiği ve çikolatanın da bir peynir olduğu doğru olsaydı, çikolatanın Ay'dan geldiğinden gecenin gündüzü takip edeceğinden daha çok emin olurduk.

Şimdi şu örneği düşünün:

Vejetaryenler domuz sosisi yemezler.
Moby domuz sosisi yemez.
O halde, Moby bir vejetaryendir.

Aslında iki öncül de doğrudur ve Moby de hakikaten bir vejetaryendir. Oysa argüman geçersizdir, çünkü sonuç öncülleri takip etmez. Buradaki öncüllere göre örneğin Moby etobur bir Yahudi de olabilir. (Başka bir deyişle, vejetaryenlikle hiçbir ilgisi olmayan nedenlerden dolayı sosis yemiyor olabilir.)

Bazen öncüllerin "eğer" ile başlayan koşul cümleleri içerebilecekleri gerçeğine hazırlıklı olun:

Eğer bugün Salı'ysa, o zaman işyerinde olmalıyım.
Bugün Salı.
O halde, işyerinde olmalıyım.

Bu da geçerli bir argümandır.

Testi çözebilmeniz için gereken bütün bilgi işte bu kadar. Sizden argümanların geçerliğini saptamanız istenecek; bu da sadece sonucun öncülleri takip edip etmediğini söylemeyi gerektiriyor. Bunu yapabilirsiniz elbette, değil mi?

Çalışma zamanı

İşte testiniz. Değerlendirmeniz gereken on argüman var. Size düşen, her birinin geçerli ya da geçersiz olduğunu söylemek. Sonuç, öncülleri takip ediyorsa geçerli, takip etmiyorsa geçersizdir. İfadelerin doğru ya da yanlış olması önemli değildir; tek mesele neyin neleri takip ettiğidir.

1 Eğer insan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyorsa, o zaman kutup buzulları eriyordur.
Kutup buzulları eriyor.
O halde, insan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyordur.

2 Eğer akupunktur insanları hasta etmeye vesile olsaydı, o zaman onu denemek saçmalık olurdu.
Akupunktur insanları hasta etmeye vesile olmaz.
O halde, onu denemek saçmalık değildir.

3 Eğer 6'ya kadar eve gidemezsem, ana haberleri kaçırırım.
O halde, eğer 6'ya kadar eve gidersem, ana haberleri kaçırmam.

4 Eğer çok çalışırsam, sınavlarımdan geçerim.
O halde, eğer çok çalışmazsam, sınavlarımdan geçemem.

5 Tüm erkekler alçaktır.
Bazı alçaklar çekicidir.
O halde, bazı erkekler çekicidir.

6 Tüm siyasetçiler yalancıdır.
Hiçbir dürüst insan siyasetçi değildir.
O halde, hiçbir dürüst insan yalancı değildir.

7 Tüm insan hayatları kutsaldır.
Tanrı'nın tüm eserleri kutsaldır.
O halde, tüm insanların hayatları Tanrı'nın eseridir.

8 Her insan evrenin bir çocuğudur.
Her insan ışık ve umudun bir varlığıdır.
O halde, ışık ve umudun her varlığı evrenin bir çocuğudur.

9 Hiçbir koyu vejetaryen* balık yemez.
Balık yiyen bazı insanlar vejetaryen değildir.
O halde, bazı vejetaryenler koyu vejetaryen değildir.

10 Bugün hava hem güneşli hem de soğuk değildir.
Bugün hava güneşli değildir.
O halde, bugün hava soğuktur.

* Orijinalinde vegan kelimesi kullanılmıştır. Vegan, süt, yumurta, deri, yün tüketmeyen koyu vejetaryenlere verilen isimdir. Ç.N.

Kaç puan yaptınız?

Sonucunuzu belirlemek çok basit, çünkü bu on tasımın hepsi de geçersizdir. Şimdi aldığınız puanın ne anlama geldiğine bakın:

0 yanlış Ya doğuştan bir mantıkçısınız ya da bunları daha önce çalışmışsınız.

1-2 yanlış Yanılmak insanidir. Fakat sizde insani olamayacak bir mantıksal olma potansiyeli var.

3-4 yanlış Enayi değilsiniz, fakat gerçekten de daha çok dikkat etmelisiniz! Omega 3 yağlarını deneyin.

5-6 yanlış Zihniniz, 10 kilo vermiş fakat hiç yeni kıyafet almamış bir adamın pantolonu kadar gevşek.

7+ yanlış Bu tasımı tamamlayın: Altıdan fazla yanlış yapan insanlar düzgün düşünmüyorlar. Siz altıdan fazla yanlış yaptınız. O halde? Aman... galiba sizi bir kez daha kaybettik.

Yanlışların açıklanması

Tasımlarımızın her biri geçersiz ve belirli bir mantıksal hata içeriyordu. Fakat açıklamaları okur ve benimserseniz ileride bu yanlışlardan kaçınabilecek şekilde donanımlı olursunuz.

1 Sonra geleni doğrulamak

Eğer insan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyorsa, o zaman kutup buzulları eriyordur.
Kutup buzulları eriyor.
O halde, insan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyordur.

Bütün tasımlarda olduğu gibi, bu argümanın genel formunu belirli içerikleri harflerle değiştirerek de ifade edebi-

liriz. Bunun için yapılması gereken ilk şey, belirli içeriklerin ne olduğuna karar vermektir:

Eğer (insan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyorsa), o zaman (kutup buzulları eriyordur).
(Kutup buzulları eriyor).
O halde, (insan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyordur).

Sadece iki farklı belirli içerik ya da "terim" bulunduğuna dikkat edin. Bunlar:

İnsan ürünü küresel ısınma gerçekten meydana geliyor ve
Kutup buzulları eriyor

Her durum için, öncekini p, sonrakini ise q ile değiştirin. Argümanın genel formu aşağıdaki gibi olur:

Eğer p ise q
q
O halde, p

Bu argüman şeklinin geçerli olup olmadığını argümanı yalın formuna indirgediğiniz zaman görmek daha kolaydır. Eğer argüman geçerliyse, öncüllerin doğru olduğu bu formdaki her argüman, doğru bir sonuç doğurur. Fakat bir de şu örneği düşünün:

Eğer bugün Pazartesi ise bankalar açıktır.
Bankalar açık.
O halde bugün Pazartesi'dir.

Sonucun öncülleri takip etmediği ortada. Nedeni bankaların Pazartesi dışında başka günlerde de açık olmalarıdır, yani bugün Pazartesi ise bankaların açık olacağını bilebilsek de bugünün Pazartesi olduğundan sadece bankalar açık olduğu için emin olamayız. Koşul cümlesi tersinden okunamaz.

Yine de bu hatalı mantık genelde çoğu kişiyi yanıltır. Bir sebebi dildeki belirsizlikle ilgilidir. Bazen "eğer" deriz ve bu

"ancak ve ancak" anlamına gelir. Bir ebeveyn çocuklarına, çok çalışırlarsa onlara sürpriz yapacağını söylediğinde, imâ ettiği şey çalışmadıklarında onlara sürpriz yapmayacağıdır. Buradaki "eğer", "ancak ve ancak" anlamındadır. Fakat çoğu "eğer" böyle değildir. Eğer piyangoyu kazanırsanız gemi seyahatine çıkabilirsiniz. Fakat kazanmasanız da yine gemi seyahatine çıkabilirsiniz.

Küresel ısınma örneğinde "eğer" farkı çok önemlidir. Küresel ısınma gerçek ve insan ürünü ise birçok şey gerçekleşiyor olabilir. Fakat bunların bazıları, gezegen ısınmıyor olsa da gerçekleşebilir. Bu durumdaki "eğer"ler her zamankinden daha büyük önem taşır.

2 *Önce geleni inkâr etmek*

Eğer akupunktur insanları hasta etmeye vesile olsaydı, o zaman onu denemek saçmalık olurdu.
Akupunktur insanları hasta etmeye vesile olmaz.
O halde, onu denemek saçmalık değildir.

Bu argümanın formu şu şekildedir:

Eğer p ise q.
p-değil.
O halde q-değil.

Bu argüman formu şu örnekte de görülebilir:

Eğer bu bir kediyse, o zaman tüylüdür.
Bu bir kedi değildir.
O halde bu tüylü değildir.

Düpedüz saçmalık elbette! Yegâne tüylü hayvanlar kediler değil. Ve akupunktur örneğinde olduğu gibi akupunkturu denemenin saçmalık olabilmesinin sizi hasta etmesi dışında başka sebepleri de *olabilir*. İşe yaramaz olması, size fazla vakit harcatması ve pahalı olması gibi...

3 Yanlış yer değiştirme (a)

Eğer 6'ya kadar eve gidemezsem, ana haberleri kaçırırım.
O halde, eğer 6'ya kadar eve gidersem, ana haberleri kaçırmam.

Bu argümanın formu şu şekildedir:

Eğer p-değil ise q-değil.
O halde p ise q.

Bir tasımın iki öncülü ve bir sonucu olduğundan, bu tam anlamıyla bir tasım sayılmaz. Daha ziyade, önce geleni inkâr etme gibi temel bir hatadır. Bu şekildeki bir argümanın yanlış olduğunu şu karşı örnekte açıkça görebilirsiniz:

Eğer bu bir köpek değilse, o zaman Lassie değildir.
O halde, bu bir köpekse, Lassie'dir.

Lassie'den başka köpekler de vardır ve eve geç gelmek dışında ana haberleri kaçırmanın da başka nedenleri vardır.

4 Yanlış yer değiştirme (b)

Eğer çok çalışırsam, sınavlarımdan geçerim.
O halde, eğer çok çalışmazsam, sınavlarımdan geçemem.

Bu bir önceki örneğin, öncüllerinin olumsuz olduğu ayna-tersi görüntüsüne benzer. Yine basit bir karşı örnek mantığındaki kusuru açığa çıkaracaktır:

Eğer bütün gece ayakta kalırsam, gündoğumunu izleyebilirim.
Eğer bütün gece ayakta kalmazsam, gündoğumunu izleyemem.

Fakat gündoğumunu yakalamanın farklı yolları da vardır, mesela erken kalkmak gibi. Ayrıca yanlışın başka bir muhtemel sebebi "eğer" ile "ancak ve ancak"ı birbirine karıştırmaktır.

5 *Bazı/Tüm karışıklığı*

Tüm erkekler alçaktır.
Bazı alçaklar çekicidir.
O halde, bazı erkekler çekicidir.

Artık tekrar tekrar söylemek gerekmiyordur tabii ama aşağıdaki de aynı formdadır:

Tüm inekler dört bacaklı hayvanlardır.
Bazı dört bacaklı hayvanlar fildir.
O halde, bazı inekler fildir.

Anlamlı olmuyor, değil mi?

6 *Büyük yasak*

Bütün siyasetçiler yalancıdır.
Hiçbir dürüst insan siyasetçi değildir.
O halde, hiçbir dürüst insan yalancı değildir.

Tamam, o halde benzer şekilde şöyle de olmalı:

Bütün Katolikler Hıristiyan'dır.
Hiçbir Metodist, Katolik değildir.
O halde, hiçbir Metodist Hıristiyan değildir.

Bazıları argümandaki sonuca katılacaktır, fakat onu temellendiren mantık açık bir şekilde hatalıdır.

7 *Dağıtılmamış orta ifade*

Bütün insan hayatları kutsaldır.
Tanrı'nın tüm eserleri kutsaldır.
O halde, bütün insan hayatları Tanrı'nın eseridir.

Aynı mantıkla...

Bütün şampanyalar üzümden yapılır.
Bütün Liebfraumilch'ler* üzümden yapılır.
O halde, bütün şampanyalar Liebfraumilch'tir.

Bunu bir de misafirlerinize söylemeyi deneyin.

8 *Küçük yasak*

Her insan evrenin bir çocuğudur.
Her insan ışık ve umudun bir varlığıdır.
O halde, ışık ve umudun her varlığı evrenin bir çocuğudur.

Ve benzer şekilde:

Her inek bir memelidir.
Her inek dört bacaklı bir yaratıktır.
O halde, her dört bacaklı yaratık bir memelidir.

Bir timsaha asla mantık öğretmemelisiniz!

9 *İstisnai öncüller*

Hiçbir koyu vejetaryen balık yemez.
Balık yiyen bazı insanlar vejetaryen değildir.
O halde, bazı vejetaryenler koyu vejetaryen değildir.

Bir de şununla karşılaştırın...

Hiçbir memeli tavuk değildir.
Bazı tavuklar fil değildir.
O halde, bazı filler memeli değildir.

Aslında bu biraz kafa karıştırıcı olabilir. Sorun ikinci öncülün kulağa yanlış gelmesidir. Neden "balık yiyen bazı insanlar vejetaryen değildir" demeli ki; sadece bazı değil, hiçbir tavuğun fil olmadığı gibi balık yiyen hiçbir insan da mutlaka vejetaryen değildir. Fakat mantıksal bir bakış açı-

* Liebfraumilch tatlı bir Alman beyaz şarabıdır. Ç.N.

sından, eğer hiçbir tavuk fil değilse, bazılarının da fil olmadığı doğru olmalıdır. Bazı şeylerin x olduğunu söylemek aslında hepsinin öyle olabilme ihtimalini ortadan kaldırmaz. Tamamen doğru bir şekilde mantıksal olmak için, hiçbir zaman "hiçbiri değildir" demek istediğinizde "bazıları değildir" dememelisiniz. Bunu yapmak size çok bilmişçe mi geldi? Evet, ama mantık kesinlik gerektirir.

10 Bağlacı inkâr etmek

Bugün hava hem güneşli hem de soğuk değildir.
Bugün hava güneşli değildir.
O halde, bugün hava soğuktur.

Günlük konuşmada mantıksal belirsizliklerin atlandığı başka bir örnek için şunu bir düşünün:

İngiltere hem Amerika'dan büyük hem Jamaika'dan sıcak değildir.
İngiltere Amerika'dan büyük değildir.
O halde, Jamaika'dan sıcaktır.

Buradaki mantıksal nokta, bir şey aynı anda hem bir şey hem başka bir şey olmasa bile gerçekten ikisi birden de olmayabilme ihtimali vardır. Fakat genelde "ikisi birden değil" dediğimiz zaman yine de sunulan iki şeyden birisi olduğunu imâ ederiz. Oysa mantığın böyle belirsizliklere gelir yanı yoktur!

Son düşünceler

Bu örneklerin bazılarında mantık bize oldukça yabancı ve konuyla alakasız gelir. Genelde günlük dilde ne demek istediğimizi biliriz ve mantıkçının buradaki çok bilmişliği bize yersiz gelir. Dahası, geçerliğin öncüllerin doğru olup olmamasıyla hiçbir alakası yoktur. Öyleyse ne işe yarar?

Şuna: Sağlam argümanları, yani hem geçerli hem de doğru öncülleri olan, dolayısıyla doğru sonuçlara da sahip argümanları belirlemeye. Sağlam argümanlar iki şey gerek-

tirir: Doğru öncüller ve geçerli çıkarımlar. Öncüllerin doğru olup olmadığını öğrenmek bir beceriyken, argümanların geçerli olup olmadığını ortaya çıkarmak başka bir beceridir. Mantık, geçerli çıkarımlara kendi keyfî için değil, iyi bir akıl yürütmenin temel parçası olduğu için odaklanır.

Mantık sadece inek öğrenciler için değildir; bizler günlük dilde argümanların mantığını gereğince yerine getiremediğimiz için sıklıkla yanlış yönlere saparız. En sık düştüğümüz tuzak da "eğer" ifadelerini takip ettiğine inandığımız birçok şeyi yanlış çıkarmamızdır. Etkili konuşmalarda bu kadar fazla koşul cümlesi kullanılmasının nedeni de bu olmalıdır: "Eğer daha iyi bir İngiltere istiyorsanız, bana oy verin" cümlesi mantıksal olarak ona oy vermezseniz daha iyi bir İngiltere istemediğiniz anlamına gelmese de, öyle hissetmenizi ister.

Çoğumuz doğuştan mantıkçı değiliz, o yüzden duyduğumuz ve sunduğumuz argümanların geçerliğini daha ciddi bir biçimde sorgulayacak olursak kalpsiz robotlara dönüşmekten korkmamıza gerek yok. Böyle yaparsak en önemli kazancımız, yanlış sonuçları benimsememize yol açan hatalar yapmaya karşı bir ölçüde korunmak olacaktır.

4

KENDİ TANRI'NI KENDİN YARAT

Bize duyular, akıl ve zihin bahşeden Tanrı'nın onlardan vazgeçmemizi de istediğine inanmak zorunda değilim.

Galileo Galilei

Tanrı'ya inanıyor musunuz? Cevabınız, yalnızca ne tür bir Tanrı'ya inanıp inanmadığınızı bilirsek anlamlı olur. Sizin Tanrı'nız itaat edilmeyi talep eden hınç dolu bir despot mu, seven bir baba mı, doğanın gayri şahsi bir gücü mü ya da sadece doğanın ta kendisi mi? İşte bu çok büyük fark yaratır. Doğrusu, "Tanrı" dediğimizde tam anlamıyla ne demek istediğimizi bilmedikçe, O'nun hakkında yapılan başka bir açıklamayı gerçekten anlayamayız.

Fakat Tanrı'yla ne kastettiğimizi belirlemek genel olarak bile olsa ne kadar kolaydır? Tanımlamamız belirginleştikçe Tanrı daha mı gerçek olur, yoksa daha da mı gizemli bir hal alır? Birazdan Tanrı inşa etme tekniğiyle donanımlı metafizik mühendislerimizin yardımlarıyla bunu öğreneceğiz.

Tanrı'nızı inşa edin

"Tanrı" dediğinizde *siz* ne kastediyorsunuz? Aşağıda, kutsal olduğunu iddia eden herhangi bir varlığın sahip olabileceği sekiz vasıf/özellik sıralanmıştır. Yapmanız gereken, sizin Tanrı'nızın hangilerine sahip olduğunu seçmek.

Eğer Tanrı'ya inanıyorsanız, o zaman bu kutsal varlığın sahip olduğunu düşündüğünüz vasıfları seçmeye çalışmalısınız. İnanmıyorsanız, o zaman sizin inanmadığınız fakat çoğu inançlı insanın inandığı varlığın vasıflarını seçin.

Bu liste, Semavi dinlerdeki kutsal varlıkların özelliklerinden oluşuyor. Eğer Tanrı'nız bunlardan çok uzaktaysa veya Tanrı'nın bu özelliklerden hiçbirine sahip olamayacağını düşünüyorsanız, o zaman bu uygulamayı bu dinlerden birine mensup birisinin inanacağı vasıfları seçerek yapmayı deneyebilirsiniz.

Çok ya da az, istediğiniz sayıda vasıf seçebilirsiniz.

- ❑ 1 Kadiri mutlak: Her şeye gücü yeten
- ❑ 2 Kerimi mutlak: Her şeyi seven
- ❑ 3 Alimi mutlak: Her şeyi bilen
- ❑ 4 Yaratıcı
- ❑ 5 Var olan her şeyi Koruyan (eğer Tanrı yok olsaydı, diğer her şey de yok olurdu) (Samed)
- ❑ 6 Tamamen Özgür
- ❑ 7 Sonsuza kadar Varolan (Baki)
- ❑ 8 Kişisel bir Tanrı (kişinin şahsi bir ilişki yaşayabileceği bir varlık)

Tanrı'nız nasıl şekillendi?

Kutsal varlığınızı analiz etmek için aşağıdakileri yapmanız gerekiyor:

1 Yan sayfada, Tanrı'nıza atfettiğiniz vasıfların sayılarının bulunduğu her kutuyu karalayın. (Kutu illa düzgün bir şekil olmayabilir. Mesela, 1. Kutu L şeklindedir.)

2 Eğer sizin için böylesi geçerliyse, "1-7 arası herhangi iki tane" veya "iki ya da daha az vasıf" kutularını da karalayın.

3 A-H arasındaki harflerden herhangi birinin solundaki alan şimdi tamamen karalanmışsa, harfin sağındaki Uyarı! sütunundaki kutuyu işaretleyin. Örnek olarak, eğer 1, 2 ve 3 numaralı kutuları karaladıysanız, o zaman B'nin solundaki çizgi tamamen karalanmış olacak, dolayısıyla B'nin yanındaki Uyarı! sütununu işaretlemeniz gerekecek. Teknik zorluk sütunundaki açıklama, ilerideki analiz bölümünde daha detaylı açıklanacaktır.

4 Uyarı! Kolonunun altındaki "Toplam uyarılar" kutusuna o sütundaki toplam işaret sayısını yazın.

		Uyarı!	Teknik zorluk
4	A		Neden bu evren?
2, 3	B		Acılar sorunu
6	C		Fazla sevme sorunu
1	D		İmkânsızı yapmak
5	E		Gereksiz/Fazladan koruyucu
7	F		Sınırsız sorun
8, 1-7 arası herhangi iki tane	G		Fazla kişisel de değilmiş demek ki!
2 ya da daha az vasıf	H		Boş laf
Toplam uyarılar			

Sizin kutsal varlık tasarımınız metafizik mühendislerimizin ortaya koydukları kriterlere göre test edildi. Mühendislerimizin tam raporları ilerideki sayfalarda yer alacak fakat önce saptadıkları ana başlıklar...

0 Uyarı Tebrikler! Metafizik mühendislerimizin sizin Tanrı'nızı yaratmamak için hiçbir mantıksal sebebi yok. Gerçi bu, gerçekten yaratıldığı anlamına da gelmiyor.

1-2 Uyarı Sizin Tanrı'nızı bizim evrenimizde yaratmak zor olabilir, fakat kutsal varlık kavramınızdaki birkaç pürüzü düzeltebilmeyi başarırsanız mümkün olabilecektir.

3-4 Uyarı Tanrı'nızı yaratmanın önünde metafizik mühendislerinin üstesinden gelemeyeceği çok büyük mantıksal zorluklar var. İşin doğrusu, onlar kimsenin bu Tanrı'yı yaratamayacağını düşünüyorlar.

5+ Uyarı Sizin Tanrı projeniz tam bir mantıksal karmaşa. Belki mistisizmle ilgilenmeyi düşünmelisiniz.

Genel analiz

Bu düşünce deneyi Tanrı kavramınızla ilgili iki soruyu cevaplandırmak üzere tasarlanmıştır.

1 Tanrı kavramı kendi içinde tutarlı mıdır?
2 Tanrı kavramı yaşadığımız evrenle uyumlu mudur?

İlk soru, kavramın anlamlı olup olmadığını sorar. Mesela, dört kenarlı bir üçgen kendi içinde tutarlı olmayan bir kavramdır, zira tanımından da anlaşılacağı gibi üçgen sadece üç kenarlıdır. Dört kenarlı bir üçgen, aslında dört kenarlı bir üç kenarlı şekildir, yani tamamen bir terimler çelişkisidir. Bu manada, kavram kendi içinde tutarlı değildir.

Eğer bir kavram kendi içinde tutarlıysa, bu ille de onun gerçekten var olan bir şeye delalet ettiği anlamına gelmez. Mesela 200 metre boyunda, sıvı çelik içinde yaşayan bir canavar fikri tutarsız değildir. Fakat böylesi bir yaratık dünyamızda yoktur. Dolayısıyla ikinci soru, Tanrı kavramınızın bizim anladığımız şekliyle evrenle uyumlu olup olmadığını araştırır.

Bu iki sorunun cevabı Tanrı kavramınızın inandırıcılığını belirlemeye yarar. Bu, Tanrı'nın var olduğu ya da olmadığını göstermeyi amaçlayan bir çaba değildir. Daha çok sizin Tanrı fikrinizin anlamlı olup olmadığını görmeyi amaçlayan bir bakıştır.

Ne kadar çok uyarı işaretlediyseniz, Tanrı fikrinizle kavramsal tutarlılık arasında o kadar çok zihinsel engel bulunuyor demektir. Tabii bu sorunlar herhangi bir şekilde ağırlıklı değildir. Tek bir belirgin çelişkiye sahip bir Tanrı kavramı, birçok zorlayıcı soru sordurtan bir kavramdan daha problemlidir.

Fakat bu engeller tam olarak ne? Puan tablosundaki uyarıların işaret ettiği her teknik zorluğa bir isim koyduk. Şimdi, detaylı analiz kısmında bunların ne olduğunu açıklamaları için topu metafizik mühendislerimize atıyoruz.

Metafizik Mühendislerinin Raporu

Metafizik mühendislerimiz, farklı Tanrı kavramlarının ne kadar makul olduklarını sınamak için yeni bir sanal ortam kurdular. Her teknik zorluk, belirli vasıf kombinasyonlarıyla Tanrı'lar şekillendirmeye çalıştıklarında karşılaştıkları bir sorunu ifade etmekte.

Metafizik mühendislerinin sunduğu sorunlar iki şey ortaya çıkarır. Bazen *bariz* gözüken sorunları çözmedeki becerisizliklerini (bilgi ya da anlayış eksiklikleri) yansıtabilirken, bazen de daha derin, hiçbir ileri seviyedeki anlayışın çözemeyeceği kadar temel sorunlar olabilir bunlar. Hangi sorunun hangi kategoriye girdiğine karar vermek size düşüyor.

A. Neden bu evren?

Her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilen (kadiri mutlak), her şeyi seven (kerimi mutlak), her şeyi bilen ve yaşayan her şeyin yaradanı bir Tanrı'yı şekillendirirken bir sorunla karşılaştık. Eğer her şeyi bilen bir Tanrı evreni yarattıysa, dünyadaki tüm acıların olacağını biliyor olmalıydı. Buna rağmen Tanrı evreni olduğu gibi yarattı. Evrenin daha iyi bir versiyonunu yaratmadı ya da en basitinden evreni hiç yaratmamayı seçmedi. Peki neden?

Tanrı'nın meydana gelecek bütün acılardan haberdar olmaması mümkün olabilir. Fakat bu, Tanrı'nın her şeyi bilen özelliğini ortadan kaldırır. Tanrı'nın acıya kayıtsız olması mümkün olabilir, fakat bu da onun her şeyi seven özelliğini kaybettirir. Tanrı bundan daha iyi bir dünya yaratamamış olabilir. Fakat bu, Tanrı'nın gücünün her şeye yetmediği gibi görünebilir. Bu sorunu çözebilmemizin tek yolu, Tanrı'nın yalnızca mümkün olanı yapabileceği ve bu dünyanın gerçekten yaratılabilecek dünyaların en iyisi olduğu sonucuna varmaktır. Bu çözümü şekillendirmek bizce zor, çünkü daha iyi bir dünyayı gayet kolayca yaratabileceğimizi düşünürüz. Mesela, insan beyinlerini duygusal açıdan daha dayanıklı yapabilirdik ve böylece psikopatoloji vakalarını azaltmış olurduk. Böylece bizim dünya modelimizde sadist cinayetlerin sayısı hızla düşerdi. Fakat biz acaba gerçekten bir şekilde yanılıyor muyuz?

Teodiseler, yani Kötülük Sorunsalı olarak bilenen bu zorluğu çözme uğraşındaki gelişmiş bir metafizik mühendislik alanı üzerinde çalışmaya devam ediyoruz.

B. Acılar sorunu

Her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilen, her şeyi seven, her şeyi bilen bir Tanrı'yı bizimkine benzer bir evrende şekillendirmenin oldukça zor olduğunu gördük. Buradaki sorun da yukarıdakine benzer, fakat Tanrı'nın dünyayı gerçekten yarattığını varsaymamızı gerektirmez.

Eğer Tanrı yaratmamışsa bile evrenimizde oldukça fazla acı bulunur, bunların çoğu da ya tamamen gereksiz ya da pek vahim değildir. Bunların bir kısmı insan eylemlerinin, dolayısıyla da insanın özgür iradesinin kaçınılmaz sonucu olarak görülebilse de çoğu değildir. Bütün veba, sel ve kıtlıklar insan eylemlerinin sonucu değildir. Bu kadar acının varlığını insanın özgür iradesine bağlamak kabul edilmesi zor bir şey, zira Tanrı'nın gücü her şeye yetiyorsa kesinlikle diğer insanlara zarar verme veya diğer insanlar tarafından zarar görme kapasitemizi sınırlandırırdı. (Neticede yapabildiklerimiz üzerinde başka birçok sınır vardır.)

O halde neden bütün bu acılar var? Eğer Tanrı bunu engelleyemiyorsa, her şeye gücü yetmiyormuş gibi görünür. Veya Tanrı bunu durdurmak istemiyorsa, her şeyi sevmiyormuş gibi görünür. Eğer Tanrı bunlardan haberdar değilse, her şeyi bildiğini nasıl söyleyebiliriz?

C. Fazla sevme sorunu

Her şeye gücü yeten, her şeyi yapabilen, her şeyi seven ve tamamen özgür bir Tanrı şekillendirirken başka bir zorlukla karşılaştık. Eğer Tanrı tamamen özgürse istediğini seçebilir. Hiçbir şey de bunu engelleyemez, çünkü O'nun her şeye gücü yeter. Fakat aynı zamanda bu Tanrı da her şeyi sever. Bize öyle geliyor ki, böyle bir Tanrı sevgisiz bir şey yapmayı seçmeyecektir. Bunun sebebi sadece Tanrı'nın böyle şeyleri yapmamayı seçmesinden değil, aynı zamanda Tanrı'nın her şeyi seven doğası gereği yapabileceklerinin sı-

nırlı olmasından gelir. Başka bir deyişle, Tanrı'nın sevgisiz bir şeyi yapma özgürlüğü ve/veya gücü yoktur.

Buna verilebilecek bir cevap, Tanrı'nın her şeyi ille de sevmesi gerekmediği, fakat hiçbir zaman sevgisiz bir şey yapmayı seçmediği için her şeyi sevdiğidir. Ancak, eğer bu doğruysa, o zaman her şeyi sevmenin neden Tanrı'nın olmazsa olmaz bir özelliği olduğunu göremeyiz.

Bu konu bizce "Tanrı tamamen özgür bir faildir" anlayışımızda bir soruna sebep olur. Belki bu özellikteki bir Tanrı'yı yaratmayı, Tanrı kelimenin tam anlamıyla herhangi bir şeyi yapmayı seçemediği için zor buluruz.

D. İmkânsızı yapmak

Her şeye gücü yeten bir Tanrı'yı, bunun ne anlama geldiğini açıklamadan şekillendiremeyiz.

İlk modelimizde, Tanrı'dan 2 ile 2'nin toplamını 5 (sayılar bilinen anlamlarını taşımakta) yapması istendi. Tanrı bunu yapamadı ve model çöktü. Hiçbir varlık mantıksal olarak imkânsız olanı gerçekleştiremezmiş gibi gelir. 2 ile 2'nin toplamını 5 yapmak insanın mizah gücünün ötesinde olmakla kalmıyor; böylesi bir şey terimsel bir çelişki aynı zamanda.

O yüzden, "her şeye gücü yeten" ile en fazla, Tanrı'nın mantıksal olarak mümkün olan herhangi bir şeyi yapabileceğini anlamamız gerektiği sonucuna vardık. Fakat Tanrı'nın yapabildiklerinde mantıksal sınırlar olduğunu kabul edersek Tanrı'ya atfettiğimiz bazı özellikler mantıksal çelişkiler ortaya çıkardığında bu özelliklerden vazgeçmemiz gerektiği olasılığını açıkta bırakmış oluruz. Bu da akılcılığın Tanrı üzerinde sınırlandırıcı bir etkisi olduğunu kabul etmek anlamına gelir. (Bununla birlikte, "sınırlayıcılık" sözcüğünün bu bağlamda taşıdığı anlam tartışmaya açık bir noktadır.)

E. Gereksiz koruyucu

Evrenimizin gerçekte nasıl bir yer olduğunu düşündüğümüzde, var olan her şeyin koruyucusu olan bir Tanrı'yı şekillendirmenin zor olduğunu gördük. Her şeyin koruyu-

cusu olması Tanrı yok olduğunda evrenin de yok olacağı anlamına gelir. Fakat modellerimizi zorlayan fizik kurallarına bakılırsa, evrenin var olmaya devam etmesi için kendisinin dışında, kutsal ya da dünyevi bir şeye ihtiyacı yokmuş gibi görünür. O halde, gerçekte sahip olduğumuz evrenin içinde evrenin devamı için gerekli olan bir Tanrı'yı nereye yerleştireceğimizi bulamadık.

Kutsal bir koruyucunun aslında gerekli olduğu her zaman ileri sürülmüştür, tıpkı fizik yasalarını korumak için bir yasa koyucu veya bir yasa uygulatıcıya ihtiyaç olduğu gibi. Fakat bu, fizik yasalarının doğasının yanlış anlaşılmasından kaynaklanır gibidir. Hukuki manadaki kanunlar kanun koyucu ve kanun uygulatıcılara ihtiyaç duyar. Oysa fizik kuralları sadece gerçekliğin doğasının açıklamalarıdır. O yüzden, fizik kurallarının korunması için bir kanun koyucunun gerekli olduğu fikri hukuki ve bilimsel manadaki kanunları birbirine karıştırmak olarak görünür.

F. Sınırsız sorun

Sınırsız bir Tanrı'yı, bunun ne anlama geldiği tam olarak aydınlatılmadan, şekillendirmenin zor olduğunu gördük. Bu, Tanrı'nın tüm yer/uzam ve zaman boyunca var olduğu anlamına mı gelir? Halbuki en doğru fizik bilgilerimize göre yer/uzam ve zaman yalnızca tek bir evrenin sınırları içinde var olur. O halde bütün zaman ve yerde/uzamda var olan bir Tanrı kavramı, Tanrı'nın varlığını bir evrenle sınırlarmış gibi görünür.

Bu, Tanrı'nın yer/uzam ve zamanın "dışında" da var olduğu anlamına gelebilir. Fakat bu bağlamda "ebediyen" kavramının ne olduğunu anlamanın zorluğunu görüyoruz. "Ebediyen" kavramının anlamlı olması için bir şekilde bir zaman kavramına ihtiyaç duymaz mıyız?

G. Fazla kişisel de değilmiş demek ki!

Bir insanın Semavi dinlerdeki Tanrı'nın özelliklerinin çoğuna sahip bir Tanrı'yla nasıl kişisel bir ilişki kurabileceğini anlamada zorluk çekiyoruz.

Kişisel ilişkiler birçok şey gerektirir. Birincisi ilişkideki kişiler arasında yeterli miktarda benzerlik olmalıdır. Ayrıca her iki varlık da birer insan veya en azından ileri seviyedeki primatlar gibi insanımsı olmalıdır. Buradaki sorun, evrenimizde aralarında büyük farklılıklar olan varlıklar arasında gerçek kişisel ilişkiler olmamasından kaynaklanır. Ve her şeye gücü yeten, her şeyi seven, her şeyi bilen, her şeyin yaratanı, koruyucusu ve sınırsız olan bir Tanrı insanlardan inanılmaz bir şekilde farklıdır.

İnsanlar başka insanlara karşı besledikleri duygular gibi başka şeylere de bazı duygular besleyebilirler. Mesela bir yer veya nesneye sevgi veya şefkat beslemek çok rastlanılan bir durumdur. Fakat bu onlarla kişisel bir ilişki yaşamakla aynı şey değildir. Benzer bir şekilde insanların hayvanlarla, mesela bir kediyle ilişkileri olabilir. Fakat insanların hayvanlarla ilişki kurması ile hayvanların insanlarla ilişki kurması arasındaki büyük fark bunu kişisel bir ilişkiden uzak bir hale getirir. Böyle bir ilişki, Tanrı'yla aramızda bir ilişki olabileceğini öne sürenlerin düşündükleri şeye mi benzer?

H. Boş laf

Tanrı kavramında karşılaşılabilecek potansiyel çelişkilerden, O'na sadece birkaç vasıf atfederek kurtulabilirsiniz. Fakat bu sefer de başka bir sorunla karşılaşırsınız. Ortaya çıkan bu kavram Tanrı'yı anlatma yönünden çok sığ değil midir? Mesela, Tanrı'nın hem her şeye gücünün yetmesi hem de her şeyi bilmemesi mümkün müdür? Bilmemek onun gücüne bir sınır getirmiş olmaz mı? Ya da evreni koruyan, fakat onu yaratmamış bir Tanrı? Ne kadar garip bir kutsal varlık olurdu değil mi?

Bu minimal Tanrılardan bazılarını şekillendirebiliyoruz fakat yaptıklarımızın Tanrı olarak düşündüğümüz varlıklara pek benzeyeceklerini sanmıyoruz. Bu, yarış arabası üreticilerinden bir bisiklet üretmelerini istemek, sürücülerinin de 24 saat süren Le Mans yarışını o bisikletle yarışarak kazanmalarını beklemek gibidir.

Son düşünceler

Tanrı'yı "şekillendirme" girişimimizi biraz kaba bulabilirsiniz. Tanrı'nın "insanın kavrayışının ötesinde" olarak tanımlandığını unuttuğumuzu mu sandınız? Hiçbir şekilde unutmadık. İnsanların bunu söylediklerini biliyoruz. Fakat hemen ardından, önceden esrarengiz olan bu kutsal varlığa oldukça belirgin nitelikler atfediyorlar.

Aynı zamanda hem "Cennet pastasına" sahip olup hem de onu yiyemezsiniz. Tanrı'nın insan diliyle betimlenemeyeceğine inanıyorsanız, ondan hiç bahsetmeyin. Veya bahsedecek olursanız mecazlardan öteye gidemediğinizi anlayın ve bunların ne anlama geldiğini biliyormuş gibi yapma tuzağına düşmeyin. Bu, sandığınızdan daha zor bir şeydir. Tanrı'yı sevme nedenlerinden biri Tanrı'nın her şeyi sevmesidir. Fakat bunun ne anlama geldiğini gerçekten bilmediğimizi düşünüyorsanız, Tanrı'nın sevginizi neden hak ettiğini veya ilahi sevgiyi neden sevginin insanlardaki karşılığı gibi düşünmeniz gerektiği anlaşılır olmayacaktır.

Fakat Tanrı betimlemelerinin belirsiz mecazlardan daha iyi olabileceğini düşünüyorsanız ortaya çıkan kavramsal zorlukları ciddiye almalısınız. Sorun, birçok insanın iki seçenek arasında gidip gelmesinden, yani sadece alışılmış, gizemli olmayan Tanrı kavrayışlarında bir sorunla karşılaştıkları zaman çareyi gizemli Tanrı'ya başvurmada bulmalarından kaynaklanır.

5

SAVAŞ MEYDANI: TANRI

Tanrı'nın insana en büyük hediyesi akıldır.

Sofokles

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış Danimarkalı filozof Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme* adlı kitabında inancın doğasını inceler. Kierkegaard'ın bulduğu şey kiliselerde sıklıkla vaaz edilen "huzurlu" inanç fikrinden çok farklıdır; kitabın rahatsız edici ismi de oradan gelir zaten. Kierkegaard için inanç hem akılcı yollarla desteklenmediği hem de genellikle bizi aklın da ötesine geçip saçma ve çelişkili şeyleri kucaklamamızı gerektirdiği için beraberinde dehşeti getirir.

Fakat çoğu insan için inançlarının absürd ve çelişkili olarak tanımlanması hakaret sayılır. Bunun için de Tanrı'ya inansın ya da inanmasın birçoğumuz din hakkındaki inancımızın makul ve tutarlı olduğunu düşünmek ister. Fakat hakikaten öyle mi? "Savaş Meydanı: Tanrı" bu sorunun cevabını öğrenmenize yardımcı olacak.

Savaş meydanında maceraya atıl

Dine ilişkin inançlarınız entelektüel savaş meydanımızı yara almadan geçebilecek mi? Bu aktivitede Tanrı ve dine ilişkin on sekiz ifadeye yanıt vermeniz istenecek. Her birine Doğru veya Yanlış cevabını vermeniz gerekiyor. (1. Soru

hariç; buna "bilmiyorum" cevabını da verebilirsiniz.) Size çok kısıtlı bir seçenek sunulduğunu ve iki seçeneğin de inancınızı hiçbir şekilde bütünüyle karşılayamadığını düşünebilirsiniz. Fakat her zaman cevap vermeniz gerekli. Kendi inancınız verilen ifadeye yakın olsa bile ifadenin doğru olduğuna katılmıyorsanız onu yanlış olarak işaretlemelisiniz. Tablodaki kutuların bazılarının taralı olması aklınızı karıştırmasın; bunlar ilerideki analiz bölümüne yardımcı olmak içindir ve cevapların doğru ya da yanlış olduğunu göstermez.

Aktivitenin amacı, verdiğiniz cevapları doğru ya da yanlış olarak yargılamak değil. Savaş meydanımızı oluşturan şey, rasyonel tutarlılıktır. Yani meydanı vurulmadan geçmek için rasyonel bir tutarlılıkla yanıt vermeniz gerekiyor; dolayısıyla birbiriyle çelişen cevaplardan kaçının. Rasyonel bir tutarlık içinde yanıt verirseniz ama bu yanıt garip veya nahoş anlamlar içerirse, ("bir kurşunu ısırmak" gibi) birçok insanın nahoş bulacağı ve büyük bir sorun olarak göreceği bir şeyi kabullenmek zorunda kalacaksınız.

Tabii Kierkegaard gibi düşünürlere katılıp dinsel inançların rasyonel bir tutarlılık içinde olması gerekmediğine inanabilirsiniz. Bu görüşe katılmanızın gerekip gerekmediği bu testin sınırlarını aşan bir konu. Testin amacı, inancınızın sadece ne derecede rasyonel tutarlığa sahip olduğunu görmektir, iyi ya da kötü olduğunu söylemek değil.

İyi şanslar!

		Doğru	Yanlış	Bilmiyorum
1	Tanrı vardır.			
2	Tanrı mantıksal bir olasılıktır. (Yani Tanrı fikrinde kendisiyle çelişen hiçbir şey yoktur.)			

		Doğru	Yanlış	Bilmi-yorum
3	Eğer Tanrı yoksa, o halde ahlakın hiçbir dayanağı yoktur.			
4	Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlık her şeyi yapabilmede özgür olmalıdır.			
5	Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlık dünyadaki acıların mümkün olan en az seviyede olmasını istemelidir.			
6	Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlık her şeyi yapabilecek güçte olmalıdır.			
7	Evrim teorisi bazı detaylarıyla yanlış olabilir, fakat esasen doğrudur.			
8	Bir insanın dış dünya hakkındaki inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırması, bu kanının doğruluğunun hiçbir dışsal kanıtı olmasa bile haklı çıkarılabilir.			
9	Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlığın bilinebilecek her şeyi bilmesi gerekir.			
10	Masum insanlara işkence etmek ahlaken yanlıştır.			

	Doğru	Yanlış	Bilmi-yorum
11 Eğer senelerce denenmesine rağmen Loch Ness Canavarının* var olduğuna dair hiçbir güçlü kanıt veya argüman sunulamamışsa, böyle bir canavarın var olmadığına inanmak mantıklıdır.			
12 Korkunç ve acı veren hastalıklardan ölen insanlar yüce bir amaçtan dolayı bu şekilde ölmek zorunda kalırlar.			
13 Eğer Tanrı varsa, şu anda günah sayılan her şeyi ahlaken kabul edilebilir ve şu anda ahlaken kabul edilebilir sayılan her şeyi günah yapabilir.			
14 Var olduğuna dair kesin ve geri alınamayacak bir kanıt olmadan Tanrı'ya inanmak budalacadır.			
15 Tanrı'nın var olmadığını gösteren hiçbir zorlayıcı argüman veya kanıt olmadıkça ateizm de bir inançtır, rasyonellik değil.			

* Ülkemizdeki Van Gölü canavarı gibi, İskoçya'da Loch Ness Gölünde yaşadığı ve görüldüğü iddia edilen, dünyadaki en eski ve en meşhur göl canavarı. Halk arasında kısaca Nessie de denir.

	Doğru	Yanlış	Bilmi-yorum
16 Tecavüzcü seri katil Peter Sutcliffe'in*, Tanrı'nın kendisinden fahişeleri tecavüz edip öldürmesini istediği şeklinde sağlam bir içsel kanısı vardı. Dolayısıyla, bu eylemleri hayata geçirirken Tanrı'nın isteğini yerine getirdiğine inanmakta haklıydı.			
17 Tanrı varsa kare şeklinde daireler yaratıp 1 ile 1'in toplamını 72 yapabilir.			
18 Tanrı'nın var olduğunu söyleyen hiçbir dışsal kanıt yoksa bile, bir insanın Tanrı'nın var olduğuna dair sağlam bir içsel kanısı varsa Tanrı'ya inanması haklı görülebilir.			

* 1975 - 80 yılları arasında İngiltere'nin kuzeyinde on üç kadının katlinden hüküm giyen meşhur bir seri katil. Yorkshire Ripper olarak da biliniyor.

Puanlama

Bu oyunun puanlandırması diğerlerine göre size daha karmaşık görünebilir ama hiç de sandığınız kadar yıldırıcı değil!

Cevap tablonuzda yer alan taralı kutulardaki cevapları bir kenara bırakabilirsiniz. Diğer cevaplarınız için yandaki şemada her birine denk gelen kutuyu bulun.

Sonra:

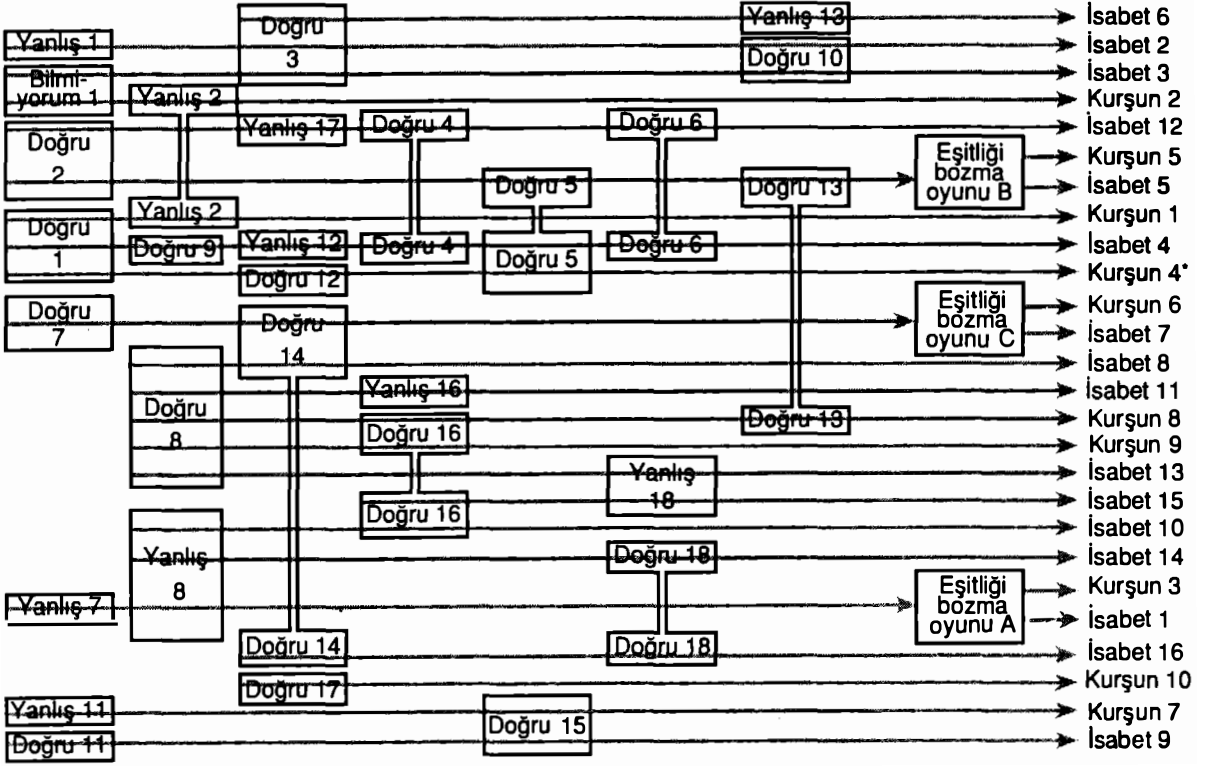
1 Puanlama tablosunda vermiş olduğunuz cevaplara denk gelen bütün kutuları tarayın. Diyelim 14. ifadeye doğru dediniz, o halde tüm kutuyu taramalısınız. Dikkat ederseniz bu kutu ince bir dikdörtgenle birleştirilen iki bölümden oluşmakta. Fakat aradaki dikdörtgeni taramayın, zira bu sadece tabloyu okumayı zorlaştıracaktır.

2 Şimdi oklardan birinin tamamen taranmış kutulardan geçip geçmediğine bakın. Mesela, ilk oku ele alın. 3. ifadeye doğru, 13. ifadeye yanlış dediyseniz İsabet 6'ya maruz kaldınız demektir. Yanına bir işaret koyun. Yanlış anlamayın, bu yalnızca bir isabet sayılıyor, altı tane değil. Bu sayı, bunun neden bir isabet olduğunu anlatan analiz maddesini gösteriyor.

3 Üç değişik durumda, isabete mi maruz kaldığınızı, yoksa bir kurşunu mu ısırdığınızı belirlemek için bir eşitliği bozma sorusunu cevaplamanız gerekebilir. Bunlar aşağıda belirtiliyor.

4 Maruz kaldığınız isabetleri ve ısırdığınız kurşunları belirledikten sonra puan hanenize her kurşun için 1, her isabet için 3 puan ekleyin.

5 Puanınızın ne anlama geldiğine bakın.

* Yalnızca 4, 6 ya da 9. sorulardan biri veya daha fazlasına "doğru" demiş iseniz.

0 puan Tebrikler! Bu testi yapıp savaş alanından yara almadan kurtulan yüzde 10'luk bir azınlığın içindesiniz. Adeta bir tutarlılık abidesisiniz.

1-3 puan Geniş çaplı ve duruma hakim bir zihne sahip olma iddianızı kaybetmeden, yine de insan gözükebilecek kadar mantıksızsınız.

4-5 puan Ortalamadan daha tutarlısınız, fakat rasyonel bir bakış açısından biraz kusurlu gözüküyorsunuz.

6-10 puan Tanrı ve dine ilişkin fikirleriniz bize göre yeterli açıklık ve tutarlılıkta değil, fakat bunu düzeltebilecek birine benziyorsunuz.

11+ puan Bu konuyu hiç enine boyuna düşünmediniz, değil mi?

Eşitliği bozma oyunları

Eşitliği bozma oyunu A

Bir insanın dış dünya hakkındaki inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasını, kanının doğruluğu veya yanlışlığına ilişkin dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakmaksızın haklı çıkarılabilir bulmuyorsunuz. Fakat bilim adamlarının büyük çoğunluğu evrim teorisinin kanıtlarının teorinin doğru olduğuna işaret ettiğini ve teoriyi çürüten hiçbir kanıt olmadığını düşünseler de siz teoriyi reddettiniz. Tabii birçok yaradılışçı, evrim davasının hiçbir şekilde nihai olmadığını öne sürer. Fakat bunu yaparken de kabul edilmiş bilimsel zemine karşı gelirler. Öyleyse bir seçim yapmanız gerekiyor: (a) kurşunu ısırıp, bilim adamlarının söylediklerine rağmen evrim teorisinin doğru olmadığına dair bir kanıtın olduğunu söyleyin; ya da (b) isabet alıp, bu konunun inancınızın çelişki içinde olduğu bir alan olduğunu söyleyin.

Eşitliği bozma oyunu B

Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlığın dünyadaki acıların mümkün olan en az seviyede olmasını istemesi gerektiğini öne sürdünüz. Fakat aynı zamanda Tanrı'nın şu anda günah sayılan her şeyi ahlaken kabul edilebilir, şu anda ahlaken kabul edilebilir sayılan her şeyi de günah yapabileceğini söylüyorsunuz. Bu, Tanrı'nın acıları azaltmayı da günah haline getirebileceği anlamına gelir... oysa siz Tanrı acıları azaltmayı istemelidir demişsiniz. Bunun bir çıkış yolu var, fakat bu, kurşun ısırmanız gerektiği anlamına gelir. O halde bir seçim yapmanız gerekiyor: (a) kurşunu ısırıp, Tanrı'nın günah olanı istemesinin mümkün olduğunu söyleyin (argümanı baştan tekrarlamak gerekirse; O acıları azaltmayı istiyor olmalıdır, acıları azaltmayı günah yapabilir, fakat öyle yapsaydı istediği şey -acıları azaltmak-günah olurdu); ya da (b) isabet alıp, bu konunun inancınızın çelişki içinde olduğu bir alan olduğunu söyleyin.

Eşitliği bozma oyunu C

Evrim teorisinin esasen doğru olduğunu öne sürdünüz. Ancak, aynı zamanda var olduğuna dair kesin ve geri alınamayacak bir kanıt olmadan Tanrı'ya inanmanın budalaca olduğunu da iddia ettiniz. Buradaki sorun, evrim teorisinin doğru olduğuna dair çok kuvvetli kanıtlar olsa bile hiçbir kesin kanıtının olmamasıdır. Öyleyse siz Tanrı'nın varlığı hakkında kesin, geri alınamaz kanıtlar talep ederken kesin kanıt olmadan evrim teorisini kabul ediyorsunuz. O halde bir seçim yapmanız gerekiyor: (a) kurşunu ısırıp, Tanrı'ya inanmanın evrime inanmaktan daha yüksek standartta bir kanıt gerektirdiğini iddia edin; ya da (b) isabet alıp, yanıtlarınızda bir çelişki olduğunu kabul edin.

Oyunun kuralları

Oyunun amacı zihinsel savaş meydanından yara almadan geçebilmekti. Alabileceğiniz iki çeşit yara vardı.

Mantıksal bir çelişki yaratan şekilde cevap verdiğinizde direkt isabet aldınız. Sadece mutlak çelişkilerin direkt isabetle sonuçlandığından emin olmaya çalıştık. Fakat, iki uyarımız var.

Birincisi, seçenekleriniz sadece önceden seçilmiş ve dikkatle söze dökülmüş ifadeler arasında olduğu için kendi kanaatinize yakın olan ifadenin bir çelişkiye yol açması nedeniyle isabet almış olduğunuzu öğrenebilirsiniz. Ancak, ifadeyi kendiniz kurmuş olsaydınız oldukça benzer bir inancı ifade ederken çelişkiye düşmekten kaçabilirdiniz.

Oyundaki sınırlamalar dikkate alındığında böylesi olasılıklar kaçınılmaz. Bu sebepten isabet alırsanız bunu sakın üzerinize almayın ve size sunduğumuz seçenekler bazen sizi yapmayı tercih etmeyeceğiniz bir seçime zorladıysa fazla sinirlenmeyin.

Seçimlerinizin çoğu insanın garip, inanılması güç veya nahoş bulacağı imâları olduğunda kurşunu ısırmanız gerekiyordu. Çoğu insana olağandışı veya tuhaf gelen şeylerin başkalarına normal gelmesi mümkün olabildiği için burada karşımıza birçok anlaşmazlık çıkabilir. Onun için bir kez daha söylüyoruz ki, kurşun ısırdığınıza hükmedersek lütfen fazla üzülmeyin. Çarpık olan belki de bizim dünya görüşümüzdür!

Uzun süredir bu oyunu İnternet'te yayınlıyoruz ve bizim yanılgı içinde, budala ve kötü olduğumuzu ya da cehenneme gideceğimizi söyleyen e-posta baskınına uğruyoruz. Siz de bu tür şeyler düşünüyor olabilirsiniz, bundan ötürü ayrıntılı analize bakmadan önce sıkça sorulan soruları sıralamamız iyi olur. Hem bunlar, oyunun mantığını da daha iyi anlamanıza yardımcı olacaktır.

Çokça duyduğumuz şeylerden biri, bu aktivitenin dini bütün insanları tuzağa düşürmeyi amaçlayan bir uygulamadan ibaret olduğudur. Fakat bu kesinlikle doğru değil. Alınabilecek toplam yirmi altı isabet ve kurşundan yalnızca üçü "Tanrı vardır" önermesine "doğru" cevabını vermeyi gerektirir.

Başka bir genel kızgınlık kaynağı ise Nessie, yani Loch Ness Canavarına yapılan "sulu" olduğu söylenen göndermedir. Bu karşılaştırma genelde yanlış anlaşılıyor, çünkü Tanrı'ya inanmanın Loch Ness Canavarına inanmak kadar

saçma bir inanç olduğunu öne sürüyormuşuz gibi düşünülüyor. Fakat bu hiç de savunduğumuz bir şey değil. Yapmaya çalıştığımız, *herhangi bir şeye* inanmanın veya inanmamanın rasyonel dayanaklarının ne olduğunu oturtmaktır.

Loch Ness Canavarı hakkındaki ifade şöyleydi, "Eğer yıllarca uğraşılmasına rağmen Loch Ness Canavarının var olduğuna dair hiçbir güçlü kanıt veya argüman sunulamamışsa, böyle bir canavarın var olmadığına inanmak mantıklıdır."

Buna katılıyorsanız, söylemiş olduğunuz şey, aslında tam zıttı olan popüler özdeyişe rağmen, bazen kanıt yokluğunun, yokluğun kanıtı olduğudur. Başka bir deyişle, bir şeyin varolmadığını kanıtlayamasanız da onun varolmadığına inanmak yine de rasyonel olabilir. Nitekim biz bunu, bir şey gerçekten var olmuş olsaydı varlık kanıtını bulacağımız yerde hiçbir kanıt bulamadığımız her zaman yapıyoruz.

Fakat bu, 15. ifadenin ("Tanrı'nın zorunlu olarak var olmadığını gösteren hiçbir argüman veya kanıt olmadıkça ateizm de bir inançtır, rasyonellik değil") arkasındaki ilkeyle çelişir. Bu ifade, kanıt yokluğunun yokluğun kanıtı demek olmadığı ve bir şeyin var olmadığını kanıtlayana kadar onun var olmadığına inanmanın da sığ bir inanç olduğu zıt görüşünü onaylar. Fakat bu ilkeye göre, Loch Ness Canavarına inanmamak da inanç meselesidir ve var olduğuna inanmak rasyonel değildir.

Tabii Nessie ve Tanrı'nın çok farklı varlıklar olduğunu düşünebilirsiniz, fakat bu, konumuzun dışında. Tanrı'nın var olmadığını savunan tezin, Nessie'ye karşı olan tez kadar güçlü olduğunu öne sürmüyoruz. Konumuz Tanrı'nın varlığını kabul eden veya etmeyen tezlerin güçlü olup olmaması değil. Ondan ziyade, bu tezlerin dayandığı ilkeler bizim için önemli. Bir şeyi araştırıp bulduğumuzda haykırdığımız "İşte!!"ler, kullanılan ilkelerde bir tutarsızlık olduğunu gösteriyor; Tanrı'nın varlığı veya yokluğu hakkında hiçbir şey söylemiyor.

Plantinga ve Tillich gibi ilahiyatçı ve din felsefecilerinden alıntılar yapanlar da bize yazıyorlar. Savundukları nokta, bu konuları anlarken çeşitli kurşunlardan da sıyrılmayı

sağlayan bazı gelişmiş yollar olduğudur. Bu doğru olabilir, fakat buna vereceğimiz cevabımız, bu aktivitenin zaten ileri seviyedeki ilahiyatçılar için tasarlanmış olmadığıdır. Yıllarca çalışmış birisinin bu konulara vereceği çok zekice bir cevabın olması ilginçtir fakat eğer bu cevapları kendiniz veremiyorsanız, yakalandınız. Verebiliyorsanız aferin size! Bu aktivitenin bu konuda söylenecek son sözü söylediğini hiçbir zaman ileri sürmedik.

Bariz mantık hataları yapmış ve birtakım kaçış yollarını gözden kaçırmış olmamız halen mümkün. Fakat deneyimimize göre yapılan itirazların büyük çoğunluğu savunduğumuz esas noktayı gözden kaçırmıştır. Bu testin bariz bir hatası olduğunu düşünüyorsanız biz de kendimizden emin bir şekilde sizin yanıldığınızı iddia ediyoruz!

Detaylı analiz

Burada bu aktivitede karşılaşmış olabileceğiniz bütün isabet ve kurşunları açıklıyoruz. Yalnızca sizin maruz kalmış olduklarınıza da bakabilirsiniz fakat diğer "işte!"lerin ne oldukları ve kaç kişinin bu hatalara düştüğünü keşfetmeyi ilginç bulabilirsiniz.

Kurşun 1

Tanrı'nın var olduğu fakat aynı zamanda mantıksal bir imkânsızlık da olduğu nasıl iddia edilebilir? Tabii çoğu kişi bunun direkt bir isabet olduğunu iddia edebilir, çünkü genelde hâkim olan düşünce, mantıksal bir imkânsızlığın var olamayacağını söyler. Biz bunun yerine, bu görüşün hoşunuza gitmeyecek bir kurşunu ısırmayı gerektireceğini söylüyoruz, çünkü mantıksal imkânsızlıkların gerçekten var olabileceğine inanıyorsanız, bu sefer dünyada herhangi bir şeyin mümkün olup olmadığını hangi kriterlerle belirlersiniz?

Kurşun 2

Tanrı'nın mantıksal bir imkânsızlık olduğunu söylemek garip, fakat Tanrı'nın gerçekte var olup olmadığını da bilmiyorsunuz. Eğer Tanrı mantıksal bir imkânsızlıksa, o halde kesinlikle var olamaz ve bu yüzden de var olmadığını bilirsiniz. Bunun altında yatan mantık için Kurşun 1'e bakın.

Kurşun 3

Bir insanın dış dünya hakkındaki inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılabileceğini düşünmüyorsanız, o zaman bilim adamlarının büyük çoğunluğu, kanıtların evrim teorisinin doğru olduğuna işaret ettiği ve onu çürüten hiçbir kanıtın olmadığını düşündüğü halde, siz nasıl reddedersiniz? Tabii birçok yaradılışçı, evrim davasının hiçbir şe-

kilde nihai olmadığını da ileri sürer. Fakat bunu yaparken de bilimsel görüşün ağır basan kesimine karşı gelirler. O halde, bu durumda kurşunu ısırmak bilim adamlarının söylediklerine rağmen evrim teorisinin doğru olmadığına dair kanıt olduğunu söylemek demektir. Yaklaşık yirmi kişiden biri bu kurşunu ısırır.

İsabet 1

Bu isabet, Kurşun 3'ü ısırmayı reddettiğiniz ve bu konunun inancınızın çelişki içinde olduğu bir alan olduğunu kabul ettiğiniz zaman gerçekleşir. Katılımcıların sadece yüzde 2 kadarı bu isabete maruz kalır.

İsabet 2

Tanrı'nın var olmadığını ve eğer gerçekten yoksa ahlakın hiçbir dayanağı olmadığını da söylerseniz, ahlakın hiçbir dayanağı olmadığı görüşüne bağlanmışsınız demektir. Aynı zamanda, eğer masum insanlara işkence etmenin ahlaken yanlış olduğunu da söylerseniz bunu ahlakın hiçbir dayanağı olmadan söylemiş olursunuz demektir. Dolayısıyla, ussal olarak hiçbir davranışın ahlaken yanlış olduğunu söyleyemezsiniz. Tabii, ussal olmayan nedenlerden dolayı yanlış olduğunu söyleyebilirsiniz, fakat bu aktivitenin inançların ussallığıyla ilgili olduğunu unutmayın! Bu nedenden dolayı, bu kurallar çerçevesinde çok nadir görülen, katılımcıların yüzde 1'inden daha azının gördüğü bir isabete maruz kaldınız.

İsabet 3

Tanrı'nın var olup olmadığını bilmediğinizi, Tanrı yoksa ahlakın hiçbir dayanağı olmadığını ve masum insanlara işkence etmenin ahlaken yanlış olduğunu söylerseniz vuruluyorsunuz. Ama eğer Tanrı'nın var olup olmadığını bilmiyorsanız sizin görüşünüze göre, ahlakın hiçbir dayanağı olup olmadığını da bilmiyorsunuz. Bu, hiçbir davranışın ahlaken yanlış olduğunu söylemeye ussal olarak hakkınız

olmadığı anlamına gelir: Tanrı inancınız konusunda olduğunuz gibi ahlaki yargılar konusunda da agnostik olmalısınız, zira ikisinin de bir arada olduğunu düşünüyorsunuz. Yalnızca yüzde 1 kadarı bu isabete maruz kalır.

İsabet 4

Tanrı'nın var olduğu, acılardan haberdar olduğu, bunları azaltmak istediği ve azaltabileceği iddiaları insanların korkunç ve acı veren hastalıklardan hiçbir yüce nedenden dolayı ölmediği iddialarıyla uyumlu değildir. Eğer böyle yüce bir neden olmasaydı o zaman Tanrı buna neden izin verirdi? Elbette acılardan haberdar olan, acıları durdurmak isteyen ve gerçekten durdurabilen bir Tanrı daha yüce bir nedeni olmasaydı bütün bu sebepsiz acılara son verirdi. Yine de, yaklaşık yirmi kişiden biri bu isabete maruz kalır.

Kurşun 4

Çoğu insan, seven (büyük güç ve öngörüye sahip) bir Tanrı'nın dünyayı, insanların daha yüce bir neden adına korkunç bir şekilde acı çekmeleri gerektiği şeklinde yarattığını kabul edemediği için, bu bir kurşun sayılır. Bu durumda hiçbir mantıksal çelişki yok, fakat bazıları bunun iğrenç olduğunu savunabilir. Gerçekten de, bedeni mahveden korkunç bir hastalıktan ölen birinin gözlerinin içine bakıp, acı çekmesinin kendisinin veya dünyanın iyiliği için olduğunu söyleyebilir miydiniz? Katılımcıların yirmide birden biraz daha fazlası bu kurşunu ısırdı.

Kurşun 5

Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlığın dünyadaki acıların mümkün olan en az seviyede olmasını isteyeceğini düşünüyorsanız, nasıl aynı zamanda Tanrı'nın şu anda günah sayılan her şeyi ahlaken kabul edilebilir, şu anda ahlaken kabul edilebilir sayılan her şeyi de günah yapabileceğini iddia edebilirsiniz? Bu, Tanrı'nın acıları azaltmayı da bir günah haline getirebilece-

ği anlamına gelir... bu ise, Tanrı'nın acıları azaltmayı istediği iddiasıyla açıkça çelişir.

Bu çelişkiden kurtulmanın yolu Tanrı'nın günah olanı isteyebileceğinin mümkün olduğunu söylemektir; yani acıları azaltmayı istiyor olmalı, fakat aynı zamanda acıları azaltmayı bir günah da yapabilir, bu da istediği şeyi günah haline getirmiş olur. Katılımcıların yaklaşık yüzde 8'i bu kurşunu ısırmaya hazırdır.

İsabet 5

İnsanlar Kurşun 5'teki çelişkiyle karşılaşıp onlara sunulan kurşunu ısırmayı reddettiklerinde bu isabete maruz kalırlar. Yaklaşık yirmi kişiden biri bu durumdadır.

İsabet 6

Bu isabet, Tanrı'nın ahlakın dayanağı olduğunu ve aynı zamanda eğer Tanrı varsa, O'nun günahı ahlaken kabul edilebilir ve bunun tam tersini yapamayacağını iddia etmenin bir sonucudur. Buradaki temel sorun şuradan çıkar: Eğer Tanrı ahlakın dayanağı olsaydı, o halde nelerin iyi, nelerin kötü olacağına kendi karar verebilirdi. Fakat eğer Tanrı günah olanı ahlaken kabul edilebilir ve bunun tam tersini yapamıyorsa, o halde şeylerin doğru ya da yanlış olması Tanrı'nın kararlarından bağımsızdır. Başka bir deyişle, Tanrı doğruyu, o şey doğru olduğu için seçer; şeyler sadece Tanrı onları seçtiği için doğru değildir. Fakat eğer bu doğruysa, o zaman Tanrı yoksa bile ahlakın bir dayanağı vardır demektir. Katılımcıların yaklaşık yüzde 4'ü bu isabete maruz kalır.

Kurşun 6

Bu birçok ateistin ısırması gereken bir kurşun. Hem evrim teorisinin esasen doğru olduğunu hem de var olduğuna dair kesin ve geri alınamayacak bir kanıt olmadan Tanrı'ya inanmanın budalaca olduğunu iddia edemezsiniz. Buradaki sorun, evrim teorisinin doğru olduğuna dair hayli fazla kanıt olsa bile gerçek olduğuna dair hiçbir ke-

sin kanıtın olmamasından kaynaklanır. Tanrı'nın varlığı için nasıl sürekli kesin ve geri alınamaz kanıtlara ihtiyaç duyarsınız da evrim teorisini kesin kanıt olmadan kabul edersiniz? Bu durumda, bir kurşun ısırıp Tanrı'ya inanmanın evrim teorisine inanmaktan daha yüksek standartta bir kanıt gerektirdiğini söyleyip durumu kurtarabilirsiniz. Fakat bunu söylemek, kanıtlama yükümlülüğüne haksızca ve akıldışı bir şekilde yer değiştirtmek gibi görünüyor. Yine de katılımcıların yüzde 10'undan fazlası bu kurşunu ısırır.

İsabet 7

İnsanların yirmide birinden daha azının maruz kaldığı bu isabet, Kurşun 6'da tanımlanan çelişkiyle karşılaşmanın, fakat kurşunu ısırmayıp yanıtlarınızda bir çelişkinin olduğunu kabul etmenin bir sonucudur.

İsabet 8

Bu isabet, *hem* kişinin dış dünya hakkındaki inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılabileceğine *hem de* var olduğuna dair kesin ve geri alınamayacak bir kanıt olmadan Tanrı'ya inanmanın budalaca olduğuna inanmanın getirdiği bir çelişkidir. Fakat sağlam bir içsel kanı asla kesin kanıt olamaz, çünkü insanların yanlış şeyler hakkında da sağlam içsel kanıları olduğunu biliyoruz. Katılımcıların yaklaşık yüzde 4'ü bu isabete maruz kalır.

İsabet 9

Bu oyunu oynayanların üçte biri bu isabete maruz kalır ve bundan hiç hoşlanmaz! Bu insanlar var olduğuna dair güçlü bir kanıt veya argüman olmadığı halde Loch Ness Canavarının var olmadığına inanmanın rasyonel olacağını düşünürler. Onlara göre, canavarın var olmadığını göstermek için hiçbir güçlü kanıt ya da argüman gerekli değil;

kanıt veya argüman yokluğu yeterli. Fakat daha sonra bu insanlar, ateistlerin Tanrı'nın var olmadığı inancının bir inanç meselesinden öte, rasyonel olabilmesi için güçlü argümanlar veya kanıt sağlamaları gerektiğini iddia ederler. Buradaki çelişki, ilk durumda (Loch Ness Canavarı) kanıt veya argüman yokluğunu Loch Ness Canavarının var olmadığı inancını ussal biçimde haklı çıkarmak için yeterli gördükleri halde ikinci durumda (Tanrı) yeterli görmedikleri için ortaya çıkar.

Kurşun 7

Tanrı'nın var olmadığını gösteren hiçbir zorlayıcı argüman veya kanıt olmadıkça, ateizmin de bir inanç olduğunu, ussallık olmadığını söylüyorsunuz. Dolayısıyla Tanrı'nın var olduğunun kanıtının olmamasının O'nun var olmadığına inanmayı haklı çıkarmaya yeterli olmadığını düşünüyorsunuz. Eh kabul; fakat, ya aynı zamanda eğer yıllarca uğraşılmasına rağmen Loch Ness Canavarının var olduğuna dair hiçbir güçlü kanıt veya argüman sunulamamışsa, böyle bir canavarın var olmadığına inanmanın ussal olmadığını iddia ederseniz ne olur? Burada hiçbir mantıksal tutarsızlık yok, fakat kanıt aranan yerde bile kanıt bulunamamasının şeylerin var olmadıkları inancını savunmaya yeterli olduğunu reddederseniz çoğu insanın garip bulacağı olasılıkları desteklemeniz gerekir. Mesela, Mars'ta akıllı uzaylıların yaşamadığına inanmanın ussal olarak haklı çıkarılamayacağını iddia etmeyi gerçekten ister miydiniz? Bu örnekte akıl karıştırıcı iki olumsuz kelime var fakat bu gerekli. Asıl nokta şudur ki, kanıt yokluğu ve inanmama arasındaki ilişki konusunda bu görüşe sahipseniz o zaman cinler, periler gibi şeylerin var olmadığına inanmanız, onların var olamayacağını bir gerçekle kanıtlayamadıkça asla rasyonel değildir. Katılımcıların yaklaşık dörtte birinin bu kurşunu ısırması gerekiyor.

İsabet 10

Çoğu kişi, bir insanın dış dünyaya ilişkin inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu kanının doğrulu-

ğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılamayacağını iddia eder. Fakat siz de bu görüşteyseniz, aynı anda tecavüzcü Peter Sutcliffe'in Tanrı iradesine ilişkin inancını aynen böyle bir kanıya dayandırmasını geçerli bulamazsınız. Entelektüel bir keskin nişancı için kolay bir hedef; on kişiden birini tutturabildi.

İsabet 11

İsabet 10'a bakarsanız birçok insanın bu hataya düşmeyeceğini sanabilirsiniz. Ancak biraz farklı bir seçim yaptıkları için daha da fazlası, neredeyse dörtte biri bu isabete maruz kalır. Bunlar, kişinin dış dünyaya ilişkin inancını sağlam içsel bir kanıya dayandırmasının, bu kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılabileceğini söylerler. Fakat bir yandan da tecavüzcü Peter Sutcliffe'in bunu yapmasını kabul etmezler. Tecavüzcü örneği, insanların uygulamada aslında hiçbir inancın kişi sadece onun doğruluğuna ikna olduğu için haklı çıkarılabileceğine katılmadıklarını gösterir. O yüzden insanlar bu konudaki fikirlerini gözden geçirmelidirler. Entelektüel keskin nişancı bir kez daha tam isabet kaydetti!

Kurşun 8

Bir insanın dış dünyaya ilişkin inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılabileceği ilkesini uygulamakta ısrarlıysanız, o zaman insanların korkunç şeylerin doğru olduğu inançlarının da geçerli olabileceğini kabul etmeniz gerekir. Nerdeyse on kişiden biri bunda ısrarlıdır ve dolayısıyla tecavüzcünün Tanrı'nın arzusunu yerine getirdiğine inanmakta haklı olduğunu kabul eder. Fakat ya aynı zamanda Tanrı'nın nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu belirlediğini de düşünürseniz ne olur? Tutarlı olmak için tecavüzcünün içsel kanısına göre hareket ederek ahlaklı

davrandığına inanmakta haklı olduğunu düşünmelisiniz, zira Tanrı'nın isteğini yerine getirdiğine ve Tanrı'nın isteğinin ahlaki bir doğru olduğuna samimiyetle inanmaktadır. Tecavüzcünün ahlaklı hareket ettiğine inanmakta haklı olduğunu söylemekle bu şekilde hareket etmekte haklı olduğunu düşünmek tam aynı şey değil, fakat öncekinin (ki bu bile başlı başına sorun yaratıcı!) sonrakine yol açmadığını nasıl savunabilirsiniz?

Kurşun 9

Bu da Kurşun 8'e benziyor. Eğer kişinin dış dünyaya ilişkin inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın doğrulanabileceği ilkesini uygulamakta tutarlıysanız, bu kurşunu ısırmanız gerekir. Bu da, insanların Tanrı'nın korkunç bir şey isteyebileceği inançlarında haklı olduklarını kabul etmek demektir. Birçok dindar insan bunu kabul etmeye razıdır. Mesela, Kierkegaard Hz. İbrahim'in tam da Tanrı'nın isteğine uyup oğlunu kurban etmeye kalkıştığı için kurulu ahlaka karşı gelmek zorunda kalmasının en yüce iman davranışı olduğuna inanıyordu. Fakat Kierkegaard'ın da vurguladığı gibi bu davranış rasyonel bir bakış açısından anlaşılamaz. Bunun rasyonel alternatifi; insanların böyle bir inancı meşru bulmaları için bir içsel kanıdan daha fazla şeye ihtiyaç duymaları, insanların çoğuna daha çekici gelir, fakat bu alternatifi reddettiğiniz için katılımcıların yaklaşık yüzde 8'iyle beraber bu kurşunu ısırırsınız.

İsabet 12

Tanrı olarak adlandırılması doğru olan her varlığın özgür ve her şeyi yapabilecek güçte olması gerektiğine katılıyorsanız bir kurşunun isabetine hazırsınız demektir, çünkü "her şey"in ne olduğuna dair hiçbir sınır belirtmedik. Bu yüzden daha sonra Tanrı'nın kare şeklinde daireler yaratmak gibi imkânsız şeyleri yapma özgürlüğü ve gücüne sahip olmadığını söylerseniz, Tanrı bu sefer özgür ve imkânsızı yapabilecek güçte değil de-

mektir. Bu sizin çoğu ilahiyatçıyla benzer fakat önceki cevabınıza zıt bir şekilde Tanrı'nın özgürlüğünün ve gücünün sınırsız olmadığını kabul etmenizi gerektirir. Tanrı, *kelimenin tam anlamıyla* her şeyi yapabilecek özgürlükte ve güçte değildir. Katılımcıların aşağı yukarı yüzde 10'u bu isabete maruz kaldı, muhtemelen de incindi. Fakat biz sizi zaten ifadeleri dikkatle okumanız gerektiği konusunda uyarmıştık.

Kurşun 10

Bu sadece tek bir ifadeyi kabul ederek maruz kalabileceğiniz tek kurşundu. İfade şuydu: Tanrı'nın mantıksal olarak imkânsız olan şeyleri yapacak özgürlüğü ve gücü vardır (kare şeklinde daireler yapmak gibi). Eğer bunu söylerseniz Tanrı ve temel gerçeklik hakkındaki tartışmaların ussallığın temel ilkeleriyle zorlanamayacağını iddia edersiniz. Bu, Tanrı konusunda rasyonel konuşmayı imkânsız kılar. Eğer Tanrı konusunda rasyonel konuşmak imkânsızsa, Tanrı hakkında söyleyebileceğimiz rasyonel hiçbir şey ve Tanrı'ya inancımızı ya da Tanrı'ya inanmamamızı desteklemek için öne sürebileceğimiz rasyonel hiçbir neden yoktur. Bu şekilde dinsel söylemlere getirilen rasyonel sınırlamaları reddetmek, dini kanıların, sizinkiler de dahil olmak üzere, tüm rasyonel tartışmanın ötesinde olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Bu, bir kurşunu ısırmaktır. Belki şaşırtıcıdır fakat katılımcıların yüzde 40'ından fazlasının ısırdığı bir kurşundur bu. Nedeni belki insanların basit bir hata yapmalarıdır. Onlar bunun Tanrı'nın daireler ve kareleri istediği gibi tanımlayacağı, dolayısıyla kare şeklinde daireler yapacağı anlamına geldiğini düşünürler. Fakat bu, sorunun da belirttiği gibi mantıksal olarak imkânsız değildir. Mantıksal olarak imkânsız olan, kare şeklinde daire yapmaktır: Bir karenin dört kenarı var, bir daireninse bir tane. Bizim burada sözünü ettiğimiz, Tanrı'nın sözlüğü baştan yazabilme gücü değil.

İsabet 13

Bu, göze batan bir çelişki. Eğer kişinin dış dünyaya ilişkin inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu

kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılabileceğine katılıyorsanız, tutarlı bir şekilde bu koşullar altında Tanrı'ya inanmanın haklı çıkarılamayacağını söyleyemezsiniz. Yine de katılımcıların yaklaşık yüzde 4'ü bu isabete maruz kalır.

İsabet 14

Bu, İsabet 13'le eşit derecede göze batan fakat ona zıt olan bir çelişki. Eğer kişinin dış dünyaya ilişkin inancını sağlam bir içsel kanıya dayandırmasının, bu kanının doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın haklı çıkarılamayacağına katılıyorsanız, bu koşullar altında Tanrı'ya inanmanın haklı kılınabileceğini söyleyemezsiniz. Buna rağmen, beş kişiden birinden fazlası bu inanca sahiptir.

İsabet 15

Bu isabete herhangi birinin bile maruz kalması şaşırtıcı olabilecekken, gerçekte katılımcıların yüzde 5'i maruz kalır. Bu insanlar yalnızca içsel kanılara dayanarak Tanrı'ya inanmanın haklı çıkarılamayacağını ve aynı zamanda tecavüzcü seri katilin aynı koşullar altında Tanrı'nın isteği hakkında sonuçlara varmasının doğru olduğunu iddia ederler. Böylesi bir meşruiyet tecavüzcü için yeterliyse, neden Tanrı'ya inanan için yeterli değil? Burada açık bir tutarsızlık vardır.

İsabet 16

İnsanların yüzde 3'ünden azı var olduğuna dair kesin ve geri alınamayacak bir kanıt olmadan Tanrı'ya inanmanın budalaca olduğuna katılıp aynı zamanda, kişi Tanrı'nın var olduğuna dair sağlam içsel bir kanıya sahipse, Tanrı'nın var olduğunun doğruluğu veya yanlışlığı hakkında hiçbir dışsal kanıta veya kanıt yokluğuna bakılmaksızın Tanrı'ya inanmakta haklı olacağına katılırlar. Ancak, sağ-

lam bir içsel kanı hiçbir zaman kesin kanıt olamaz, çünkü birçok insanın yanlış şeyler (şüphelilerin suçlulukları veya masumiyetleri gibi) konusunda sağlam içsel kanıları vardır. İlk yargıya bakılırsa ikincisi budalacadır!

Son düşünceler

Bu kitaptaki bütün testlerin içinden "Savaş Meydanı: Tanrı" hem en popüleri hem de en çok tartışılanı olmuştur. İnsanlar galiba Tanrı ve din konusundaki görüşlerine meydan okunmasını pek sevmiyorlar. Yine de zeki ve düşünen inanırlar arasında "Savaş Meydanı: Tanrı"nın çok iyi karşılandığını gördük. Mesela haham Julia Neuberger, Jeremy ile *BBC World Service*'te test hakkında konuşurken oldukça coşkuluydu ve birçok felsefe hocası ve profesörü bu aktiviteyi öğrencilerine ödev olarak verdi.

Bunun belki de bize söylediği şey, "Savaş Meydanı: Tanrı"yı savunanların bu testin sınırlarının en çok farkında olanlar olduğudur. Tartışmaya açtığı konuların basit bir dizi soruya verilen evet veya hayır cevaplarından çok daha derinlere gittiğini biliyor onlar. Değer verdikleri şey, tahminimize göre, testin inanç konularında ussal düşünmeyi cesaretlendirmesi ve basit zihinsel zorlukları açığa çıkarmasıdır. Fakat buna rağmen, genelde testin bu yönü fark edilmiyor.

Zavallı, ahmak ve hatta düpedüz kötü olduğumuzu söylemek için bize e-posta gönderenler rasyonel incelemeyi hiçbir şekilde hoş karşılamamış görünüyor. Biz bunu biraz şevk kırıcı buluyoruz. Neden inancın sarsılmaz gücünü savunmaya en çok istekli olanlar, başlangıç seviyesindeki felsefî veya dini bir aktivitenin böylesi bir tehdit olduğunu düşünenlerle çoğunlukla aynı insanlardır? "Savaş Meydanı: Tanrı" sadece inançlarının temelleri sığ olanlar için derin ve zor bir mücadeledir. Böyleleri de düşünmek istediğimizden çok daha fazla olabilir.

6

TABU

Ahlak dendiğinde anladığımız şeyi yasak eylemlerle eşleştirmek, aslında hayal gücünü kirletmek ve birlikte yaşadığımız insanların yargılarına gizli bir zevk unsuru sunmaktır.

Robert Louis Stevenson

Tabular evrenseldir. Her toplumda tiksinç olduğu düşünülen öyle davranış şekilleri vardır ki onları yapmak saygınlığı yitirmeyi, dışlanmayı ve hatta ölümü göze almak demektir. Örneğin ensest tabusu her insan kültüründe vardır ve Batı dünyasında neredeyse her yerde yasaktır. Belki de siz böylesi bir tabunun var olmasının geçerli bir sebebinin olduğunu düşünüyorsunuz? Bu sebep, mesela ensest ilişkilerden doğan çocukların genetik sorunlar yaşama ihtimallerinin daha büyük olması olabilir.

Fakat bütün tabular enseste benzemez. Müslümanların domuz eti yememeleri gibi bazı dini yasaklara ne demeli? Bunların ussal gerekçeleri var mıdır? Çoğu Müslümanın domuz eti yemenin yanlış olduğuna inandığı biliniyor. Fakat böylesi bir inanca geçerli sebepler sunmak mümkün müdür? Ya Batılı ülkelerde çoğu insanın ihlâl olarak göreceği bazı yasaklara ne demeli? Örneğin on dört yaşından küçüklerin yetişkinlerle cinsel ilişkiye girmesinin yanlış olması gibi. Böyle tabulara, belirtebileceğimiz geçerli sebeplerden ötürü mü sıkı sıkıya bağlıyız, yoksa sadece kökü derinlerde olan hislerden dolayı mı bazı şeyleri kabul edilemez buluyoruz?

Tabularınızı sınayın

Dört tane tabu senaryosuna ilişkin fikirlerinizi soracağız. Özetlenen senaryoları *sanki* gerçek dünyada var olan olaylarmış gibi ele almanız ve buna göre cevap vermeniz gerekecek. Başka bir deyişle, burada bizim için önemli olan, örnekleri aynen bu senaryolarda işlendikleri şekilleriyle ele almanız; hakikaten gerçek dünyada gerçekleşmiş olsalardı, aslında olacaklarını düşündüğünüz şekliyle değil.

Sorularda Evet - Hayır seçimleri yapmanız istenecek. Vereceğiniz bir "Evet" veya "Hayır" cevabından emin değilseniz, lütfen size daha yakın bulduğunuz cevabı seçin. Şimdi yanıtlarınızı vermeye hazırlanın. Her senaryodan sonra karşınıza iki soru içeren bir tablo çıkacak. Her soruda, seçtiğiniz yanıtın bulunduğu kutuyu işaretleyin.

Senaryo 1

Yaşlı bir kadın çok hastaydı. Ölüm döşeğindeyken, oğlundan mezarını en az haftada bir kez ziyaret edeceğine dair söz vermesini istedi. Oğlu annesini hayal kırıklığına uğratmak istemedi ve bunu yapacağına söz verdi. Fakat annesi öldükten sonra bu sözünü tutamadı. Çok meşguldü. Hiç kimseye verdiği bu sözden bahsetmedi ve yapacağını söylediği şeyi yapamadığı için kendini hiç suçlu hissetmedi.

A Söz verdiği gibi annesinin mezarını en az haftada bir kez ziyaret edemeyen oğlunun tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz?	Yanlıştı	Yanlış değildi

B Yabancı iki ülke hakkında bilgi sahibi olduğunuzu farz edin. Bir ülkede, bir oğulun ölüm döşeğindeki annesine verdiği, mezarını her hafta ziyaret etme sözünü tutmaması normaldir. Diğerinde, eğer oğul böyle bir söz vermişse o zaman normal olan sözünü tutmasıdır. Size göre bu iki gelenek de ahlaken uygun mudur, yoksa bir gelenek kötü veya ahlaken yanlış mıdır?	İki gelenek de uygundur	Bir gelenek kötüdür

Senaryo 2

Bir ailenin kedisine evlerinin önünde araba çarpar ve kedi ölür. Aile, kedi etinin çok lezzetli olduğunu duymuştur, kediyi keser, pişirir ve akşam yemeğinde yerler. Bugüne kadar da bu kararlarından hiç pişmanlık duymazlar ve kediyi pişirip yemenin neticesinde hiçbir zarar görmezler.

A Kedilerini yiyen ailenin eylemini nasıl değerlendiriyorsunuz?	Yanlıştı	Yanlış değildi
B Yabancı iki ülke hakkında bilgi sahibi olduğunuzu farz edin. Bir ülkede, ailenin beslediği evcil hayvanını trafik kazasında öldüğü takdirde yemesi normaldir. Diğerinde ise, normalde trafik kazasında ölen evcil hayvanlar yenmez. Size göre bu iki gelenek de ahlaken uygun mudur, yoksa bir gelenek kötü veya ahlaken yanlış mıdır?	İki gelenek de uygundur	Bir gelenek kötüdür

Senaryo 3

Sarah ile Peter kardeştir. Evden uzakta bir yerde beraber tatile çıkmışlardı. Bir geceyi yalnız başlarına plajda bir çadırda geçiriyorlardı. Seks yapmanın eğlenceli olacağını düşündüler. İkisi de 21 yaşından büyüktü. Seks yaptılar ve bunun tadını çıkardılar. Tıbbi sebeplerden dolayı Sarah'nın hamile kalamayacağını biliyorlardı. Birbirleriyle bir daha seks yapmamaya karar verdiler, fakat bir defa seks yapmış olmalarından da asla pişmanlık duymadılar. Nitekim bu, ikisi için de hayatları boyunca olumlu bir deneyim olarak kaldı. Ve (şimdiye dek!) sır olarak.

A Sarah ile Peter'ın eylemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?	Yanlıştı	Yanlış değildi
B Yabancı iki ülke hakkında bilgi sahibi olduğunuzu farz edin. Bir ülkede kardeşlerin, kız hamile kalamıyorsa birbirleriyle bir defa seks yapmaları normaldir. Diğerinde ise kardeşler birbirleriyle asla seks yapmazlar. Size göre bu iki gelenek de ahlaken uygun mudur, yoksa bir gelenek kötü veya ahlaken yanlış mıdır?	İki gelenek de uygundur	Bir gelenek kötüdür

Senaryo 4

Bir adam haftada bir kez evinin yakınındaki markete gidip dondurulmuş bir tavuk alır. Fakat tavuğu pişirip yemeden önce onunla cinsel ilişkiye girer. Ondan sonra tavuğu pişirip yer. Kimseye ne yaptığını hiçbir zaman söylemez, hiçbir zaman da pişmanlık duymaz. Ayrıca bu şekilde davranmış olmanın kötü bir etkisini de görmez. Yaşadığı yerde onurlu bir insan olarak bilinmeye devam eder.

A	Bu adamın eylemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz? (Dikkat: Et yemekte hiçbir etik sorun olmadığını varsaymalısınız!)	Yanlıştı	Yanlış değildi
B	Yabancı iki ülke hakkında bilgi sahibi olduğunuzu farz edin. Bir ülkede, insanların ölü tavuklarla gizli seks yapması normaldir. Diğerinde ise insanlar olayların doğal gidişatı içerisinde donmu? kümes hayvanlarıyla ilişkiye girmezler. Size göre bu iki gelenek de ahlaken uygun mudur, yoksa bir gelenek kötü veya ahlaken yanlış mıdır?	İki gelenek de uygundur	Bir gelenek kötüdür

Puanlama

Buradaki puanlama karışık değil, fakat birkaç adım gerektiriyor. Onun için her birini dikkatle yapın.

1 Her senaryo için, ilk soruya (A), yani "yanlış" cevabını verdiyseniz o senaryo için A'nın altındaki kutuyu (bkz. aşağıdaki tablo) işaretlemelisiniz. İkinci soruyu (B) "bir gelenek kötüdür" diye yanıtladıysanız B'nin altındaki kutuyu işaretlemelisiniz.

	A = Yanlış	**B = Bir gelenek kötüdür**
Senaryo 1		
Senaryo 2		
Senaryo 3		
Senaryo 4		
Toplamlar		

2 A sütunundaki işaretleri toplayarak o sütunun toplamını hesaplayın.

3 B sütununun toplamını sadece aynı senaryoda hem A sütununu hem B sütununu işaretlediyseniz hesaba katarak toplayın. Yani bir senaryo için B sütununda bir işaret var, fakat A sütununda yoksa hesaplarken bunu toplama katmayın.

Şimdi bu toplamları iki katsayıya çevirmeniz gerekiyor.

4 A sütunundaki toplam sizin *Ahlakçılık Katsayınızdır*. Alttaki tabloya ahlaki katsayınızı yazın.

5 B sütunundaki toplamınız 0 ve A sütunundaki toplamınız 1 veya 1'den daha yüksekse, o zaman *Evrenselleştirme Faktörünüz* 0'dır, ve bunu alttaki tabloya 0 olarak girebilirsiniz.

6 A sütunundaki toplam 0 ise, o zaman *Evrenselleştirme Faktörünüz*, B sütunundaki toplamınız ne olursa olsun -1'dir.

7 5 ve 6 sizin için geçerli değilse ve henüz *Evrenselleştirme Faktörünüz* yoksa, o zaman birazcık matematik yapmanız gerekiyor. Yapmanız gereken tek şey B sütunundaki toplamı A sütunundaki toplama bölmektir. Bu sizin *Evrenselleştirme Faktörünüz*'dür ve bunu alttaki tabloya girebilirsiniz.

	Puanlarınız
Ahlakçılık Katsayınız	
Evrenselleştirme Faktörünüz	

Puanlarınız ne anlama geliyor?

Ahlakçılık Katsayınız, senaryolarda tasvir edilen eylemleri ahlaken yanlış olarak kınamaya yatkınlığınızın ölçüsüdür. 4 puan *tamamen ahlakçı*, yani bu dört senaryodaki her eylemi de yanlış olarak yargılayan bir konuma işaret eder. 0 puan ise *tamamen onaylayıcı*, yani bu dört senaryodaki hiçbir eylemi yanlış olarak kınamayan bir yaklaşımdır. O halde puanınız 4'e ne kadar yakın olursa, konumunuz ahlakçılığa o kadar yakın olur; 0'a ne kadar yakın olursa da konumunuz onaylayıcı olmaya o kadar yakın olacaktır. Bu aktiviteye *The Philosophers Magazine*'in İnternet sitesinde katılan on binlerce kişinin ortalama ahlakçılık katsayısı yaklaşık 1.5'dir.

Evrenselleştirici Faktörünüz ahlaki yanlışları evrensel manada yargılama eğiliminizin ölçüsüdür. 1 puan *tamamen evrensel*, yani ahlaken yanlış olan davranışların, baskın kültürel norm ve sosyal adetlerden bağımsız bir biçimde

yanlış görüldüğü bir konuma işaret eder. Diğer yanda 0 puan *tamamen göreceli kılıcı*, yani bir davranışın yanlış olarak düşünülmesinin genel olarak bir sosyal normlar meselesi olduğu ve bir kültürde yanlış olan bir şeyin diğer bir kültürde yanlış olmayabileceğini söyleyen bir konuma işaret eder. -1 puan ise bu senaryolarda işlenen aktivitelerin hiçbirinde hiçbir ahlaki yanlış görmediğiniz anlamına gelir ve bu yüzden ahlaki yanlışları ne derecede evrensel manada yargıladığınızı belirlemek mümkün değildir.

Puanlarınız sizin onaylayıcı mı, yoksa ahlakçı mı olduğunuzu ve eğer tamamen onaylayıcı değilseniz göreceli kılıcı mı, evrenselleştirici mi olduğunuzu ifade eder.

Analiz

Bütün bu hesap kitap ne anlama geliyor? Bu tip ahlaki yargıların doğasıyla neden ilgileniyoruz?

Herhalde birçoğumuz ahlaki yargılarımıza geçerli sebepler sunabildiğimize inanmak isteriz. Örneğin yaşça daha büyük olan bir kızın, ondan daha küçük bir oğlanı salıncaktan itip düşürmesinin neden yanlış olduğu bize sorulsaydı, oğlanın haklarına tecavüz edildiğini veya birtakım fiziki zararlar gördüğünü söyleyebiliriz. Akıl yürütmemizi daha yakından inceleyecek olduğumuzda felsefi sularımızın bulanacağı bir gerçektir ama yine de, ahlaki yanlışları yargılayışımıza hiç değilse yüzeysel olarak iyi gerekçeler göstermek isteriz. Ancak, ahlaken yanlış olduğuna hükmedişimizi destekleyecek argümanları sunmanın çok daha zor olduğu bir davranış grubu vardır. Bu en azından dar bir anlamda zararsız, gizli ve tarafların rızasıyla yapılan fakat yine de güçlü sosyal normları ihlâl eden bir davranış grubudur. Bu bölümde kullandığımız örnekler ölüm, yemek ve cinsellikle ilgili tabu ve ritüellerden oluşuyordu.

Şüphesiz bazıları bizim bu aktiviteyi oluştururken, insanların donmuş bir tavukla seks yapmaları gibi şeylerin yanlış olduğunu düşünmede hatalı olduklarını göstermek niyetinde olduğumuzdan kuşkulanacak. Durum hiç de böyle değil, çünkü en azından böyle şeylerin yanlış olduğunu *savunmak* mümkündür. Örneğin, insanların Tanrı'nın eserleri olduklarını ve cinselliklerinin Tanrı'nın sadece bir erkek ve bir kadın arasındaki tek eşli bir ilişkiyle keyfi çıkarılacak bir armağanı olduğunu savunabilirsiniz. Tavuklar, donmuş olsun veya olmasınlar bu çerçeveye girmez. Dolayısıyla bir tavukla seks yapmak cinsellik armağanını kötüye kullanmaktır ve kişinin Tanrı'yla ilişkisine zarar verecektir. Sonuç olarak bu, kümes hayvanlarıyla seks yapmanın ahlaken yanlış olmasını da beraberinde getirir.

Niyetimiz tabuları çevreleyen ahlaki yasakların meşrulaştırılamayacaklarını göstermek değil, insanların ahlak konusunda akıl yürütmelerinde bazı gerilimler olduğunu göstermektir. Bir önemli gerilim, birçok ahlaki çerçevede zarar düşüncesinin ne kadar merkezi olduğuyla ilgilidir.

Kardeşler hikâyesini dışarıda tutarsak, geçmişte yapılan araştırmalar birçok insanın burada sunulan senaryoların ne kahramanlarına ne de başka hiçbir kimseye zarar vermediğini fakat buna rağmen çoğunlukla bu senaryoların yine de ahlaken yanlış olan davranışları tasvir ettiğini düşündüklerini ileri sürer.

Buradaki kilit soru şudur: Eğer bir eylem tamamen gizli ve hiç kimse, davranışı yapan veya içinde bulunan kişi bile bundan hiçbir şekilde zarar görmüyor ise ahlaken yanlış olabilir mi? Birçok insan hemen hayır demeye meyilli olacaktır. Yine de aynı insanlar, genelde yukarıdaki eylemlerden bazılarını, hiç kimseye hiçbir zarar gelmese de, yanlış olarak değerlendirirler. Bu, düpedüz bir çelişki olarak görünür. Peki, bundan hiçbir çıkış yolu yok mudur?

Görünenlerin aksine burada tasvir edilen davranışlarda belli bir zarar olduğu savunulabilir. Bu senaryolar özellikle öyle bir yolla kurulmuştur ki, hiçbir zarar görülmemiş, kahramanlar eylemleri sonucu hiçbir kötü etki görmemiş ve eylemleri gizli kalmış gibi gözükmüştür. Fakat belki siz bu eylemlerin bazı zararlara, en azından bir insanın ahlaki bütünlüğüne hasar vermesine neden olacağı inancının, hiçbir zarar gelmemiş olduğunu düşünmeyi psikolojik olarak imkânsız kıldığını kabul edemezsiniz.

Ancak böylesi bir zararın olduğu inancının buradaki davranışların ahlaken yanlış olduğunu söyleyen bir önseziden hareket eden bir rasyonelleştirme olması da mümkündür. Başka bir deyişle, insanlar ensest ve kümes hayvanlarıyla seks yapmak gibi şeyleri sevmezler ve bunları neden sevmediklerini anlatmak için hikâyeler uydurmakta oldukça başarılıdırlar ama aslında bu "açıklamalar" gerçekte hiçbir şeyi açıklamaz. Olumsuz tepki içten gelir. İnsanların tabulara verdikleri tepkileri desteklerken bu tip geriye dönük akıl yürütmelerine giriştiklerini zaten biliyoruz. Burada tasvir edilen tipteki davranışlara karşı ahlakçı bir tavır alanların bu davranışları yanlış olarak yargılamalarının, kimsenin zarar görüp görmediğini sormaktansa en başından bu davranışları görmeye zahmet edip etmeyecekleri sorularak daha iyi öngörülebileceğini de biliyoruz. Dolayısıyla burada, bir zarar görüldüğü yargısının çoğunlukla daha önce alınmış ahlaki bir tavrı destekleme görevi gördüğünden kuşkulanabiliriz.

Bazıları, bir eylemin tamamen gizli olduğu ve hiç kimsenin, davranışta bulunan kişinin bile ondan zarar görmediği halde yanlış olabileceğini savunmaktan hoşnuttur. Fakat yine de bu tip bir argüman zorluk çıkarır. Mesela, kardeşlerin birbirleriyle seks yapmaması gerektiğini insan cinselliğine dair Tanrı'nın koyduğu kuralların çiğnenmiş olduğu gerekçesiyle öne sürmek kolayken, bu kuralları çiğnemenin *neresinin* yanlış olduğunu göstermek zarardan söz edilmedikçe daha zordur. (Gerçi sadece kuralları çiğnemenin yanlış olduğunu ileri sürerek durduramazsınız kişiyi elbette.) Böylece Hıristiyanlıkta günahların insanın kendisiyle Tanrı arasında bir engel oluşturduğu gerekçesiyle insanın kendi günahlarından zarar gördüğü fikrine ulaşılır.

Bazı filozoflar işi, bir yere kadar anlaşılabilecek şekilde "zarar" kavramının düzgün ahlaki muhakemenin önkoşulu olduğunu öne sürmeye kadar götürmüşlerdir. Örneğin, klasik faydacılığın kurucusu Jeremy Bentham, zevk ve acının ("olumlu" bir zarar) yegâne yerinde değer ölçüleri olduklarını savundu. Onun ifadesiyle, yanlış bir davranış, acıyı arttıran veya eşit şartlarda, en az zevkle sonuçlanan davranıştır. Faydacılık Bentham'dan bu yana ilerlemiş olsa da, eylemlerin sonuçlarının ahlak felsefesinin temel noktası olduğunu, yani sadece kötü sonuçlanan eylemlerin yanlış olarak değerlendirilebileceğini savunmaya istekli filozoflar bulmak halen mümkündür.

"Iyy faktörü"

İnsanların bu aktivitede yer alan senaryolara tepkilerini araştırınca ortaya çıkan ilginç sonuçlarından biri de, bu hikâyelere çok güçlü duygusal tepkiler verenlerin çoğunlukla ne hissettiklerini açıklamakta veya hislerini doğrulamakta zorlandıklarıdır. Steve Pinker'a göre bunun sebebi ahlaki kanaatlerimizin köklerinin aklımızda değil, daha çok zihinlerimizin evrimsel makyajında yer almasıdır. Kendi deyişiyle, "İnsanların, kesin ahlaki kanılar uyandıran içsel hisleri vardır ve bu hisleri olgunun arkasından rasyonelleştirmede zorluk çekerler. Bu kanaatlerin başkalarına mutluluk veya acı verme etkilerine göre geçerli kılınabilen ahlaki yargılarla pek fazla ilgisi yoktur. Onun yerine organ-

ların nöro-biyolojik ve evrimsel tasarımından, yani ahlaki duygular dediğimiz şeylerden çıkarlar." (*The Blank Slate - Sıfırdan Başlangıç*)

Ahlaki tavırların köklerini duygularda aramanın tehlikeleri apaçıktır. "Iyy faktörü" bizi hiçbir sağlam gerekçemiz olmadan eylemleri ve hatta insanları kınamaya itebilir. Mesela, Hint kast sistemindeki dokunulmazların kaderini düşünün. Onlar aleyhinde pek çok ayrımcılığın kağıt üzerinde yasadışı hale gelmiş olmasına rağmen pratikte birçoğunun daha yüksek kastlardaki insanlara dokunmaya, aynı kuyulardan su içmeye izinleri yoktur; halkın içinde bile herkesten uzakta oturmaları gerekir. Bazı bölgelerde, dokunulmaz bir kişinin gölgesiyle temas etmek bile kirlenme olarak görülür ve bir arınma ritüeli gerektirir. Böylesi yasaklar bazı ham duygularla sorunsuz şekilde var olabilir. İmkânsız olmasa bile, onları aklın ışığında savunmak ise daha zordur.

Ne var ki insan, duygunun ahlaki muhakemelerde hiçbir rolünün olmadığını kolayca varsaymamalıdır. Nitekim bazı filozoflar da ahlaki yargıların duygulardan başka bir şeye dayandığını düşünmenin yanlış olduğunu ileri sürerler. Mesela, A.J. Ayer etik saptamaların duygusal tavırların ifadesinden *başka bir şey olmadığını* savunmuştur. Etik saptamaların olgulara dayalı olarak gerçek ve doğru olmasının mümkün olduğunu kabul etmemiştir. "Cinayet yanlıştır" doğru veya yanlış bir saptama olmaktan ziyade, "cinayet mi, yuuuuh!" şeklindeki bir ünlem olarak işlev görür.

İnsan böylesi uç bir "duygusalcılığı"' kabul etmese bile, duygunun sağlam ahlaki muhakemelerde bir çeşit rolü olduğunu görmek oldukça kolaydır. Mesela empati düzgün bir ahlaki bakış açısında önemli bir bileşen olarak görülür. Naziler kendilerini kurbanlarının yerlerine duygusal olarak koyabilmiş olsalardı, Yahudi soykırımındaki zulümlerinin yine de gerçekleşebileceğini düşünmek zor olurdu. Filozof Jonathan Glover, son yüzyılda meydana gelen birçok zulmün muhtemelen tam da insanlar ahlaki duygularını kapattıkları için gerçekleştiğini söylüyordu.

Yine de tek başına "Iyy faktöründen" kaynaklanan ahlaki yargılardan kuşkulanmak herhalde yerinde olacaktır. Steve Pinker, *Sıfırdan Başlangıç*'ta, bunu şöyle anlatır: "Savunulabilir bir ahlaki tavır ile arkaik bir içsel his arasın-

daki fark, ilki söz konusu olduğunda kanımızın neden geçerli olduğunun gerekçelerini gösterebilmemizdedir."

Son düşünceler

İnsanların kendilerini felsefi olarak sınamalarına teşvik ederken ortaya çıkan bir zorluk da çoğu kişinin bunun anlamını görememesidir. Tanrı'nın var olduğuna inanmanın sebeplerini sorgularsınız, sizin kendilerini Tanrı'nın var olmadığına ikna etmeye çalıştığınızı farz ederler. Siz ussal düşünme kapasitemizi sorgularsınız, sizin kendilerine budala olduklarını söylemeye çalıştığınızı farz ederler. Tabuların rasyonel temellerini sorgularsınız, sizin kendilerini alt etmeye çalıştığınızı, ensest, pedofili ve mezar tacizinin olağan davranışlar arasında yer alması için kampanya yürüttüğünüzü farz ederler.

Düşünülemezin bazen doğru olma ihtimaline geçit vermeseydiniz, düşünülemezi düşünmek manasız olurdu. Dolayısıyla, en azından tabularımızın birkaçı olmadan yaşamımızın daha iyi olabileceği düşüncesine açık olmalısınız. Sosyal normlara kuşkuyla bakmak normların hiçbirini tehdit etmezse, boş bir duruştan ibarettir. Fakat asıl yapmamız gereken, düşünce dünyamızı iğrenç olanı hoş görmeye açmamızdır, çünkü açmazsak önyargılarımız yerinde gerekçeler bulmamızın önüne geçecektir.

Wittgenstein, felsefe dünyayı olduğu gibi bırakır, diyor. Her zamanki gibi bununla tam olarak ne kast ettiği anlaşılmıyor. Fakat sanki ileri sürdüğü şey, fikirlerimizi ve değerlerimizi daha derin incelememizin ana sebebinin onları değiştirmek değil, anlamak olması.

7

AHLAK OYUNU

Cennet ve cehennem iki farklı insan türü olduğunu kabul eder; iyi ve kötü olanlar. Oysa çoğu insan ahlaksızlık ve erdem arasında gidip gelir.

David Hume

Kusurları ne olursa olsun Roma Kilisesi'nin tartışmasız doğru anladığı bir şey var; ahlaki olarak yargılandığımızda kendimizi son derece rahatsız, suçlu, hatta korku dolu hissederiz. Uygulamalarının merkezine günah çıkarmayı koyan Katolik Kilisesi, böylece mensuplarının üzerinde güçlü bir duygusal hakimiyet kurmayı başardı.

Fakat bir kereliğine burada yargılanmaktan endişelenmeniz gerekmiyor. Ahlak Oyunu ahlaki yapınızı test etmiyor. Bunun yerine, ahlaki düşüncenizin çerçevesine ilişkin, genelde gerektiği kadar dikkat edilmeyen bir şeyi ortaya çıkarıyor. Üstelik ahlaki çerçeveniz nasıl olursa olsun, hiçbir şekilde iyi veya kötü yaptığınız gibi bir hüküm vermiyoruz. Onun için teste başlayın ve yargılanmaktan en ufak bir endişeniz olmasın...

Ahlaki çerçevenizi saptayın

Size on dokuz farklı senaryo sunacağız. Her durum için ahlaken yapılması gereken doğru şeyin ne olduğuna ilişkin bir yargıda bulunmalısınız. Yanıtlarınızın hiçbir şekilde "doğru" veya "yanlış" olarak yargılanmayacağını unutmayın.

Ahlaken yapılması gereken doğru şey sizce neyse ona göre cevap vermelisiniz. (Gerçek hayatta yapacağınızla aynı olmayabilir bu.)

Sorular arasında birkaç tanesi "ahlaki zorunluluk" üzerine. Bu aktivitede bir şeyi yapmaya ahlaken zorunlu olduğunuzu söylemek, ahlaklı davranmak için o şeyi mutlaka yapmanız gerektiği anlamına geliyor. Ahlaki zorunluluk "güçlü" olduğunda yapmanız zorunlu olan şeyi yapmazsanız, bu ciddi bir yanlış olur demektir; zorunluluk "zayıf" olduğunda ise yapılması gerekeni yapamamanız halinde bu yine yanlış olur, fakat bu sefer ciddi bir yanlış sayılmaz. Örneğin geleneksel ahlak, masum insanlara işkence etmememizi gerektiren güçlü bir zorunluluğumuz ile küçük iyilikler için teşekkür etmemizi gerektiren zayıf bir zorunluluğumuz olduğunu öne sürecektir.

Son olarak, her senaryoyu çok dikkatli okumayı unutmayın. Bazı senaryolar arasında benzerlikler olduğunu göreceksiniz. Fakat düşünmeden cevap vermeyin, çünkü her senaryo üzerinde düşünülmesini gerektiriyor!

Sorular

1 Sokakta ciddi yardıma ihtiyacı olan biriyle karşılaşıyorsunuz, size fazla pahalıya patlamadan ona yardım edebilirsiniz. Ahlaken ona yardım etmeye zorunlu musunuz?

a. Güçlü zorunluluğum var
b. Zayıf zorunluluğum var
c. Zorunluluğum yok

2 Bir erkek kardeşiniz var. Birisinin, kardeşiniz tarafından işlenen bir suçun neticesinde ciddi bir şekilde yaralandığını biliyorsunuz. Polisin genelde güvenilir olduğu bir ülkede yaşıyorsunuz. Polise kardeşinizin suçunu bildirmeye ahlaken zorunlu musunuz?

a. Güçlü zorunluluğum var
b. Zayıf zorunluluğum var
c. Zorunluluğum yok

3 Ölmek isteyen ve bunun için yardım talep eden bir insanın intiharına yardım etmekle tıbbi desteğe son vererek bir insanın ölmesine izin vermek sizce ahlaken eşit durumlar mıdır?

(Her iki durumda da çekilen acının derecesinin aynı olduğunu varsayarsanız.)

a. Evet
b. Hayır

4 Bazı insanlara yardım edebilecek durumdasınız. Maalesef bunu, yalnızca başkalarına zarar vererek yapabilirsiniz. Zarar gören insanların sayısı her zaman yardım görenlerin yüzde onu olacaktır. Yardım etmenin ahlaken geçerli olup olmadığını düşündüğünüzde söz konusu insanların sayısı sizce bir fark yaratır mı? Mesela, on bin kişiye zarar vererek yüz bin kişiye yardım etmekle bir kişiye zarar vererek on kişiye yardım etmek arasında bir fark var mıdır?

a. Evet
b. Hayır

5 Kullanmadığınız bir mülkünüz var. Yabancı bir ülkede haksız yere zulüm gören ve iltica etmek isteyen biri için çaresizce onu barındıracak yer arayan bir mülteci grubu sizinle temasa geçiyor. İsminizin gizleneceği garanti ediliyor. Mülkünüze hiçbir zarar gelmeyeceğine inanmamak için bir sebebiniz yok. Ahlaken, onlara mülkünüzü kullanmaları için izin vermeye zorunlu musunuz?

a. Güçlü zorunluluğum var
b. Zayıf zorunluluğum var
c. Zorunluluğum yok

6 İşyerinizde bir hayır kurumu için bağış toplanıyor. Bağışlanan her 10 sterlin bir körün gözlerinin açılmasını sağlayacak. Siz bu parayla işten sonra kendinize bir kokteyl ısmarlıyorsunuz. Bağışı yapmış olsaydınız iyileşmiş olacak insanın devam eden körlüğünden ahlaken sorumlu musunuz?

a. Sorumluyum
b. Kısmen sorumluyum
c. Sorumlu değilim

7 Hiç tanımadığınız bir insan için böbrek nakli gerekiyor. Siz ona böbrek bağışında bulunabilecek sınırlı sayıda kişilerden birisiniz. Bu insan bir yabancı değil de kuzeniniz olsaydı, böbrek bağışı konusundaki ahlaki zorunluluğunuz daha mı büyük olurdu?

a. Evet
b. Hayır

8 Bin hastanın hayatını, başka yüz hastanın hayatını kurtaracak yüz ameliyatı iptal ederek kurtarabilirsiniz. Ahlaken bunu yapmak zorunda mısınız?

a. Evet
b. Hayır

9 Ülkenizdeki veya topluluğunuzdaki insanlara karşı ahlaki sorumluluklarınız diğer ülke ve topluluklardaki insanlara karşı sorumluluklarınızdan daha mı güçlü? (Sizin ülke/topluluğunuzda veya başka ülke/topluluklarda kıtlık vb. hiçbir sıra dışı durum olmadığını varsaydığınızda.)

a. Evet
b. Hayır

10 İşyerinizdeki makinelerden birini kasten bozuyorsunuz; böylece makineyi bir sonra kullanacak kişinin bacaklarını kaybedeceği bir kaza meydana gelecek. Bu kişinin sakatlığından ahlaken sorumlu musunuz?

a. Sorumluyum
b. Kısmen sorumluyum
c. Sorumlu değilim

11 Bir kişinin kötü şekilde yaralanmasıyla sonuçlanan bir suç işleyenin kimliğini biliyorsunuz. Gereğinin adil bir şekilde yerine getirilmesi için failin kimliğini doğru bir otoriteye açıklamaya ahlaken zorunlu musunuz?

a. Güçlü zorunluluğum var
b. Zayıf zorunluluğum var
c. Zorunluluğum yok

12 On masum insanın hayatını bir başka masum insanı öldürerek kurtarabilirsiniz. Ahlaken bunu yapmak zorunda mısınız?

a. Evet
b. Hayır

13 Gazetede bir hayır kurumunun dünyanın diğer ucunda ciddi şekilde yardıma muhtaç bir insan hakkındaki ilanını gördünüz. Sizin için pahalıya patlamadan bu insana yardım edebilirsiniz. Ahlaken bunu yapmak zorunda mısınız?

a. Güçlü zorunluluğum var
b. Zayıf zorunluluğum var
c. Zorunluluğum yok

14 Birisine hediye yollamanız gerekmekte ve bir şişe içki satın aldınız. Fakat, şişede zehir olduğunu ve içildiğinde içen kişiyi kör edeceğini öğrendiniz. Zehirsiz bir şişe daha içki almak size 10 sterline mal olacak. Siz yine de hediye olarak zehirli içkiyi veriyorsunuz. İçkiyi içenin körlüğünden ahlaken sorumlu musunuz?

a. Sorumluyum
b. Kısmen sorumluyum
c. Sorumlu değilim

15 Ya kendi çocuğunuzun hayatını kurtarabileceğiniz ya da başka on çocuğun hayatını kurtarmak için acil servisi arayabileceğiniz bir durum ortaya çıkıyor. İkisini birden yapamayacaksınız, herkesi birden kurtarmanın da bir yolu yok. Ahlaken hangi yoldan devam etmeye zorunlusunuz?

a. Kendi çocuğumu kurtarırım
b. Başka on çocuğu kurtarırım

16 On hastanın hayatını, başka bir hastanın hayatını kurtaracak bir ameliyatı iptal ederek kurtarabilirsiniz. Ahlaken bunu yapmak zorunda mısınız?

a. Evet
b. Hayır

17 Kullanmadığınız bir mülkünüz var. Yakın bir şehirde haksız yere zulüm gören bir insan için çaresizce onu barındıracak yer arayan bir hayır kurumu sizinle temasa geçiyor. İsminizin gizleneceği garanti ediliyor. Mülkünüze hiçbir zarar gelmeyeceğine inanmamak için bir sebebiniz yok. Ahlaken, onlara mülkünüzü kullanmaları için izin vermeye zorunlu musunuz?

a. Güçlü zorunluluğum var
b. Zayıf zorunluluğum var
c. Zorunluluğum yok

18 İşyerinizdeki bir makinenin bozuk olduğunu ve tamir edilmediği takdirde yakında birisinin bacaklarını kaybetmesiyle sonuçlanacak bir kaza olacağını fark ediyorsunuz. Başka kimsenin bu bozukluktan haberinin olmadığını bilseniz de, siz hiçbir şey yapmıyorsunuz. Kısa süre sonra kaza gerçekleşiyor ve birisi bacaklarını kaybediyor. Bu kişinin sakatlığından ahlaken sorumlu musunuz?

a. Sorumluyum
b. Kısmen sorumluyum
c. Sorumlu değilim

19 Bir milyon masum insanın hayatını, başka yüz bin insanı öldürerek kurtarabilirsiniz. Bunu ahlaken yapmak zorunda mısınız?

a. Evet
b. Hayır

Puanlama

Buradaki puanlama karışık görünebilir fakat aslında değildir. Sadece her adımı dikkatle takip etmeniz gerekiyor. Yanıtlarınızı analiz edebilmek için cevaplarınızı puanlandırmanız, sonuçları da karşı sayfadaki tabloya koymanız gerekecek. Bir kez daha emin olun ki hiçbir doğru veya yanlış yok, dolayısıyla yüksek puanlar düşük puanlardan daha iyidir diye bir şey de yok.

1 Sayıları eşleştirilmiş sorular için (örneğin 1 ve 13), cevaplarınızın birbirine ne kadar benzediğine bakarak puan verin.

- Her iki soruya aynı cevabı verdiyseniz, hangi cevabı seçtiğinizin hiçbir önemi yok, 10 puan verin.
- Üç seçeneğin olduğu sorularda farklı cevaplar verdiyseniz, cevaplarınız ardışık olmayan harfler ise (a-c ve c-a) 0 puan verin, ardışık harfler ise (a-b veya b-c) 5 puan verin.
- Yanıtlarda sadece iki seçenek olan sorularda farklı cevaplar verdiyseniz 0 puan verin.

2 Kutularda tek başlarına yer alan sorular için şu şekilde puanlandırma yapın:

S 3	a = 10, b = 0
S 4, 7, 9 ve 15	a = 0, b = 10

3 Sırayla CM, Dİ, AB ve ÖL kutularındaki dört toplamı hesaplayın.

4 Genel toplamınızı elde etmek için şimdi bu dört sayıyı toplayın.

CM	Puan
S 1 ve 13	
S 9	
S 17 ve 5	
CM Toplamı	

Dİ	Puan
S 14 ve 6	
S 3	
S 18 ve 10	
Dİ Toplamı	

AB	Puan
S 15	
S 2 ve 11	
S 7	
AB Toplamı	

ÖL	Puan
S 12 ve 19	
S 16 ve 8	
S 4	
ÖL Toplamı	

Genel Toplam	

Ahlaki çerçeveniz nedir?

Puanınız ne kadar yüksekse, ahlaki çerçeveniz o kadar cimri olur. İyi de, bu ne demek? Kendi uydurduğumuz bir cümle fakat genel fikri yeni değil.

Ahlaki çerçeveler az ya da çok cimri olabilir. Yani bu, şu demektir; ya değişen koşullara göre uygulanma şekilleri farklılaşabilen birçok ilke kullanabilir (az cimri) ya da değişime uğramadan birçok koşulda uygulanan az sayıdaki ilkeyi (daha çok cimri) kullanabilir.

Bir örnek bunu daha iyi aydınlatabilir. Acıları azaltmanın bir iyilik olduğu ilkesine bağlı olduğumuzu varsayalım. Ahlaki cimrilik testi, bu ilkenin birçok farklı koşulda, tamamen ve hiçbir değişime veya sınırlamaya uğramadan uygulanıp uygulanmadığına bakar. Mesela benzer başka durumlarda, acı çeken insan yabancı bir ülkeden geliyorsa, ilkenin daha farklı uygulandığını görürüz. Bu ahlaki cimrilik yokluğuna işaret eder, çünkü "acıları azaltma" kuralı burada coğrafi yakınlık gibi birtakım kurallarla sınırlandırılmıştır. Ahlaki cimrilik fikri, detaylı analiz kısmında daha da açık ve anlaşılır hale gelecektir.

Puanınız ne kadar yüksekse, ahlaki çerçeveniz o kadar cimri olur. Başka bir deyişle yüksek bir puan, birçok koşul ve olay üzerinde sınırlama veya istisna yapılmadan uygulanan az sayıdaki ahlak ilkesini kapsayan bir ahlaki çerçeveye işaret eder. 90 puanın üzerindeki her toplam puanın (120 üzerinden) cimri bir ahlaki çerçeve olarak değerlendirilmesini tavsiye ediyoruz. 60 puan ve bunun altı bilhassa cimri olmayan bir çerçeveye işaret eder. Uygulamaya bakıldığında bu oyunu İnternet'te oynamış olanların ortalama puanı 78'dir, yani özellikle cimri değildir.

Ahlaki cimriliğin iyi ya da kötü bir şey olduğu doğrultusunda bir yargıda bulunmuyoruz. Bazıları kafalarında tarttıklarında ahlaki cimriliğin iyi bir şey olduğunu ve ahlaki çerçevelerimizi oluşturan ahlak ilkelerinin sayısını azaltmaya gayret etmemiz gerektiğini düşünecektir. Bu görüşe göre, ahlaki cimrilik ahlaki tutarlığa işaret eder ki bu da genelde bir erdem sayılır.

Başkaları ahlaki cimriliğin ahlaki çerçevelerini fazla basit kılacağından ve fazlaca cimri bir ahlak çerçevesinin bi-

zi gerçek durum ve olayların karmaşıklığıyla başa çıkamayacak halde bırakacağından şüphelenecektir. Ahlaken cimri olan insanlar aşırı katı ya da ahlaken içe kapanık olmakla suçlanır.

Ancak bu test ahlaki cimriliğinizin genel seviyesini açığa çıkarmaktan daha fazlasını yapıyor. Çok daha ilginç bazı alt kategorileri bulunuyor.

Derinine inmek

Tamamen cimri değilseniz, sizi ahlaki kurallarınızı farklılaştırmaya iten etkenler neler? Bu aktivitedeki sorular ahlaki yargılarınızı etkileyebilecek dört çeşit farkın etkilerini görmek üzere tasarlanmıştır.

Coğrafi Mesafe (CM)

Bu kategori, ahlak ilkelerinin uygulanmasında coğrafi mesafenin etkisiyle ilgilidir. Buradaki ana fikir, ahlak ilkelerinin yargıda bulunan kişiyle ilgili *sadece* coğrafi olarak farklı olan koşul ve davranışlarda eşit uygulanıp uygulanmadığını belirlemektir.

Sizi yargılamayacağımıza söz verdiysek de dürüst olmamız gerekirse, itiraf etmeliyiz ki, çoğu ahlak teorisi coğrafi farklılığın ahlaka dair bir etken olmaması gerektiğini iddia eder. Fakat bu göründüğü kadar basit değildir, çünkü çoğu kişi kendi topluluğumuzun üyelerine diğerlerine nazaran ahlaken daha fazla sorumlu olduğumuzu söyler. Onun için aslında coğrafi mesafe, topluluk farkının temsilcisi olarak alınabilir.

İnternet'te bu kategori 30 üstünden ortalama 26,4 puanla en yüksek cimrilik seviyesini başka bir kategoriyle paylaştı. Bunu nasıl değerlendirirsiniz?

İnternet'teki testte ayrıca küçük bir dümen çevirdik. Sitemizi ziyaret edenlerin çoğu Kuzey Amerika ve İngiltere'den geliyor. Böyle olunca bir soruyu öyle kurguladık ki katılanların yarısına Hindistan'daki, diğer yarısına ise Avustralya'daki insanlara yardım etmeye kendilerini zorunlu hissedip hissetmediklerini sormuş olduk. Buradaki asıl nokta katı-

lımcıların çoğunun beyaz ve Anglo-Sakson kökenli olmasıydı, yani tıpkı Avustralyalılar gibi ama Hintliler gibi değil. Bu, gerçekten bir fark yaratır mı? Sonuç yüreklerimize su serpti, çünkü öyle olmadığı anlaşılıyor. Sadece yüzde 1'lik bir fark, yani Hintlilerden çok Avustralyalılara yardım etmeye kendini zorunlu hisseden yalnızca küçük bir kesim vardı. Katılımcıların yüksek sayısı düşünüldüğünde, bu yine de önemli bir istatistik sayılmalıdır; yani, muhtemelen hata payının dışında kalan gerçek bir farktır. Fakat yüzde 1 yine de oldukça düşük bir orandır, en azından insanların büyük çoğunluğunun ten rengini ahlaki düşüncelerinde göz önüne almamayı başardığını gösterir.

Aile Bağı (AB)

Bu kategoride ahlak ilkelerinin uygulanmasında aile bağlılıkları ve aile ilişkilerinin etkisine bakıyoruz. Buradaki ana fikir, ahlak ilkelerinin katılımcıların yargıda bulunan kişiyle sadece aile bağı içinde olup olmamasıyla farklı olan koşul ve davranışlarda değiştirme veya sınırlama olmadan uygulanıp uygulanmadığını belirlemektir.

Hiç şaşırmadık, çünkü bu, kategoriler arasında en az cimri olanıydı. Ortalama cimrilik puanı 30 üzerinden sadece 19.5'tu.

Davranışlar ve İhmaller (Dİ)

Bu kategori, davranmak ve davranmayı ihmal etmek arasında (her iki durumda da sonuçların aynı olduğunu farz edin) ahlaki bir fark olup olmamasıyla ilgilidir. Şu örneği düşünün: Bir insanın kolalı bir içecekten zehirlenmesinin tümden kötü bir şey olduğunu varsayın. O zaman kişi, bir yanda kolayı zehirlemekle (bir davranış), diğer yanda yapabilecek konumdayken başka birisinin zehir kattığı kolayı içen insanı durdurmamak (bir ihmal) arasında ahlaki bir fark olup olmadığını sorabilir. Öyleyse bu kategorideki ana fikir, ahlak ilkelerinin katılanların sadece davranmaları veya davranmayı ihmal etmelerinde farklı olan koşullarda eşit uygulanıp uygulanmadığını belirlemektir.

Bu da düşük cimrilik puanı olan başka bir kategoriydi: 21.6. Bu da insanların bir şeyin bir davranış ya da bir ihmal sonucu olmasının önemli bir fark yarattığını düşünmeye meyilli olduklarını gösterir. Bu, ahlak felsefesindeki en büyük tartışmalardan biridir ve aynı zamanda ötenazi konusundaki kanunları yakından ilgilendirir. Çoğu insana göre, hekimlerin önleyebilecekken bile bir insanın ölmesine izin vermeleriyle gerçekten onları öldürmeleri arasında bir çizgi vardır.

Ölçü (ÖL)

Son kategori, ahlaki yargılarda bulunurken ölçünün bir etken olup olmamasıyla ilgilidir. Basit bir örnek bunu daha anlaşılır hale getirecektir. Bir hayatı kurban ederek on hayatı kurtarabilmenin mümkün olduğu bir durumu düşünün. Bu seçenekle, insan sayılarının aynı ölçüde, fakat farklı olduğu bir seçenek arasında ahlaki bir fark var mıdır? (Örneğin, on kişi kurban edip yüz hayat kurtarmak.) O halde bu kategorideki ana fikir, ahlak ilkelerinin yukarda belirtildiği gibi sadece ölçüleri farklı olan koşullarda değiştirme veya sınırlama olmadan uygulanıp uygulanmadığını belirlemektir.

Bunun fark yaratabileceğini düşünmemizin nedeni büyük ölçüdeki acıların üzerimizde daha büyük duygusal etki yaratmasıdır. Mesela, ne zaman belli bir sayının üstündeki insanın öldüğü bir tren kazası olsa, haberin yayınlandığı aynı süre içersinde otoyollarda aynı sayıda ya da daha fazla insan ölse bile yine de bu tren kazası başlıkların ön sıralarında verilir.

Bu kategorideki ortalama cimrilik puanı coğrafi mesafeyle aynıydı: 26.4. Ölçünün biraz fark yarattığını sanıyoruz, fakat bu çok da önemli bir fark değildir.

Son düşünceler

Cevaplarınızın doğru veya yanlış olduklarını söyleyememizin nedeni Ahlak Oyunu'nun ahlak teorisindeki en zor konuları ele almasıdır. Bir tarafta keyfimize göre ahlak

ilkelerine geçici düzeltmeler yapamayız. Diğer tarafta ise ahlaki yargılarda bulunulduğunda, farklı koşulları dikkate almadan da yapamayız.

Bu aktivite sizi, yaptığınız ayrımların doğrulanmış mı, yoksa keyfî mi olduklarını ciddi bir şekilde düşünmeye davet ediyor. Mesela, ailenizi yabancılardan daha çok düşünmeniz ahlaken meşrulaştırılabilse bile, bunun limitleri var mı? Ya başkası daha çok hak ederken nüfuzunuzu kullanarak çocuğunuzu belli bir okula sokarsanız? Ve kendi topluluğunuza öncelik vermeniz meşrulaştırılabilse bile bu, başka toplulukların mensuplarına karşı önyargılı veya vurdumduymaz bir saygısızlığa ne zaman dönüşür? Ahlak Oyunu sadece bir oyun, fakat yaptığınız ahlaki seçimler oyun değil.

8

SHAKESPEARE BRITNEY SPEARS'E KARŞI

Müzedeki bir tablo kadar çok gülünç fikir işitmiş bir şey daha yoktur dünyada.

Edmond de Goncourt

Bir eseri büyük sanat eseri yapan nedir? Dünyanın en büyük sanatını hangi sanatçılar yaratmıştır? Bu sorular sonsuz ve sonuçsuz kalan tartışmaları körükler. Yine de bunları sormadan edemeyiz. Belki bunun nedeni hiçbir yanıt olmadığını kabul edemememizdir. Eğer birisi çıkıp REO Speedwagon'un eserlerinin Mozart'ınkilerden çok daha iyi olduğunu veya Ozzy Osbourne'un Keats'ten daha büyük bir şair olduğunu iddia etseydi, birçoğumuz sadece farklı beğenilere sahip olduğumuzu düşünmezdi aynı zamanda karşımızdaki insanın apaçık yanıldığını da hissederdi.

Bu test, büyük sanat eserini oluşturan unsurların gerçekte neler olduğunu düşündüğünüzü araştırır. Kim bilir, belki kriterlerinize göre REO Speedwagon *gerçekten de* bir müzik dehasıdır.

Hazırlık: Büyük sanat nedir?

Bir eseri büyük sanat eseri haline getiren unsurların neler olduğu sorusuna verilen sonsuz cevap vardır, fakat sanat teorisi ve estetik tarihi boyunca genel olarak altı çeşit cevap verilmiştir. Yapmanız gereken, bir şeyin iyi bir sanat eseri olup olmadığını belirlerken her etkenin ne kadar önemli olduğunu düşündüğünüzü söylemektir.

Karar vermenize yardımcı olmak için her etken hakkında filozofların ne dediklerini kısaca açıkladık. Hepimizin aynı şeylerden söz ettiğinden emin olabilmek için önce bunları okumalısınız. Bunu yaptıktan sonra, 1. Bölüm'e geçin.

Estetik kriterler

Eser büyük teknik kabiliyet sergiler

Sanatçının becerisinin, felsefi estetik tarihinde hiçbir zaman merkezi bir sorun olmaması ve normalde hiçbir filozofun sanat kavramının temelini oluşturmaması çok ilginçtir. Bazen becerinin gerekli olduğu göz ardı edilir, çünkü nasılsa sanat olarak algılanan şey, yaratılması için her zaman teknik beceriye ihtiyaç duymuştur. Fakat kavramsal sanatın ortaya çıkışından ve pisuar gibi bir nesnenin sadece belli bir tarzda kavramsallaştırılarak sanat eserine dönüşebilme olanağından beri, sanatçının becerisinin sanattaki rolü daha göze çarpar bir konu haline gelmiştir.

Ayrıca sanat eserinin takdir görmesinde sanatçının hiçbir öneminin olmadığını, yani sanatçının becerikli olup olmadığını düşünmenin gerekmediğini savunan filozoflar da olmuştur. Bunun bir göstergesi Wimslatt ve Beardsley'nin ortaya attığı "kasıtlı aldatma" fikridir. "Yazarın tasarım veya maksadı, edebi sanat eserinin başarısını yargılamada geçerli bir standart değildir ve olması da arzulanmaz" diye yazmışlardır. Yazar için söyledikleri, diğer sanatçılar için de geçerlidir.

Buna karşılık, çağdaş İngiliz filozof Roger Scruton şöyle der: "Bir heykelin rüzgar ve yağmur tarafından mı, yoksa insan eliyle mi yontulduğu arasında fark görmeyen bir kişi, heykelleri yorumlama, aslında algılama kabiliyeti de olmayan bir insandır." Scruton'a göre, estetik takdir için en azından sanat eserinin bir sanatçının tasarımıyla yaratılmış olduğunu görmek hayati önem taşır.

Eser hoşluk yaratır

Birçok filozof sanatın bizlere verdiği zevkin, sanat eserinin değerine önemli katkıda bulunduğunu düşünmüştür. Fakat böyle düşünen hemen herkes "gerçek" estetik zevk-

le hissedebileceğimiz başka zevkler arasında biraz ayrım yapmakta ısrar eder.

Bu ayrım Kant tarafından çok net bir şekilde yapılır. O, gerçek estetik zevkin "çıkarsız" olduğunu savundu. Kant'ın bununla demek istediği, zevkin, estetik takdir nesnesinin gerçekte var olup olmadığı düşüncesinden bağımsız olması gerektiğidir. Örneğin, çekici bir erkek veya kadına bakarken duyduğumuz zevki düşünün. Bu duyduğumuz zevkin önemli bir kısmı Kant'a göre çıkarsız değildir, çünkü o kişiye duyulan bir arzuyla açıkça bağlantılı olacaktır. Kanlı canlı bu insanla hoş vakit geçirme olanağı (gerçek ya da hayali), ona bakarken duyduğumuz zevkin bir parçasıdır. Bir insana karşı hakiki estetik takdir duymak için, duyulan takdir tamamen bu insanın görüntüsünü düşünmekten gelmeli; gerçek varlığına ilişkin hiçbir fikre dayanmamalıdır.

Başka birçok filozof, saf estetik zevk ve diğer kaba zevkler arasında ayrım yapmaya çalışmıştır. Örnek olarak Coomaraswamy, yemek ve içmek gibi sıradan zevklerden ayrılması gereken belirli bir estetik zevk biçimi olan Hint *rasa* kavramından bahseder. *Rasa* deneyimi duyusal zevklerden çok dinsel bir deneyime benzer.

Bu, Britney Spears'ın müziğinden milyonlarca insan hoşlanıyorsa, Britney'nin müziğinin bu kadar sevilmesinin gerçek estetik zevk olmadığını savunmanın mümkün olduğu anlamına gelir. Böyle bir ayrımın geçerli mi, yoksa züppeliğin bir kılıfı mı olduğu tartışmasına burada girmeyelim.

Eser sanatçının duygularını aktarır

Sanatın özünde sanatçının duygularını iletmekle ilgili olduğu fikri yaygın kabul görmüş romantik bir düşüncedir. R. G. Collingwood bu sanat tasnifine katılır. Fakat bu arada sanatın Collingwood için ne ifade ettiğini yanlış anlamamak için dikkatli olmanız gerekir. Ona göre, sanat bir anlık duygu patlaması anlamına gelmez; aksine ona göre, sanatçının becerisi seçtiği sanat yoluyla duygularını ifade etmedeki yeteneğinden geçer. Sanat, sanatçının duygularını ifade eder ve onları izleyicisine aktarır; fakat bu, çığlık, feryat ya da bağrış gibi duyguların basit bir ifadesi değildir.

Tolstoy da benzer bir görüşe sahipti. Bir sanat eserinin amacının onu izleyen, okuyan veya dinleyen kişiye bazı duygular hissettirmek olduğunu düşünüyordu. Yine aynı görüşe göre, sanatçı sadece nasıl hissettiğini ifade etmekten fazlasını yapmalı; seslendiği kitlenin de aynı duyguları hissetmesini sağlama becerisine ve kabiliyetine sahip olmalıdır. Tolstoy'a ilişkin belirtilmesi gereken başka bir nokta da, hissedilmesi sağlanan duygunun bir şekilde insanı ahlaken yükseltmesi gerektiğini, aksi takdirde sanat eserinin hiçbir değer taşımayacağını düşünmesidir. Sanatçının ne hissediyorsa, bunları olduğu gibi ifade etmesi gerektiği romantik fikri Tolstoy'a uymaz; ona göre sanatçı yalnızca daha üstün duygular aktarmalıdır.

Eser önemli bir ahlaki ders aktarır ya da daha iyi hayatlar yaşamamıza yardımcı olur

Sanatın bir şekilde insanı ahlaken yükseltmesi gerektiği fikri günümüzde size antika bir düşünce gibi görünebilir, çünkü çoğunlukla sanatın en azından genel etik standartlarının dışında tutulduğu varsayılmaktadır. Sanatçının sansürlenmemesi gereken birisi olduğu, bunun yerine kendini ifade edebilme ve ilhamı nasıl geliyorsa o şekilde yaratabilme özgürlüğüne sahip olması gerektiği şeklinde romantik bir görüş vardır.

Oysa sanatta ahlakın önemini de savunma geleneği vardır. Tolstoy ahlaka başvurdu, çünkü bir sanat eserinin hoşumuza gidip gitmediği veya bir şekilde onu takdir edip etmememizin tamamen öznel bir konu olduğunu düşünüyordu. Beğeni standartlarını nesnel olarak belirleme girişimi başarısızlığa mahkumdur. Fakat sanatı nesnel olarak yargılamanın bir yolu vardı, bu da onun ahlaki içeriğiydi. Bundan ötürü sözgelimi bir romanı iyi ya da kötü olarak değerlendirirken sadece kendi görüşlerimizi ifade ederiz. Oysa romanın ahlaken erdemli bir mesaj aktarıp aktarmadığını sorduğumuzda, aklı başında herkesin üzerinde anlaşabileceği bir sonuca varabiliriz.

Sanatın aldığı kamu yardımı üzerinde birtakım sonuçları olduğu için bu argüman önemlidir. Tolstoy, güzel sanatları vermiş olduğu hoşnutluğa göre desteklemenin

geçerli kılınamayacağını düşünüyordu. İçki ve eğlence gibi bazı zevkler vergilendirilirken, opera ve dans gibi zevkler neden devlet yardımı alacaktır ki?

Diğer düşünürler sanatın ahlaki önemini başka gerekçelerle savundu. Schiller, sanatla kendimizi dünyaya açabildiğimizi ve bununla beraber vermiş olduğu yaratıcılıkla kendimize bir anlam çıkarabileceğimizi savundu. Bu, kendimizi daha iyi insanlar haline gelecek şekilde yetiştirmemizi sağlayacaktır.

Eserin biçimsel özellikleri ahenkli ve/veya güzeldir

Sanat eserleri genelde bir şeyin temsili olarak görülür; bir portre bir insanı, bir roman bir dizi olayı, bir müzik parçası da belki bir duyguyu temsil eder. Fakat bu sanat anlayışına karşı çıkan birçok kişi olmuştur. Bir alternatif görüş de, bir eseri büyük bir sanat eseri haline getirenin sanatın temsil etme -eğer hakikaten bir şey temsil ediliyorsa- gibi bir rolü olmadığıdır. Eseri büyük bir sanat eseri yapan, biçimsel özelliklerinin nasıl bir araya geldiğidir.

Bu, en çok kübist ya da soyut bir tabloyu düşündüğünüzde açıklık kazanır. Böyle bir sanat eserini büyük kılan, renklerin, şekillerin ve dokuların ahenkli veya hoş bir bütünlük oluşturacak şekilde bir araya gelmeleridir. Bu görüş, görünürde hiçbir temsil ediciliğin olmadığı, bunun yerine farklı enstrümanlar ve onların bir araya getirilişlerinin hoş bir bütün oluşturduğu müzik için belki daha da geçerli olacaktır.

Bu fikir, yirminci yüz yıl başlarında, sanat eserinin "anlamlı biçimi" kavramını ortaya atan Clive Bell tarafından geliştirildi. Fikir, hakiki estetik takdirin yalnızca sanat eserlerinin çıkarsız ele alınışıyla ortaya çıkabildiğini düşünen Kant'ta da görülür. Çıkarsız ele alışta, sanatın temsil ettiği veya ilişkili olduğu şey bir yana bırakılır ve insan, eseri yalnızca bir bütün olarak ele alır.

Bu sanat görüşünün ana sorunu, bütün sanatlara uygulanamaz görünmesidir. Örneğin Picasso'nun *Guernica* adlı tablosunun gücü, yalnızca neyi temsil ettiği söylenilirse anlaşılabilir. Ünlü tablo, İspanyol İç Savaşı sırasında Franco'nun bombaladığı insanlar ve hayvanların yaşadığı

büyük acı ve işkenceleri anlatmaktadır. O halde, tablonun sadece biçimsel özelliklerini ele almak da onun en önemli özelliğinin gözden kaybedilmesine yol açar.

Eser gerçekliğe içgörü kazandırır

Platon sanata, gerçekliğin gereğince kavranılmasına engel olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Onun görüşüne göre, asıl gerçeklik "şekillerin" âlemindedir. Dünyadaki nesnelerin ancak birer kopyası olduğu şekiller, en başından beri var olan "proje taslaklarıdır." O halde, mesela herhangi bir sandalye, ebedi sandalye şeklinin kötü bir kopyasıdır. Sanat, dünyadaki sandalyeleri ve diğer nesneleri temsil ettiği için, gerçeklikten iki adım uzaklaşmış olur. Sanat, esasen gerçeklik kopyalarının bir temsilidir. Dolayısıyla gerçekliği anlamak isteyen, sanattan kaçınmalıdır!

Neyse ki, Platon bu konuda son sözü söyleyen kişi değildir. Platon'un karşıtları sanatın, görünüşlerin arkasında yatan asıl gerçekliği ortaya çıkardığını her zaman açıkça belirtmezler. Ancak çoğunlukla sanatın, önemli özelliklerini daha iyi ifade ettiği gerçekliği anlamamızda bize yardımcı olduğunu imâ ederler. Örneğin Aristo, trajedinin bir *catharsis* (arınma) olduğunu söyler. *Catharsis* ile sanatı, bizleri evrensel duygularla yüzleştiren ve bir bakıma, onları bir drama izlediğimizde arındırıp onlarla başa çıkmamızı sağlayan bir şey olarak görür. Hsun Tzu, müziğin bir şekilde ilahi düzenin ahengini yansıttığını ve gerçek bir müzik takdiri geliştirerek nihai gerçekliğe içgörü kazandığımızı düşünüyordu. Schopenhauer, sanatın, gerçekliğin temel özelliği, yani evrendeki tüm hareketin ardındaki güç olan iradenin kavranılması olduğuna inanıyordu. Son olarak Dewey'ye göre de, sanat, günlük hayatın anlaşmazlıklarında kaybolan gerçekliğin birliğini yaşamamızı sağlar.

Testi çözün: 1. Bölüm

Şimdi ne düşündüğünüzü ve gerçekten düşündüğünüzü sandığınız şeyi mi düşündüğünüzü öğrenme zamanı.

"Ne kadar önemli?" sorusunun altında, her etkeni, bir eseri büyük bir sanat eseri haline getirmede biçtiğiniz öneme göre puanlandırın.

Şimdilik, A ve D arasındaki sütunlarla bir işiniz yok. Puanlar şöyle verilecek:

Hayati derecede önemli	4
Çok önemli	3
Oldukça önemli	2
Biraz önemli	1
Hiç önemli değil	0

	Ne kadar önemli?	A	B	C	D
Teknik kabiliyet					
Hoşnutluk vermesi					
Sanatçının duygularını ifade etmesi					
Ahlak veya hayat dersi vermesi					
Ahengi ve güzelliği					
Gerçeklik içgörüsü kazandırması					

Bunu yaptıktan sonra, 2. Bölüm'e geçebilirsiniz.

2. Bölüm: Teoriden pratiğe geçiş

1 Herhangi iki sanatçı düşünün. Her çeşit sanatçı olabilir bu; yazar, ressam, besteci, şarkıcı... Seçiminize kalmış. Seçtiğiniz sanatçıların eserlerine, onlar hakkında birkaç genel soruya cevap verebilecek kadar aşina olmalısınız.

2 İkisinden hangisini tercih ettiğinize karar verin. Bunun zor bir seçim olduğunu düşünüyorsanız, o zaman içlerinden birisinin eserlerini ıssız bir adaya götürmek üzere seçmek zorunda kaldığınızı farz edin. Konuyla ilgisi olmayan etkenlerden kaçınmak için, her sanatçının eserlerinden eşit miktarda götürebileceğinizi varsayın. Yani mesela, daha fazla eserini götürebileceğinizi düşünüp Sylvia Plath'in yerine Shakespeare'i seçmeyin. Ve de lütfen seçim yapamayacağınızı söylemeyin.

3 Sonra bir önceki sayfada yer alan tabloya her iki sanatçının adını yazın. Birini A'nın altındaki kutuya, diğerini de C'nin altındaki kutuya yazın.

4 Seçtiğiniz sanatçıların eserlerini soldaki sütunda sıralanan her etkeni genelde ne derecede yansıttıklarına göre aşağıdaki puanlama sistemini kullanarak değerlendirin.

En yüksek derecede	4
Yüksek bir derecede	3
Belirli bir derecede	2
Bir dereceye kadar	1
Hiç	0

Mesela, Crazy Frog'u seçtiyseniz ve şarkılarının en yüksek derecede hoşunuza gittiğini fakat hiçbir ahlak veya hayat dersi sunmadığını düşünüyorsanız "Hoşnutluk vermesi" sırasına 4, "Ahlak veya hayat dersleri vermesi" sırasına 0 koyun.

5 Şimdi biraz aritmetik yapmanız gerekiyor. Her sırada, "Ne kadar önemli?" ve A sütunlarındaki puanları çarpmanız ve bunun sonucunu B sütununa yerleştirmeniz gerekiyor. Sonra aynı işlemi "Ne kadar önemli?" sütunuyla C sütunundaki puanlarla, bunun sonucunu da D sütununa yerleştirerek yapın.

6 B ve D sütunlarındaki puanları toplamanız gerekiyor; elbette ayrı ayrı.

İşte size bir örnek:

		A	B	C	D
	Ne kadar önemli?	**Crazy Frog**		**Damien Hurst**	
Teknik kabiliyet	2	3	6	1	2
Hoşnutluk vermesi	3	4	12	1	3
Sanatçının duygularını ifade etmesi	4	2	8	2	8
Ahlak veya hayat dersi vermesi	0	0	0	2	0
Ahengi ve güzelliği	1	0	0	1	1
Gerçeklik içgörüsü kazandırması	3	0	0	3	9
			26		**23**

7 Şimdi bütün bunların ne anlama geldiğini görmek için okumaya devam edin.

Analiz

Puanlama sistemi, sanatçıyı büyük yapan kriterler için belirlemiş olduğunuz standartlara göre her sanatçının kabaca nerede durduğunu göstermek üzere tasarlanmıştır. O yüzden, örneğin bir sanatçının eserleri olabilecek en yüksek derecede hayati etken sergilerse, elde edilebileceği maksimum puanı alır (4 x 4 = 16). Ancak eserleri çok da önemli olmayan bir etkeni en düşük seviyede taşırsa, yalnızca 1 puan alır (1 x 1).

Öyleyse seçtiğiniz kriterler ve her sanatçıya verdiğiniz puanlara göre, daha yüksek puanı alan sanatçı, daha büyük sanatçıdır. (Bizim örneğimizde, Crazy Frog, Damien Hurst'ü geçti. Tanrı aşkına, bu puanlamayı da kim yaptı şimdi?)

Kazanan sanatçı, eserlerini yanınızda ıssız adaya götürmek üzere seçtiğiniz sanatçıyla aynı mı? Muhtemelen öyle. Fakat bu uygulamayı çeşitli sanatçılar için tekrarlayacak olsaydınız (ki denemek serbest!), herhalde birçok seferinde bunun olmayacağını görürdünüz. Elbette bunu hemen puanlama sistemimizdeki tuhaflığa bağlamak size çok cazip gelebilir. Fakat biz bunun sebebinin başka bir şey olabileceğini düşünüyoruz. Bize göre bunun nedeni, insanların bir eseri büyük bir sanat eseri kıldığını söyledikleri şeylerin, gerçekten sevdikleri sanat eserlerinde değer verdikleri şeylerle aslında uyuşmaması olabilir.

Oyunları İnternet'te oynayanlardan topladığımız bazı bilgiler, bunu kanıtlıyor. Oyuna katılan herkesin, önceden düzenlenmiş bir listeden seçtiği iki sanatçı için puan vermesi gerekiyordu. Bu puanların ne anlama geldiğini onlara göstermeden önce, bu iki sanatçının eserlerinden hangisini yanlarında ıssız bir adaya götürmeyi tercih ettiklerini sorduk. Gördüğümüz şey, insanların genelde kendi kriter ve yargılarına göre düşük puanı alan sanatçıyı seçtikleriydi!

Bunun üç açıklaması vardır. Birincisi, tasarladığımız testin kusurlu olmasıdır. Eh, mükemmel olmadığı kesin fakat bu, bazı bariz anormallikleri açıklayabilse de genel çoğunluk için geçerli sebebin bu olduğunu sanmıyoruz.

İkinci açıklama, birçok insan için sanatın bir yönünün diğerlerine ağır bastığı ve genelde bunun "eserin hoşnut-

luk vermesi" olmasıdır. Her şeyi hesaba kattıklarında, samimi olarak Shakespeare'in Britney Spears'dan daha büyük bir sanatçı olduğuna inanabilirler fakat seçmeleri gerekseydi, *Fırtına*'yı *(The Tempest)* izlemektense, sahilde "Hit Me Baby One More Time" ile dans etmeyi tercih ederlerdi. Eğer durum gerçekten böyleyse, o zaman geri dönüp puanlara tekrar bakın; muhtemelen hoşnutluk verme etkeni daha yüksek olan sanatçının ıssız adaya götürülen sanatçı olduğunu göreceksiniz.

Bu, muhtemelen çoğunlukla böyledir. Ancak insanlar, özellikle eğitimli orta sınıf ya da kendilerini kültürlü göstermek isteyenler, aslında büyük sanat eserlerinin, pop müzik, çok satan kitaplar veya gişe hasılatı rekorları kıran Hollywood filmleri kadar hoşlarına gitmediğini itiraf etmekten haz etmezler.

Bu da bizi anormalliklerin üçüncü açıklamasına götürüyor. İnsanlar, büyük sanatın nasıl *olması gerektiği* fikrini sadece yanlarında taşırlar. Bu, mutlaka gerçekte ne düşündüklerini yansıtmayabilir, fakat yalnızca eğitimle kazanılmış görüşün ne dediğini düşündüklerini yansıtır. Dolayısıyla, bir eseri büyük bir sanatı eseri haline getiren şeyin ne olduğu sorulduğunda, onlara "doğru" gelen cevapları söylerler, samimi olarak inandıklarını değil.

Umarız bu test, gerçekte sanat hakkında düşündüklerimiz ve bunun bizim için ne kadar önemli olduğu konusunda kendimizi dürüstçe sınamaya teşvik eder. Test, sizi edinilmiş veya eğitimle kazanılmış görüşün sınırlarından kurtulmaya yüreklendirmeli.

Edinilmiş görüş demişken, testi İnternet'te yapanların hangi etkenleri önemli olarak değerlendirdiklerini ve hangi on sanatçının en yüksek puanı aldığını görmek için bilgileri bir araya getirdik.

İşte, bir eseri büyük bir sanat eseri haline getiren etkenler liginin "puan durumu":

Sıra	Estetik kriter
1	Eser sanatçının duygularını aktarır
2	Eser hoşnutluk verir
3	Eser gerçekliğe yönelik içgörü kazandırır
4	Eser büyük teknik kabiliyet sergiler
5	Eserin biçimsel özellikleri ahenkli ve/veya güzeldir
6	Eser önemli bir ahlaki ders aktarır ya da daha iyi hayatlar yaşamamıza yardımcı olur

Ve işte sanatçıların top ten listesi:

1	Jane Austen
2	Shakespeare
3	Michelangelo
4	T.S. Eliot
5	Miles Davis
6	Mozart
7	Kurt Cobain
8	Pablo Picasso
9	Stephen King
10	Britney Spears

Son düşünceler

Bir eserin sanatçının duygularını aktarmasının, o eserin büyüklüğünü belirlemekte çoğu insanın düşündüğü en önemli etken olması ilginçtir. Bu, sanata ilişkin romantik görüşün artık sanat dünyasında olmasa bile, genelde hâlâ en yaygın görüş olduğunu gösterir.

Sanatın ahlak veya hayat dersleri iletmesinin beklenmemesi, çarpıcı başka bir keşiftir. Sanatın ahlakın ötesinde olduğunu öne süren Oscar Wilde, zamanında haddini aşmakla suçlanmıştı; günümüzdeyse bu görüş ana akım haline gelmiş görünüyor.

En büyük sanatçılar listemizde Britney'yi en altta, onuncu sırada görmek şaşırtıcı değil, fakat listeden elde ettiğimiz diğer sonuçlar genel durumu daha iyi açıklayabilir. Jane Austen, kendisini takip eden üç ağır sıklet erkek sanatçıdan genelde daha az değerli olarak algılansa da önde gelmekte. Belki de bizim sıralamamız, ölmüş beyaz erkekler lehine önyargılı standart görüşten daha adildir. Miles Davis'in Mozart'tan daha üst sırada yer aldığını düşündüğünüzde bu fikir daha da şaşırtıcı bir hale geliyor. Yine de, tamamen İnternet sitesini ziyaret edenlerin fikrini yansıtan bu liste için fazla da bir şey iddia etmek istemeyiz. Ne de olsa, Kurt Cobain gerçekten mi Picasso'dan daha iyi? Bu fikir bir şey kokmakta ve bu da *Gençlik Ruhu** değil...

* Yazarlar burada, Kurt Cobain'in solisti olduğu Nirvana'nın en meşhur şarkısı *Smells Like Teen Spirit*'e (Gençlik Ruhu Gibi Kokuyor) gönderme yapmakta.

9

RESMEN AHLAKLI SAYILIR MISINIZ?

İyilik yaptığımda kendimi iyi; kötülük yaptığımda ise kötü hissederim. Benim dinim de budur.

Abraham Lincoln

Kötü olanı arzulamak mümkün mü? Yanıtın "evet" olduğu apaçık. Kendimiz ve yeryüzündeki diğer insanlar için kötü olan birçok şeyi arzularız; uzun mesafeli uçuşlar, çok şekerli yiyecekler, uygunsuz kişilerle belki uygunsuz yerlerde veya uygunsuz yollarla seks gibi. Fakat Platon'un fark ettiği gibi bunda garip olan bir şey var. Eğer bir şeyi istiyorsak, kesinlikle en azından bir anlamda iyi olduğunu düşündüğümüz için bu şeyi isteriz. Mesela üç katlı çikolatalı bir pastanın tadının iyi olduğunu düşünmeseydiniz istemezdiniz. Ve gerçekten zararlarının yararlarına ağır bastığını ta derinden hissetseniz onu artık istemezdiniz, değil mi?

Bu bilmecenin kolay bir çözümü yok. Ancak kendini birçok farklı şekilde gösteren önemli bir meseleyi ortaya koymakta; iyi olduğunu düşündüğümüz şeylerin gerçekten iyi veya kötü olduğunu düşündüğümüz şeylerin gerçekten kötü olup olmadığını nasıl bilebiliriz? İşte şimdi adımımızı attığımız alan, ahlaki belirsizliktir.

Testi çözün

Yapmanız gereken, iki bölümden oluşan basit bir anketi doldurmak. 1. Bölüm'ü 2. Bölüm'e bakmadan tamamlayın. Gerçekte nelerin doğru veya yanlış olduğu hakkında hiçbir yargıda bulunmayacağımızı aklınızda bulundurun.

"Doğru" ahlaki değerlere sahip olup olmadığınızı öğrenmeye çalışmıyoruz.

1. Bölüm

		Kesinlikle katılıyorum	Katılmaya meyilliyim	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılmamaya meyilliyim	Kesinlikle katılmıyorum
1	Organik gıdalar satın almak, hem insanların hem de gezegenin yararınadır.					
2	Karbondioksit salınımının azaltılması için para ödeyen sık uçak yolculuğu yapanlarla çevreci nedenlerden dolayı hiç uçağa binmeyenler, küresel ısınmaya karşı eşit ölçüde ahlaki bir tutum sergiliyorlar.					
3	Hava yoluyla yüzlerce veya binlerce kilometre uzaktan getirtilen gıdaları satın almaktansa yerel ürünleri satın almak her zaman daha iyidir.					
4	Güçlü Batılı ülkelerin Birleşmiş Milletler'in desteğini almadan askeri güçlerini zorba rejimleri yıkmak için kullanmaları ilke olarak yanlış değildir.					
5	Atmosferdeki sera gazı yoğunlaşmalarının sınırını bir seviyede sabitleme amacını güden Kyoto Protokolü'nü her ülke imzalamalıdır.					

		Kesinlikle katılıyorum	Katılmaya meyilliyim	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılmamaya meyilliyim	Kesinlikle katılmıyorum
6	Çevre kirliliğini arttırmak ile ekonomik büyümeyi durdurmak arasında bir seçim yapılması istense, çevre kirliliğini arttırmak bazen daha iyidir.					
7	Ürünlerinden birisinin gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiler kullanılarak üretildiği öğrenilen şirketler Batılı müşteriler tarafından boykot edilmelidir.					
8	Hormonlu gıdalar dünyanın beslenmesinde büyük bir potansiyel kaynaktır.					
9	Serbest ticaret, gelişmekte olan ülkelere yapılan maddi yardım veya onaylanmış Adil Ticaret'ten* daha önemlidir.					
10	Süpermarketler ve çokuluslu mağaza zincirlerinin gücüne direnmek için daha çok çabalamalıyız.					

* Son yıllarda özellikle Avrupa'da satışı artan "Adil Ticaret" ürünleri, üretim koşullarına standart getiren ve gelişmekte olan ülkelere üretimde eşit koşullar tanıyan bir sisteme bağlıdır.

2. Bölüm

Bu sorularla nereye varmaya çalıştığımızı kolayca anlayacaksınız. Yaptıklarınızın söylediklerinizle ne kadar uyumlu olduğunu öğrenmeye çalışıyoruz. Fakat nasıl değerlendirileceğiniz konusunda hemen bir sonuca varmayın, yoksa şaşırabilirsiniz. Yalnızca cevap verirken dürüst olun. Size eskiden okulda dedikleri gibi eğer dürüst olmazsanız, bir tek kendinizi kandırmış olursunuz...

		Doğru	Yanlış
1	Bulabildiğim her zaman organik gıdalar satın alırım.		
2	Yalnızca yürümenin, bisiklete binmenin veya toplu taşıma araçlarını kullanmanın fiilen imkânsız olduğu durumlarda araba kullanırım.		
3	Satın aldığım gıdaların diğer kıtalardan ithal edilip edilmediğine her zaman dikkat ederim.		
4	Çağdaş bir Auschwitz örneğini Birleşmiş Milletler'in desteğini almadan askeri güç kullanarak bitirmek yanlış olurdu.		
5	Evimdeki bütün ampuller düşük enerjilidir, satın aldığım bütün ev aletlerinde yüksek enerji etkinliği vardır ve çoğunlukla TV ve video gibi elektronik aletleri standby konumunda bırakmayıp fişten çekerim.		
6	Son iki sene içerisinde, işim için kaçınılmaz olmayan hiçbir uçak yolculuğuna çıkmadım.		

		Doğru	Yanlış
7	Genelde alışveriş yaptığım giyim mağazalarının kötü koşullarda ve düşük ücretle çocuk çalıştırmama konusunda sağlam kuralları olduğuna dikkat ederim.		
8	Yapılan testlerle dört kat daha az ilaçlanmış olduğu belirlense de hormonlu gıdalar yemektense hormonsuz gıdaları tercih ederim.		
9	Seçenek olarak karşıma çıktığı yerlerde her zaman onaylanmış Adil Ticaret ürünleri satın alırım ve bu tip ürünleri bulmak için özel olarak uğraşırım.		
10	Düzenli şekilde bir süpermarketten alışveriş yaparım.		

Kaç puan aldınız?

Cevaplarınız iki tür puan oluşturacaktır.

1 1. Bölüm, inançlarınızın "resmen ahlaki" olma derecesini ölçüyor. Bunun tam olarak ne anlama geldiğine birazdan değineceğiz. 1. Bölüm'deki puanınıza şu şekilde ulaşacaksınız:

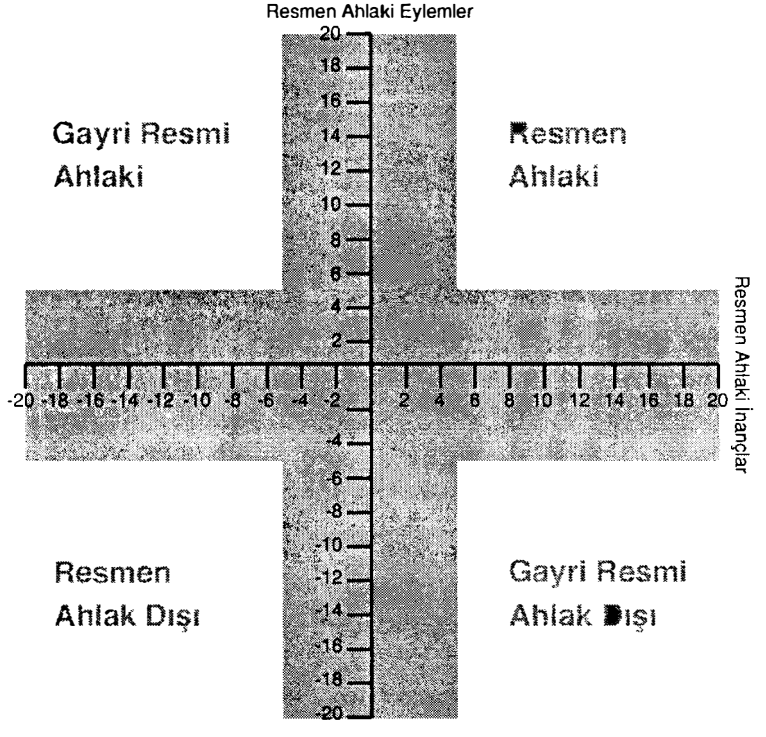
	Kesinlikle katılıyorum	Katılmaya Meyilliyim	Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	Katılmamaya Meyilliyim	Kesinlikle katılmıyorum
S1, 3, 5, 7 ve 10	2	1	0	–1	–2
S2, 4, 6, 8 ve 9	–2	–1	0	1	2

Puanlarınızı toplayın ve aşağıdaki sonuç tablosuna yazın.

2 2. Bölüm, eylemlerinizin "resmen ahlaki" olma derecesini ölçüyor. 2. Bölüm'de her "doğru" cevap için 2 puan kazanır, her yanlış cevap içinse 2 puan kaybedersiniz. (Soruların 1. Bölüm'deki sorularla birebir aynı olmadığına dikkat edin, fakat her biri 1. Bölüm'de bahsedilen değerlerin davranış özellikleri hakkındadır.)

Resmen ahlaki inançlar puanı (1. Bölüm)	
Resmen ahlaki eylemler puanı (2. Bölüm)	

3 Şimdi aşağıdaki grafik üzerindeki konumunuzu belirleyebilirsiniz. Yatay eksen resmen ahlaki inançlar puanınızı, dikey eksen ise resmen ahlaki eylemler puanınızı göstermekte. Dolayısıyla, örneğin resmen ahlaki inançlar için +6 puan, resmen ahlaki eylemler için -8 puan aldıysanız konumunuz grafikteki çarpının olduğu yerde olurdu.

4 Grafikte çarpınızın bulunduğu yer, ait olduğunuz kategoriyi gösteriyor. Burada kısaca her kategorinin ne anlama geldiği belirtiliyor.

Resmen Ahlaki	Hem inançlarınız hem de eylemlerinizde, liberal Batı toplumunun klasik ahlak değerlerinin örneğini teşkil ediyorsunuz.
Resmen Ahlak Dışı	Liberal Batı toplumunun klasik ahlak değerlerini reddediyor ve hayatınızı buna göre yaşıyorsunuz.
Gayri Resmi Ahlak Dışı	Liberal Batı toplumunun klasik ahlak değerlerine bağlı olsanız da eylemleriniz bu idealleri karşılamıyor.
Gayri Resmi Ahlaki	Liberal Batı toplumunun klasik ahlak değerlerini reddetseniz de, hayatınızı aslında onlara göre yaşıyorsunuz. Hayli tuhaf.

İki eksenin kesim noktasından uzaklaştıkça profiliniz de o kadar belirgin hale gelir. Çarpıları gri bölgeden uzağa düşenler kesinlikle, tamamen, onaylanmış ve itiraz edilemeyecek şekilde o kategorilere aittirler. Gri bölgeye yakın olanlar da yine oldukça katı bir şekilde o kategoriye dahildir.

Fakat her zamanki gibi, bütün bunların ne anlama geldiğini gerçekten anlayabilmeniz için ileri seviyede bir analize ihtiyacınız var.

Bunun neresi resmi?

Bu test bir düzlemde, benimsediğiniz değerlerle gerçekte hayatınızı onlara göre yaşadığınız değerler arasında belirgin bir fark olup olmadığını basitçe belirlemeye yarar. Soruları önemli sayıdaki insanın yanlışını ortaya çıkarmak için tasarlamamış olduğumuzu söylemek iki yüzlülük olurdu elbette. Çoğu kişinin "Gayri Resmi Ahlak Dışı" kategorisine girdiğinden kuşkulanmaktayız biz.

Testin bu yanı, bize göre oldukça saygın bir uygulama. Hiçbir zaman ideallerimizi bütünüyle gerçekleştiremeyebiliriz, fakat yine de onları ne kadar eksik bıraktığımız konusunda dürüst olmalıyız. Eğer çarpınız sağ alt köşede diplerde -gri bölgenin dışındaysa- inançlarınız ve eylemleriniz arasındaki uyumsuzluk hayli büyüktür.

Fakat doğrusu, bizi ilgilendiren bundan daha derinde yatan bir şeydir. Biz, günümüz toplumunda ahlaki olmak için nelerin gerektiğiyle ilgileniyoruz. "Resmen Ahlaki" kalıbımızda bir nebze alay var, tıpkı "siyaseten doğru"* terimindeki gibi (aslında bu pek sevmediğimiz bir terimdir). Eğer büyük şirketlerin ortaya koyduğu ahlaki ifadelere, *Ethical Consumer* dergisi gibi kuruluşların bir araya getirdiği "ahlaki raporlara" ve gazetelerde yayımlanan ahlaklı yaşamanın yolları konulu çeşitli köşe yazıları ve haberlere bakarsanız, çevreye daha fazla duyarlılık, büyük şirketlerden ve serbest ticaretten şikayet ve Adil Ticarete destek gibi belli değerlere ve konulara tekrar tekrar dönüldüğünü görürsünüz.

Biz, bu kitabın iki yazarı bile, kendi aramızda bu paketteki öğelerden hangilerinin ahlaki olduğu, hangilerinin olmadığı konusunda anlaşmazlığa düşüyoruz. (Birimiz gerçekten de oldukça sadık bir geri dönüşümcü ve Adil Ticaret ürünleri alıcısıyken, diğerimiz çöplerini doğrudan çöpe atar ve en ucuz neyse onu satın alır.) Fakat fikir birliğine vardığımız bir şey varsa, o da genişlemekte olan bu uzlaşmanın aslında boş ve çoğunlukla da yersiz ve uygunsuz olduğudur.

---

* Politically correct. Ç.N.

1. Bölüm'deki ifadelere tekrar bakarsanız, her birine katılmamanın makul birer ahlaki dayanağı olduğunu görürsünüz. Organik ürünlerin değeri tartışmalı. Çok sık uçak yolculuğu yaparken karbondioksit salınımının dengelenmesi için para ödeyenlerin neden hiç uçağa binmeyenlerden (her ikisi de küresel ısınmaya tamamen eşit ölçüde katkıda bulunurken) daha az sorumlu olduğu düşünülsün? Uçakların çevre üzerindeki tahribatı ile gelişmekte olan ülkelerin yoksul çiftçilerinin ürünlerini ithal ederek bu insanlara sağlanan gelirin yararlarını nasıl dengeleriz? Kötü koşullarda, düşük ücretle işçi çalıştırdığı öğrenilen şirketleri boykot etmek ters tepemez mi? Elbette bu şirketlerin tedarikçilerini takip etmesini isteriz; yolsuzlukları ortaya çıkarmak her zaman mümkündür. Eğer bunu yaparlarsa, önemli olan buna nasıl cevap verdikleridir elbette, değil mi? Vesaire, vesaire... Aklı başında, düşünen herkes "resmen ahlaki" görüşe karşı olan durumu, sonuçta onu onaylamasa bile görebilir.

Öyleyse aslında kimse aldığı sonuçlarla kendini rahat hissetmemeli. Her biri sizi yeni sorularla baş başa bırakıyor.

Yeni yerleşik görüşleri destekleyen ve onlara göre yaşayan "resmen ahlaklılar"; inanç ve eylem tutarlığınız övülmeye değer ve sanıyoruz ender rastlanılan cinsten. Fakat belki de bu kadar titizlikle takip ettiğiniz değerlerin gerçekten de doğru değerler olup olmadığını sorgulamalısınız.

Değişmez nakaratları, "Biliyorum, X ve Y yapıyor olmalıyım fakat..." şeklinde olan gayri resmi ahlak dışı olanlar; belki de yanlış olan yaptıklarınız değil, ifade ettiğiniz değerlerdir. Eylemler sözcüklerin önüne geçiyorsa belki de daha iyi bir değerler bütünü ifade etmekteler.

Resmen ahlak dışı olanlar; belki başından kötü olduğunuzun söyleneceğini düşündüğünüz için şimdi kendinizden hoşnut olabilirsiniz, çünkü sorgulanan, bugünün resmi ahlakıdır. Durun, durun. Taşımamız "gerektiği" söylenen tüm ahlak değerlerinin topyekün reddini desteklemiyoruz, sadece bunlar karşısında daha eleştirel ve sorgulayıcı bir tutumu destekliyoruz. Meydan okuyan duruşunuz belki de üstün bir ahlaki anlayıştan çok, kasti bir muhalifliğin belirtisidir.

Son olarak, geri dönüşümcü, organik gıdalar satın alan, hiç uçağa binmeyen, yine de bunları yapmanın ahlaki ola-

rak üstün şeyler olmadığını söyleyen gayri resmi ahlaklar; siz gerçekten bir tuhafsınız!

Son düşünceler

İyilik yapmanın getirdiği sıcak ışıltının kötü bir şey olduğunu düşünmenin bir âlemi yok. İyilik yapanların, iyilik yaptıkları için kendilerini iyi hissettiği ortaya çıkarsa ahlakın maskesinin kolayca düşeceğini düşünenler vardır. Ahlakın ille de can yakması gerektiği gibi bir düşünce bu; iyilik yapmaktan zevk alıyorsanız bunu yanlış nedenlerden ötürü yapıyorsunuz. Ancak genelde özgecilik ile bencilliğin çatışması için hiçbir neden yok. Ahlakın, başkalarına iyilik yapmanız için kendinize zarar vermeniz gereken, böylece her şeyin karşılıklı olarak sıfırlandığı bir oyun olması gerekmiyor.

Bununla beraber o sıcak ışıltı, iyiliğe doğal olarak eşlik etmekten çıkıp bir anda "iyilik yapmanın" amacına dönüşebilir. İyi eylemlerde bulunmak her zaman acı ve özveri gerektirmeyebilir, fakat yapılması gereken doğru eylemin ne olduğunu bilmek gerçekten çok zor olabilir. Genel geçerli görüşleri kabul etmek çok daha kolaydır. Ne tuhaftır ki, bugün "resmen ahlaki" olan şeyleri eleştirmeden kabul eden çoğu insan aslında kendilerini biraz kültüre karşı görmekte. Fakat sorgulanmayan bir dizi değerin yerine başka bir dizi değer koymak fazla zihinsel veya ahlaki bir özen sergilemez. Ahlaklı olma konusunda ciddiyseniz sadece koca bir yüreğe sahip olmanız yeterli değil, iyi düşünmeniz de gerekir.

10

CANLI KALMAK

Eğer bir adam canlıysa, her zaman ölüm tehlikesi vardır; gerçi başlangıçta, aynı anda ölü ve canlı olunduğundan, bu tehlike de o oranda azalacaktır.

Henry David Thoreau

Canlı kalmak neredeyse herkesin, neredeyse her zaman isteyeceği bir şeydir. Bununla birlikte, canlı kalmanın ne anlama geldiğini, dolayısıyla bu halde kalmanın ne gerektirdiğini biliyor muyuz? Soru size sapıkça gelebilir, fakat bazı insanlar uzun süre devam eden bitkisel yaşam haline ölüm gözüyle bakar, bazıları ilerde yaşama döndürülmek üzere bedenlerini dondurturken normalde daha uzun yaşama fırsatını kaçırmayacak başka insanların bu düşünceler karşısında ürperdiklerini düşünün.

Bu aktivitede, var olmaya devam etmenin ne gerektirdiği konusunda sezgilerinizi araştırmayı umuyoruz. Fakat unutmayın ki, yanlış cevap vermenin cezası ölüm. Bu da ne demek oluyorsa...

Mücadeleye atılın

Oyunun amacı canlı kalmak. Üç turdan oluşuyor. Her turda size bir senaryo sunulacak, sonra iki seçenek teklif edilecek. Verdiğiniz kararlar canlı kalıp kalmadığınızı belirleyecek. Kararlarınızı her seferinde yalnızca var kalma arzunuza dayandırmalısınız. Her senaryoyu yazıldığı gibi ele alın. İçlerinde hiçbir "tuzak" yok, dolayısıyla boşuna "ya şöyleyse" diye tasalanmayın.

Oyunun sonunda canlı kalıp kalmadığınızı keşfedeceksiniz. Bununla beraber, bu, felsefi bir oyun olduğu için elde edeceğiniz cevap o kadar net olmayacaktır...

1. Tur: Işınlayıcı Seçeneği

Mars'ta önemli bir göreve gönderilmek üzere seçildiniz. Bu konuda hiçbir seçeneğiniz yok, gitmeniz şart. Fakat ulaşım şeklinizi kendiniz seçebilirsiniz.

Seçebileceğiniz bir yol, oraya ışınlanmaktır. Bunun için Dünya'da bir tarayıcıya adımınızı atacaksınız ve tarayıcı beyninizle bedeninizi yok ederken bütün hücrelerinizin o andaki durumunu kaydedecek. Bu bilgiler daha sonra Mars'taki bir kopyalayıcıya iletilecek. Işık hızında gittiği için mesajın yerine ulaşması üç dakika alacak. Kopyalayıcı, yeni maddelerden tıpkı sizinki gibi bir beyin ve beden yaratacak. Mars'taki insan size benzeyecek, sizin gibi düşünecek, sizden hiç ayırt edilemeyecek. Sanki siz sadece Dünya'da uyuya kalmışsınız da sonra Mars'ta uyanmışsınız gibi... Bu yönteme yüzde yüz güvenebilirsiniz.

Diğer seçenek ise uzay gemisiyle gitmektir; çok risklidir, geminin yolculuğu tamamlayamama ve sizin yolda ölme ihtimaliniz yüzde 50'dir. Fakat başarıya ulaşırsa bedeniniz ve beyniniz hiçbir aşamada yok edilmemiş olacaktır.

Hayatta kalma şansınızın en yüksek olacağı seçeneği belirlemelisiniz.

Işınlayıcı mı, uzay gemisi mi?

2. Tur: Hafıza Seçeneği

Işınlayıcı da, uzay gemisi de hiçbir engelle karşılaşmadan hedefe ulaştı. Fakat Mars'taki hayatın bir gül bahçesi olmadığı anlaşıldı. Hatta gezegende iki garip virüs ortaya çıktı. İlki organları yok eden bir virüs. Neyse ki, Mars'ta tıp bilimi oldukça gelişmiş, insanlara kolayca ihtiyaçları olan yapay kol, bacak ve organlar veriliyor. Virüs sizi kötü vurdu, bedeniniz artık neredeyse tümden yapay parçalardan oluşuyor.

Ancak, maalesef beyine saldıran ikinci bir virüs var. Bu virüsün, beyni yok etmeden sinirsel yolları bozup hafıza kaybı ve kişilik değişimine yol açan tuhaf ve kendine has bir tahribatı var. Virüse yakalanan kişilerden biri başarılı bir rock şarkıcısıydı. Şimdi kendi şarkılarının neye benzediğini bile hatırlayamıyor, fakat onun yerine oldukça iyi bir muhasebeci oldu. Gerçekten de tuhaf bir virüsmüş!

Üzgünüz ama siz de bu virüse yakalandınız. Hekimler, beyin parçalarını gelişmiş silikon çiplerle değiştirerek virüsün önüne geçebiliyor. Sizin durumunuzda beyninizin hemen hemen tümüyle silikon çiple değiştirilmesi gerekecek. Fakat yapılan deneyler hatıraların, kişiliklerin, planların, inançların vs. hepsinin tamamen korunabildiğini ve böylece normal bir hayat yaşamayı sürdüreceğinizden emin olabileceğinizi gösteriyor.

Bunun alternatifi ise virüse yenilmek, hafıza kaybı ve karakter değişimine maruz kalmaktır. Hayatta kalma şansınızın en yüksek olacağı seçeneği belirlemelisiniz.

Silikon beyin mi yaptırırsınız, yoksa kendinizi virüsün kötü etkilerine mi bırakırsınız?

3. Tur: Reenkarnasyon Seçeneği

Zaman içinde bilim adamları bir önceki turda her iki seçeneği de seçen insanları onarabilecek hale geldiler. Silikon beyin yaptırmayı seçenlere organik beyinler verildi, virüse yenik düşenler de kişiliklerinin korunabileceğini gördüler.

Fakat bilimsel ilerleme aynı zamanda inanılmaz bir buluşu daha ortaya çıkardı. Garip gelebilse de, bir çeşit reenkarnasyonun hakikaten var olduğu keşfedildi. Meğer her insanda maddesel olmayan bir parça varmış (buna isterseniz ruh deyin). Bu maddesel olmayan parça, ruh, ölümden sonra bedeni terk edip yeni doğmuş bir hayvanın veya insanın bedenine girer. Hafızasını beraberinde götürmemektedir elbette, yoksa reenkarnasyonun gerçek olduğunu önceden de bilebilirdik. Reenkarnasyonun insan karakterini belirlemede bir etkisi olabileceği düşünülür fakat genler ve yetiştirilme şeklinin gücü düşünüldüğünde

reenkarnasyonun etkisi oldukça önemsiz kalır. Şimdiye kadar garip geçmişiniz ve tuhaf değişimlerinize rağmen ruhunuz sizinle beraber kalabildi.

Fakat alın size gerçekten tuhaf bir şey; bu ruhlar bir haftadan daha uzun süre donma noktasının altında kalırsa ölüyor.

Bu bilgiler, yapmanız gereken en son seçim için oldukça önem taşımakta. Çok hastasınız, fakat bilim adamları hastalığınıza bir çare bulmaya çok yaklaşmış. Dahası, insanların gelecekte hafızalarına ve kişiliklerine dokunulmamış şekilde geri getirilmelerini sağlayan bir "derin dondurma" tekniği geliştirmişler. Buna göre iki seçeneğiniz var.

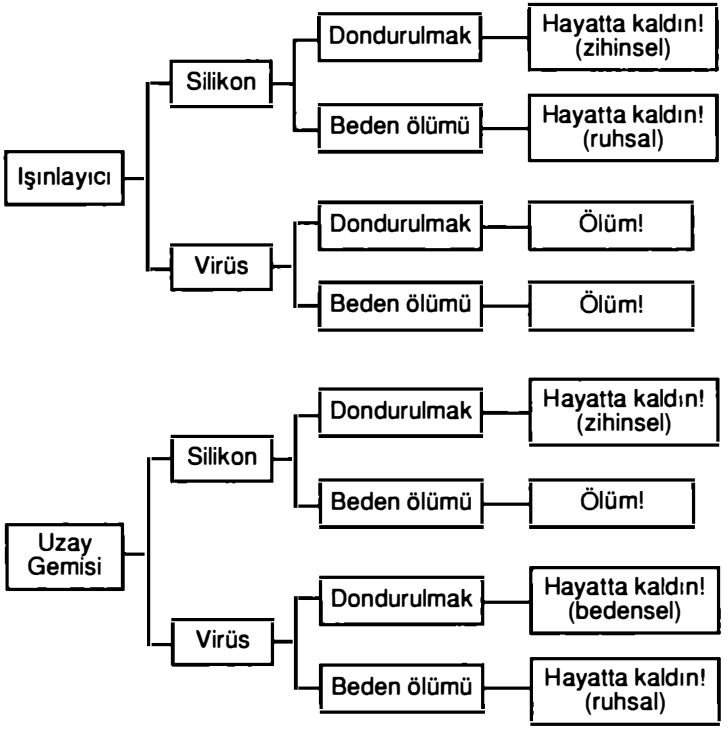
İlk seçenek kendinizi hastalığa terk etmektir. Bedeniniz ölecek fakat ruhunuz yaşamaya devam edecek. Ancak unutmayın ki bu hatıralarınızı, niyetlerinizi, arzularınızı vs. korumayacaktır. İkinci seçenek önce derin dondurulmak, sonra çözülmek, en sonunda da iyileştirilmektir. Bu ruhunuzu yok edecektir ve başarı şansı yalnızca yüzde otuzdur. Yani, çözülme ve iyileştirilme operasyonunun başarısız olma ihtimali yüzde 70'tir.

Hayatta kalma şansınızın en yüksek olacağı seçeneği belirlemelisiniz.

Dondurulmak mı, bedeninizi ölmeye bırakmak mı?

Aldığınız kararlarla aranız nasıl?

İlerlemenizi bu akış planı üstünden takip ederek hayatta kalıp kalmadığınızı görün; eğer kaldıysanız bunun zihinsel, bedensel veya ruhsal hayatta kalışlardan hangisi olduğunu görün.

Bu aktivitenin İnternet'teki sonuçlarına göre katılanların yüzde 60'ı hayatta kalırken, yüzde 40'ı ölür. Fakat belki daha önemlisi, hayatta kalanlar ne şekilde kalıyor?

Hayatta kalmak ne anlama geliyor?

Bu oyun, felsefe tarihinde ve tabii insanın düşünce dünyasının diğer alanlarında, varlığınızın devamı için gerekli görülen üç şey olduğu fikri üzerine kurulu. Birincisi, fiziksel bedeninizin çalışmaya devam ettiği, beden devamlılığıdır. Pratikte, beden devamlılığı yalnızca bazı beden parçalarının, mesela beynin var olmasını gerektirebilir. Ne de olsa, bir kolumuz ya da bir bacağımız kesildiğinde veya bir organ naklinde varlığımız sonlanmaz.

İkincisi, benliğin varlığının devam etmesi için bilincinizin, dolayısıyla düşüncelerinizin, fikirlerinizin, hatıralarınızın, planlarınızın, inançlarınızın vs. devamlılığını gerektiren psikolojik devamlılıktır.

Üçüncüsü ise, ruh da denilen, maddi olmayan bir kısmınızın varlığının devamıdır.

Hayatta kalmanız için elbette bir ya da birkaç çeşit devamlılığın bileşimine ihtiyacınız olabilir. Fakat bu oyunda, üç devamlılık çeşidini bir arada korumak mümkün değil. O halde, aslında hiçbiri tek başına yetmese de, hayatta kalmanız için en önemli olduğunu düşündüğünüz devamlılık türünü seçmek zorundasınız.

Ancak, bu devamlılık türlerinden hiçbirinin korunamadığı bir şekilde de seçim yapabilmeniz mümkün. Böyle durumlarda, ölü ilân edilirsiniz, zira beden, bilinç veya ruhun devamlılığı olmadan, zaman içinde, kendinizi koruyabilmeniz için genelde gerekli olduğu düşünülen hiçbir şey kalmamıştır geriye. Ve eğer ölmemişseniz bile, bazı seçimler hayatta kalmanızı zorlaştırabilir, o yüzden ölümden kaçmış olmanızı kutluyorsanız bile okumaya devam edin.

Oyundaki iki güzergâh "psikolojik eksiltme" olarak bilinen teoriyle tutarlıdır. Bu görüşe göre, benliğin varlığının devamı için gerekli olan tek şey psikolojik devamlılıktır. Turlarda sırayla ışınlanır, silikon naklini kabul eder ve en sonunda "ruhunuzu" ölmeye bırakırsanız hayatta kalmanız için gerekli olan bilinç devamlılığını korumuş olursunuz. İlk turda uzay gemisini seçip diğer turlarda aynı seçenekleri seçtiyseniz yine bilinç devamlılığı korunur. Fakat bu son akışa göre ilerlediyseniz, psikolojik eksiltme görüşüne göre gereksiz bir risk almış olursunuz, çünkü uzay gemisi-

nin gideceği yere varamaması ve bu süreçte bedeninizi, beyinizi ve bilincinizi yitirmeniz ihtimali yüzde 50 idi.

Ancak psikolojik eksiltme teorisini reddedenler, aslında hiç de hayatta kalmadığınızı, korkunç bir hataya düştüğünüzü söylerler. Işınlayıcı örneğinde, mesela, gerçekten Mars'a seyahat eden siz miydiniz, yoksa yok edildiğinizi ve Mars'ta bir klonunuz veya kopyanızın yaratıldığını mı söylemek doğrudur?

Psikolojik eksiltme teorisine alternatif bir görüş ise, benliğin hayatta kalmasının esasen "size" has fiziksel organizmayı canlı tutma meselesi olduğunu öne sürer. Uzay gemisine biner, virüsün zihninizi değiştirmesine izin verir, sonra da bedeninizi dondurup "ruhunuzu" öldürürseniz bu manada hayatta kalmayı başarmış olursunuz.

Fakat bu gerçekten benliğin hayatta kalması anlamına mı gelir? Kişiliğiniz, istekleriniz, inançlarınız, arzularınız ve hatıralarınız yok olsa da bedeninizin var olmaya devam etmesi yeterli mi? Benlik, bir tür hayvan bedeninden mi ibaret gerçekten? Çoğu kişi benliğin bundan daha fazlası olmadığını düşünür, fakat pek çok başkaları da bir çeşit psikolojik devamlılık olmadan benliğin tek başına, bir beden olarak hayatta kalamayacağını düşünür.

Ancak üçüncü teori, büyük olasılıkla tarih boyunca en çok desteği almış olanıdır. Siz ruhunuzdan ibaretsinizdir. Fakat bu ne anlama gelir? Birçok insan, eğer ruhları varsa, bunun kişiliklerini belirlediğini ve hatıralarını vb. saklı tuttuğunu düşünür. Fakat beyinin bilincinizde oynadığı rol üzerine bildiklerimiz düşünüldüğünde, bu pek de makul görünmüyor. İşte onun için, bu oyunda ruh daha muğlak bir maddesiz bölümdür.

Oyunun kuruluş şeklini düşündüğünüzde, bedeninizin oyunun sonunda ölmesine izin verdiğiniz sürece ruhunuzu canlı tuttuğunuz için siz de canlı kalmış olursunuz. Oyundaki iki güzergâhı öyle istikrarsız bir şekilde kurguladık ki, kitabın yazarları olmanın verdiği yetkiyle bunların ölümle eşanlamlı olmasına karar verdik. Yolların hiçbiri de sorunsuz değil.

Eğer ilk iki seçiminiz psikolojik eksiltme veya beden devamlılığı ile uyumlu olup daha sonra beden ölümünü ve bunun sonucunda bilincinizin yok olmasını seçtiyseniz, si-

ze inanıp, tahmininize göre ruhunuzu korumak için en büyük şansı verdiğini düşündüğünüz "benlik"i canlı tutmaya çalıştığınızı kabul ederiz.

Fakat önce uzay gemisini seçip sonra kendinizi virüsün kötü etkilerine bırakır ve ancak bundan sonra beden ölümünü seçerseniz, ilk iki senaryoda beden devamlılığını neden psikolojik devamlılığa tercih ettiğiniz sorusu ortaya çıkar. Bu, ruhun bedene doğal şekilde eşlik ettiğini düşündüğünüz, dolayısıyla bedeninizi ruhunuza uygun bir yer olarak canlı tuttuğunuz manasına gelir. Fakat bu, ruhu sanki oldukça "boş" bir benlik haline getirir gibidir; varolmak için hiçbir düşünce, inanç veya hatıra sürekliliği gerektirmeyecektir. Daha çok, düşünceler, duygular, inançlar vs. için tinsel bir evdir. Sizce benlik böyle bir şey mi?

Ya ruhsal hayatta kalma öncesindeki ilk iki seçiminiz ışınlayıcı ve silikon olsaydı ne olurdu? Bu, en son seçimi oldukça tuhaf kılar, çünkü ilk ikisi bariz bir şekilde psikolojik devamlılığı korumak için tasarlanmışken siz ruhunuzu kurtarmak için nihai olarak zihinsel devamlılıktan, daha az önemli olduğu gerekçesiyle vazgeçersiniz. Belki ruhsal hayatta kalışa en başından beri önem verdiniz ve psikolojik devamlılığın bunu elde etmek için iyi yol olduğunu düşündünüz, fakat paçanız sıkıştığında zihnin yerine ruhu seçerdiniz. Bu tutarlıdır elbette, fakat en azından bize göre biraz şaşırtıcı.

Önce uzay gemisini, sonra silikonu veya önce ışınlayıcıyı, sonra da virüsü seçtiyseniz ruhunuzu yine canlı tutarsınız. Fakat bu oyunun amacından ötürü, her ikisinin de bir ölüm şekli olduğuna karar verdik. Neden mi? Çünkü en nihayetinde sınadığımız şey rasyonel tutarlılık ve önce ruhun bedeni, sonra bilinci takip ettiğini ve sonunda ikisini de takip etmediğini veya ruhun önce bilinci, sonra bedeni ve sonra ikisini de takip etmediğini varsaymak pek tutarlı değil gibidir.

Yine de bir güzergâh hiç şüphesiz ölümle sonuçlanır. Önce ışınlayıcıyı seçer, sonra kendinizi virüsün kötü etkilerine bırakır, en sonunda da dondurulursanız, önce asıl bedeninizi, sonra asıl kişiliğinizi ve en sonunda da asıl ruhunuzu yok edersiniz. Neyse ki, oyuna katılanların yalnızca yüzde 4'ü, yani en küçük bölümü bu güzergâhı seçti ve

rasyonel tutarsızlığın insanların daimi bir kusuru olamayacağını bize göstermiş oldu.

Son düşünceler

Nedir o halde kişisel hayatta kalış için gereken? İlginçtir, sıra son seçimi yapmaya geldiğinde katılımcıların yaklaşık üçte ikisi, zihinlerini veya bedenlerini korumasa bile ruhlarına sahip çıkmaya karar verir. Neden peki? Belki de bunun sebebi, önemli olanın "ruhumuz" olduğunu düşünme alışkanlığımız ve bunun içerdiği hiçbir şeyin yok olmasına izin vermeye tahammül edemeyişimizdir. Fakat bu oyunun amaçları çerçevesinde ruhu nasıl tanımladığımızı düşünürseniz, bu kadar kişinin ruhun önemli olduğunu düşünmesi bizce çok ilginç.

Diğer iki görüş içinden psikolojik devamlılık beden devamlılığından daha popülerdir. Taraflı fikrimize göre bu, bizce de doğru. "Düşünüyorum, öyleyse varım" felsefedeki en ünlü cümledir ve ifade ettiği gerçek de düşündüğümüz, hissettiğimiz, inandığımız ve arzuladığımız şeylerin toplamı olduğumuzdur. Buna katılmayabilirsiniz. Fakat katılmayan bu "siz" de neyin nesi oluyor? Bedeniniz mi? Ruhunuz mu?

11

NE KADAR ÖZGÜRSÜNÜZ?

Her insan yaşamının saf ve şeffaf bir özgürlük olmasını dilerim.
Simone de Beauvoir

Rock grubu Cream, 1960'lı yıllarda "*I Feel Free*" (Kendimi Özgür Hissediyorum) adındaki bir şarkıyla büyük bir başarı yakalamıştı. Sözlerinden ve müzik tarzından yola çıkarak, bu elbette solist Jack Bruce'u çok mutlu etti. Fakat bu mutluluk yerinde bir mutluluk sayılır mı? Kendini özgür hissedebilir, fakat belki gerçekte bu bir histen öte bir şey değil ve aslında o hiç de özgür değildir. Özgür *olmamanın* nasıl bir his olabileceğini biliyor mudur ki?

Yine felsefi çokbilmişliğimiz tuttu. Şarkının ne anlama geldiğini elbette biliyoruz; başkaları, geleneksel rol ve değerler, yerleşik kurumlar, büyük şirketler veya hiçbir şeyle sınırlandırılmamak anlamında özgür olmak. Fakat hepimizin kendimizi hemen her zaman özgür hissettiği başka bir anlamda da özgürlük vardır. Zincirlenmiş de olsak, ne yapmak isteyeceğimiz konusunda kararlar verebiliriz ve sınırların imkânsız hale getirmediği her türlü fiziksel hareketi yapmayı seçebiliriz. Bu özgürlük, insan olmanın en büyük özelliğidir.

En azından çoğu insan öyle olduğunu düşünür. Fakat acaba bu özgürlük hissi yanılsamadan mı ibaret? Gerçekte ne kadar özgürsünüz?

Özgürlük Mücadelesi'ne katılın

Bu aktivite bir anketten oluşuyor. Yapmanız gereken, her senaryo için kişinin eylemlerinden ne kadar sorumlu

olduğunu düşündüğünüzü söylemek. "Hiç sorumlu değil" eylemleri için hiçbir alkışı veya bunun tam tersi hiçbir suçlanmayı hak etmediği; "Tamamen sorumlu" yaptıkları için alacağı tüm itibar veya suçlanmayı hak ettiği anlamına geliyor. Günlük dilde, kişinin bir şeyden "sorumlu olduğunu" yalnızca onu suçlarken söyleme eğilimlinde olsak da, sorumlu olmak bu anlamda suçlanma kadar hak ettiği itibara da işaret etmekte.

		Hiç sorumlu değil	Kısmen sorumlu	Oldukça sorumlu	Tamamen sorumlu
1	Dikkatsiz bir rüzgar sörfçüsü bir sandala çarpar ve bir çocuk denize düşüp boğulur.				
2	Çok çalışırsınız ve sınavlarınızdan geçersiniz.				
3	İş hayatında talihi pek yaver gitmemiş ve hayatı kolay görünenleri kıskanan çirkin bir adam, çok başarılı ve yakışıklı bir çalışma arkadaşını doğru olmayan bir suçlama karşısında savunmaz.				
4	Direksiyon başında uyuya kalıp yoldan çıkarsınız. Yalnızca bir ağaca çarptığınızdan ufak bir hasara yol açmış olursunuz.				
5	Bankanızın hesabınıza yanlışlıkla para yatırdığını fark edersiniz, fakat onları bu hatadan haberdar etmezsiniz.				

		Hiç sorumlu değil	Kısmen sorumlu	Oldukça sorumlu	Tamamen sorumlu
6	Eğitim almamış, yoksul da bir geçmişi olan biri çok çalışır ve sonunda üniversitede profesör olur.				
7	Gururlu bir meslektaşınız kendi yaptığı bir hatayı itiraf etmez ve başkasının suçlanmasına neden olur.				
8	Yanmakta olan bir binada kapalı kalmış bir çocuk görür, kurtarmak için içeri girersiniz.				
9	Hız sınırının saatte 60 kilometre olduğu bir yerde saatte 75 kilometre yaparken bir çocuğa çarpıp öldürürsünüz.				
10	Gerçekten görmek istediğiniz bir gösterinin biletini, gösteriyi hiçbir şekilde görme olanağı olmayan tanımadığınız hasta bir insana verirsiniz.				
11	İzinli bir trafik polisi trafiğin yoğun olduğu bir yola bir çocuğu kurtarmak için atlar.				
12	Doğuştan arkadaş canlısı olan biri, liderlik özelliğinden dolayı ve geçmişte özürlülerle çalışmış olduğundan bir grup özürlü insanı gönüllü olarak geziye çıkarır.				

		Hiç sorumlu değil	Kısmen sorumlu	Oldukça sorumlu	Tamamen sorumlu
13	Bir teknisyen, yapması gereken güvenlik kontrolünü aceleye getirir ve fren sisteminde bir hataya yol açar, fakat hiçbir kaza olmaz.				
14	Yapmaktan gerçekten keyif aldığınız bir iyiliği yaparsınız.				
15	Devletten maaş alan bir savaş gazisi, fazla maaş alır ve parayı iade etmez.				
16	Birisi, kendi keyfi için biriktirdiği parayı bir afet yardım kampanyasına bağışlar.				
17	Haddinden fazla çalışmış olan bir doktor, bir terör saldırısının kurbanlarını tedavi ederken yanlış bir reçete yazar ve bir hastanın ölümüne yol açar.				
18	Boğulan bir çocuğu kurtarmak için, çok yakınında olan bir kişi çalkantılı denize atlar.				
19	Sporla haşır neşir olan biri, hasta ve engelli çocuklar için düzenlenen bir yarışmada çalışmak için adını yazdırır.				

		Hiç sorumlu değil	Kısmen sorumlu	Oldukça sorumlu	Tamamen sorumlu
20	Kişilik zaaflarınızdan biri, başka birinin başını derde sokan bir karar vermenize neden olur.				
21	Bankamatiğin yanlışlıkla fazladan verdiği parayı o kişi iade etmeye çalışmaz.				
22	Bir çocuk gösterdiği çabadan ötürü okulunda özel bir ödül kazanır.				
23	Bekâr bir anne, açlık konulu bir televizyon programı izledikten sonra, kendisi için çok büyük olan bir miktar parayı kuraklığa çözüm için kurulmuş bir hayır kurumuna bağışlar.				
24	Gönüllü çalışan bir yardımcı öğretmen, ayıların cirit attığı bir doğal parkta bazı çocukları kaybeder. Çocuklar sağ salim bulunur.				

Puanlama şekli

Buradaki puanlama da size karmaşık gelebilir, fakat talimatları adım adım takip ederseniz her şey yakında açığa kavuşacak.

1 Yan sayfadaki tabloyu, her soruya verdiğiniz cevapların belirlediği puanları yazarak doldurun. Örneğin, eğer 9. soruyu "kısmen sorumlu" diye cevapladıysanız 9'un (sıra a, sütun A) yanındaki boş kutuya "1" yazın.

0 = Hiç sorumlu değil

1 = Kısmen sorumlu

2 = Oldukça sorumlu

3 = Tamamen sorumlu

	Soru no.	A	Soru no.	B	Soru no.	C
a	9		1		17	
b	4		13		24	
c	5		21		15	
d	20		7		3	
		D		E		F J
e	2		22		6	
f	8		18		11	
g	10		16		23	
h	14		19		12	
		G		H		I K
					Genel Toplam	

Şimdi, sonuçlarınızı yorumlayacak çeşitli bilgiler elde edebilmeniz için biraz toplama yapmanız gerekiyor. A, B, C sütunlarının her birinde dörder sayılı ikişer grup bulunuyor; yani a-d ve e-h sıraları. (Mesela, 9, 4, 5 ve 20. sorulardaki puanlarınız A sütunundaki ilk dörtlü grup, 2, 8, 10 ve 14. sorulardaki puanlarınız A sütunundaki ikinci dörtlü gruptur.)

2 A, B ve C sütunlarındaki her dörtlü grubun puanlarını toplayın. Toplamları D, E, F, G, H ve I kutularına girin.

3 Sonra, J'ye D, E ve F'nin toplamını, K'ya ise G, H ve I'nın toplamını yazın.

4 J ve K'yı toplayın ve elde ettiğiniz sonucu "genel toplam kutusu"na girin.

Analizin gerçekten ilginç olan kısmına henüz gelmedik, fakat önce vardığımız genel kararın, yani genel toplam puanınızın ne anlama geldiğini açıklıyoruz:

72 Hepimizin, her zaman mutlak özgür iradeye sahip olduğunu düşünüyorsunuz.

60-71 İnsanlara, kendi eylemleri üzerinde çok büyük ölçüde bir özgür irade atfediyorsunuz.

45-59 İnsanların her zaman, yüzde 100 özgür hareket etmediklerini kabul etmeye dünden razısınız.

30-44 İnsanların çoğu zaman yüzde 100 özgür iradeleriyle hareket etmediklerini düşünüyorsunuz.

1-29 Bütün bu özgür irade muhabbetinin büyük ölçüde saçmalık olduğunu düşünüyorsunuz.

0 Tipik bir belirlenimcisiniz.

Şimdi bütün bunların ne anlama geldiğini görelim...

Gerçekten ne kadar özgür olduğumuzu düşünüyorsunuz?

Sorular size, kendiniz dahil çeşitli insanların farklı durumlarda ne kadar sorumlu olduklarını sordu. "Sorumluluk" kavramı "özgürlük" kavramına sıkı sıkıya bağlıdır. Çoğu durumda, kişi ancak başka türlü yapabilecek olsaydı yapmış olduğundan sorumlu sayılabilirdi. Bundan ötürü, sorumluluğa ilişkin fikirlerimiz, yani yaptıklarımızdan sorumlu olup olmadığımızı düşünmemiz, bize özgür hareket edip etmediğimize ilişkin de bir fikir verir.

Hesaplamış olduğunuz genel puanınız, bireylere eylemleri için ne kadar sorumluluk atfettiğinize ilişkin genel bir fikir veriyor. Sonuç muhtemelen sizi şaşırtmayacak, çünkü insanları affetmeye mi, yoksa sorumlu tutmaya mı meyilli olduğunuzu kendiniz zaten biliyorsunuzdur.

Fakat hesapladığınız diğer puanlar bu genel dünya görüşü içerisinde birtakım farklılıklar olup olmadığını görmenizi sağlar. Bunu daha anlaşılır hale getirmek için, D ve K arasındaki puanlarınızı aşağıdaki tablonun en son sütununa yazmanız yararlı olur.

D	Eylemde bulunan kişinin kendiniz, sonuçların ise kötü olduğu durumlar	
E	Eylemde bulunan kişinin belirtilmeyen başka bir kişi, sonuçların ise kötü olduğu durumlar	
F	Eylemde bulunan kişinin kısmen belirtilen başka bir kişi, sonuçların ise kötü olduğu durumlar	
G	Eylemde bulunan kişinin kendiniz, sonuçların ise iyi olduğu durumlar	
H	Eylemde bulunan kişinin belirtilmeyen başka bir kişi, sonuçların ise iyi olduğu durumlar	
I	Eylemde bulunan kişinin kısmen belirtilen başka bir kişi, sonuçların ise iyi olduğu durumlar	
J	Kötü sonuçlu eylemlerin toplam puanı	
K	İyi sonuçlu eylemlerin toplam puanı	

Öncelikle, düşündüğünüz kişinin kimliğinin nasıl bir fark yarattığını görebiliyoruz. D, E ve F'deki rakamları karşılaştırın. Rakamlar aynı olmalı, çünkü size sunduğumuz senaryolar, tıpatıp aynı olmasa da birbirine benzeyen üçlü gruplar halinde sunuldu ve D, E ve F'den her biri bu gruplardan birine denk geliyor. Fakat senaryolar aslında birbirine benzese de, senaryolardaki insanlar için aynı şeyi söyleyemeyiz. D'deki senaryolarda eylemde bulunan kişi sizdiniz; E'de az çok anonim bir kişi söz konusuydu; F'de ise size hakkında daha fazla bilgi verdiğimiz, dolayısıyla yargınızı etkileyebilecek unsurların olduğu üçüncü bir şahıs vardı. Her üçünü de eşit şekilde mi yargıladınız, yoksa bazılarını diğerlerinden daha fazla sorumlu tutarak daha mı yüksek bir puan elde ettiniz?

Aynı üç senaryo şekli G, H ve I için de geçerlidir. Öyleyse bunlar da aynı olmalı. Fakat düşünülmesi gereken başka bir fark daha var. D ve I arasındaki alt toplamlara

bakarsanız, D, E ve F kötü sonuçlu; G, H ve I ise iyi veya nötr sonuçlu eylemlerin sorumluluk puanlarıdır. Genel olarak, kötü sonuçlu eylemler için başkalarını kendimizden daha fazla suçlama eğilimindeyizdir ve yine genel olarak, eylemlerinin arkasındaki niyete bakmaksızın bireylere nötr sonuçlu eylemlerindense kötü sonuçlu eylemleri için sorumluluk yükleriz. Sosyal psikologlar bu tür tutarsız akıl yürütmeleri *"temel niteleme hatası"* olarak adlandırırlar. Bu hataya düştüyseniz, E'deki puanınız D'dekinden daha yüksek olacaktır. Ayrıca, hafifletici sebepleri ne kadar çok öğrenirsek, affetmeye o kadar çok meyilli oluruz, dolayısıyla F'deki puan çoğunlukla E'dekinden daha düşük olur. İşte size ilginç bir soru: kendinizi, hafifletici sebeplerini bildiğiniz diğer insanlardan daha mı acımasızca yargıladınız?

Benzer bir şekilde, iyi sonuçlanan eylemler için kendimizi başkalarından daha fazla alkışlarız. Buna *"kendi lehine niteliksel taraf tutma"* denir. O yüzden, genelde G'deki puanın H'dekinden daha yüksek, böylece H'deki puanın I'dakinden daha yüksek olmasını bekleriz, çünkü insanların iyi şeyler yapmaya yönelik özel güdülerini gördüğümüzde alkışı daha az hak ettiklerini düşünme eğilimindeyizdir. "Zaten öyle yaparlardı, değil mi?" deriz.

J ve K'daki puanları karşılaştırırsanız, genelde insanların eylemlerinin iyi değil de kötü sonuçları olduğunda, onların daha fazla sorumlu olduklarını düşünmeye meyilli mi olduğunuzu (ya da tam tersi) belirleyebilirsiniz.

Lâkin bu, ilginç karşılaştırmaların sonu değil. Ana sonuçlar tablosundaki her sıraya başından sonuna bakarsanız, karşılaştırılabilecek her bir eylemi farklı bir şekilde yargılayıp yargılamadığınızı göreceksiniz. Aşağıdakiler, her senaryonun bir örneğini oluşturduğu değişik eylem şekilleridir; sol taraftaki harfler de bu eylemlerdeki sorumluluk puanınızı içeren sıraları belirtiyor:

a. Ölüme yol açan ihmal

b. Önemsiz zarara yol açan ihmal

c. Hile yapmak için kullanılan fırsat

d. Kişilik bozukluğundan kaynaklanan kötülük

e. Başarıyla sonuçlanan çok çalışma

f. Kahraman olmak için kullanılan fırsat

g. Bencil olmamak için yapılan zor seçim

h. Kişilik özelliğinden kaynaklanan doğru davranış

Burada yapabileceğiniz sonsuz sayıda karşılaştırma var ve hepsini keşfetmeyi ilginç bulacağınızı umuyoruz. Örneğin, *a* sırasındaki ölüme yol açan ihmal puanınıza bakın. Çoğu kişi bu tarz eylemlerde bulunan başkalarını çabucak kınarken, kendilerini daha kolay bağışlar. Eylemde bulunan her üç tip kişiyi aynı şekilde mi yargıladınız?

Veya bu puanları *b* sırasındaki önemsiz zarara yol açan ihmal puanınızla karşılaştırın; *a* sırasında olduğu gibi burada da insanlar ölümcül olabilecek hatalar yaptılar. Bir olayın ölümle sonuçlanıp diğerinin sonuçlanmaması tamamen şansa bağlıydı. Aradaki tek fark şans idiyse, rasyonel konuşacak olursak insanlar her ikisi için de aynı miktarda sorumlu olmalılar.

O zaman, genelde insan özgürlüğü ve sorumluluk konusuna açık ve tutarlı bir bakışınız varsa, kıyaslanabilir puan grupları arasında belirgin farklar olmamalıdır; D ile I ve J ile K arasında sadece birkaç puan olmalı. Ancak eğer belirgin değişiklikler varsa, insanın özgürlüğü konusunda tutarlı olmadığınızı ileri sürmek durumundayız. Bunun en kötümser yorumu, işinize geldiği zaman insanlara özgürlük tanımanız, gelmediğinde ise tanımamanızdır. Örneğin, başarılarınızdan ötürü alkışlanmaktan hoşnutsunuz, başarısızlıklarınız için suçlanmaktan ise değilsiniz. Bu, doğal olabilir. Fakat doğru mu sizce?

Son düşünceler

İnsanın özgür iradesi, çoğu kişinin doğası, saygınlık ve ahlak konularındaki inancında bir temel taşıdır. Özgür olduğumuzdan şüphelenirseniz, insanlığımızdan şüphe etmiş olursunuz. Bu aktivite, bunun doğru olup olmadığı veya gerçekten de özgür iradeye sahip olup olmadığımız so-

rusunu çözmemize yardımcı olacak hiçbir şey sunmuyor. Biz daha çok, özgür iradeye inanmanın eninde sonunda vazgeçilemez olup olmadığını sorgulamaya çalışıyoruz.

Milyonlarca insanın sağduyulu inançlarının yaptığımız seçimlerden her zaman tümüyle sorumlu olmamıza yol açmayacağını öne sürüyoruz. Dolayısıyla hemen hiç kimse, mutlak özgür iradeye sahip olmayan insanların hayal edilemeyeceğini düşünemez. Öyleyse buradaki son sorumuz şu: Özgür iradeye olan inancımız biraz daha aşınsaydı, gerçekten de o kadar kötü mü olurdu? Özgürlük fikrinden ne kadar vazgeçebiliriz? Belki de genelde özgürlükten vazgeçmeye izin verildiğinden daha fazla. Tabii katılmamakta özgürsünüz ya da özgür görünüyorsunuz.

12

EN TEMEL FELSEFE TESTİ

Şimdi istediğim, Gerçekler... Hayatta istenen yalnızca Gerçeklerdir.

Charles Dickens, Zor Zamanlar

Çoğunlukla felsefenin, ne olduğunu bilmekten çok nasıl olduğunu bilmekle ilgilendiği söylenir. Gerçeklerin de önemli bir yeri var elbet fakat berrak düşünebilmek daha önemlidir.

Katılıyoruz. Fakat gerçeklerin hatırlanması çok işe yarayabilir. Geçmişin büyük filozoflarından, ne dediklerini hatırlayabilirseniz bir şeyler öğrenmeniz daha kolaydır. Tarihler ve isimleri ezberinizden sıralayabilmenin sosyal ortamlarda çok etkileyici olabileceğini, böylece sizi olduğunuzdan çok daha akıllı göstereceğini de unutmayalım. Berrak düşünmek daha yavaş işleyen zihinleri ağzı açık bırakabilir; bilgi ise gözlerini kamaştırır.

İşte onun için kitabımızı eski usul bir felsefe testiyle bitiriyoruz. Cevapların çoğunu bilmiyorsanız da kitabın sonunda hepsini öğrenmiş olacağınızı düşünün. Hadi bakalım, eller butonda...

1. Tur: Yerler

1 Bertrand Russell Birinci Dünya Savaşı sırasında nerede hapis yatmıştır?

a. Holloway
b. Reading
c. Brixton
d. Pentonville

2 Kant hayatı boyunca nerede yaşamış ve çalışmıştır?
a. Leipzig
b. Königsberg
c. Heidelberg
d. Berlin

3 Sokrat hangi şehrin gençliğini yoldan çıkardığı için ölüm cezasına çarptırılmıştır?
a. Atina
b. Roma
c. İskenderiye
d. Kartaca

4 Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir Paris'teki hangi mezarlıkta gömülüdür?
a. Montparnasse
b. Montmartre
c. Rive Gauche
d. Sacré-Coeur

5 Spinoza hangi Hollanda şehrindeki Yahudi cemaatinden aforoz edilmiştir?
a. Lahey
b. Leiden
c. Haarlem
d. Amsterdam

6 Descartes nerede ölmüştür?
a. Anjou
b. Paris
c. Stockholm
d. Brüksel

7 Marx Londra'daki hangi mezarlıkta gömülüdür?
a. Hampstead
b. Battersea
c. Golders Green
d. Highgate

8 Aşağıdakilerden hangisi Fransa'da **doğmamıştır**?
a. Albert Camus
b. Jean-Paul Sartre
c. Simone de Beauvoir
d. Auguste Comte

9 Descartes'a göre, beyinin hangi kısmı ruhun koltuğudur?
a. Hippokampus
b. Pineal bez (epifiz)
c. Korpus kallosum
d. Hipotalamus

10 Buridan'ın Eşeği nerededir?
a. Buridan'da
b. Platon'un idealar dünyasında
c. İki saman yığını arasında
d. İkiz dünyada

2. Tur: Ünlü Sözler

Bunu kim demiştir...

11 "Kadın henüz arkadaşlık kurabilecek durumda değildir; kadınlar halen kediler ve kuşlardır."
a. Spinoza b. Platon
c. Aristo d. Nietzsche

12 "Hakkında konuşamadığımız şeyleri sessizce geçmeliyiz."
a. Aristo b. Sartre
c. Kripke d. Wittgenstein

13 "Vertigo (baş dönmesi) uçurumdan düşmekten değil, fakat kendimi aşağıya atmaktan korktuğum derecedeki bir ıstıraptır."
a. Kierkegaard b. Schopenhauer
c. Sartre d. Nietzsche

14 "İnsanlık hali... herkesin herkese karşı savaş içinde olduğu bir haldir."
a. Locke b. Marx
c. Nietzsche d. Hobbes

15 "Parmağımın kaşınmasındansa, tüm dünyanın yıkılmasını tercih etmek akla aykırı değildir."
a. Hume b. Nietzsche
c. Wittgenstein d. Hobbes

16 "Din ezilmiş yaratığın iç çekmesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhudur."
a. Kierkegaard b. Marx
c. Schopenhauer d. Nietzsche

17 "Hayat ileriye doğru yaşanmalıdır, fakat ancak geriye doğru anlaşılabilir."
a. Kierkegaard b. Nietzsche
c. Wittgenstein d. Sartre

18 "Tatmin olmuş bir domuz olmaktansa, tatmin olmamış Sokrat olmak daha iyidir."
a. Locke b. Hume
c. Mill d. Hobbes

19 "Bana iffet ve ölçülülük bağışla ama henüz değil."
a. Seneca b. Aziz Augustinus
c. Spinoza d. Aziz Anselmus

20 "Ölüm bizim için hiçbir şey ifade etmez; zira hayattayken ölüm bize gelmemiştir, ölüm geldiğinde de biz artık yokuzdur."
a. Epikür b. Demokritos
c. Seneca d. Sokrat

3. Tur: Tarihler

21 Sokrat hangi yılda ölüm cezasına çarptırılmıştır? (bkz. Soru 3)
a. M.Ö 399 b. M.Ö 299
c. M.Ö 199 d. M.Ö 99

22 John Locke hangi yılda ölmüştür?
a. 1550 b. 1704
c. 1750 d. 1850

23 Spinoza'nın Etika'sı ölümüyle aynı yıl yayımlanmıştır. Bu, hangi yıldı?
a. 1577 b. 1677
c. 1777 d. 1877

24 David Hume hangi yüzyılda yaşamış ve çalışmıştır?
a. 16. yy. b. 17. yy.
c. 18. yy. d. 19. yy.

25 Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* hangi yılda yayımlanmıştır?
a. 1581 b. 1681
c. 1781 d. 1881

26 Bertrand Russell ilk büyük kitabı *Matematiğin İlkeleri*'ni hangi yılda yayımlamıştır?
a. 1903 b. 1908
c. 1913 d. 1918

27 John Stuart Mill'in *Özgürlük Üzerine*'si hangi yılda yayımlanmıştır?
a. 1709 b. 1759
c. 1809 d. 1859

28 Michel Foucault hangi yılda ölmüştür?
a. 1884 b. 1948
c. 1984 d. 1994

29 Marx'ın *Kapital*'inin basımı hangi yıl tamamlanmıştır?
a. 1833 b. 1853
c. 1873 d. 1893

30 Nietzsche hangi yılda ölmüştür?
a. 1880 b. 1900
c. 1920 d. 1940

4. Tur: Eserler

31 1789'da Ahlakın ve Yasamanın İlkelerine Giriş'i kim yazmıştır?
a. John Stuart Mill b. Thomas Hobbes
c. Thomas Reid d. Jeremy Bentham

32 *Dil, Doğruluk ve Mantık*'ı kim yazmıştır?
a. A. J. Ayer b. Ludwig Wittgenstein
c. J. L. Austin d. Gilbert Ryle

33 Hangisi Wittgenstein'ın yaşarken basılan tek eseriydi?
a. *Tractatus Logico-Philosophicus*
b. *Felsefe Soruşturmaları*
c. *Kesinlik Üzerine*
d. *Matematiğin Temelleri Üzerine Düşünceler*

34 *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'nın yazarı kimdir?
a. John Rawls
b. Robert Nozick
c. Mikhail Bakunin
d. Thomas More

35 Bertrand Russell *Principia Mathematica*'yı kiminle beraber yazdı?
a. G. E. Moore
b. Frank Ramsey
c. Ludwig Wittgenstein
d. Alfred North Whitehead

36 *Felsefenin Tesellisi*'ni kim yazdı?
a. Alain de Botton
b. Boethius
c. Lucretius
d. Seneca

37 Aşağıdakilerden hangisi Kierkegaard'ın bir kitabı **değildir**?
a. *Tekrar*
b. *Felsefe Parçaları ya da Bir Parça Felsefe*
c. *Korku ve Nefret*
d. *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*

38 *Dinsel Deneyimin Türleri*'ni kim yazmıştır?
a. William James
b. Aquina'lı Thomas
c. Aziz Anselmus
d. Soren Kierkegaard

39 *Açık Toplum ve Düşmanları*'nı kim yazmıştır?
a. Isaiah Berlin
b. Bertrand Russell
c. Karl Popper
d. Antony Flew

40 Nietzsche neden bu kadar iyi kitaplar yazdığı sorusunu hangi kitabında yanıtlamıştır?
a. Böyle Buyurdu Zerdüşt
b. Ecce Homo
c. Deccal
d. Şen Bilim

5.Tur: Teori ve İlkeler

41 Hangi ilke Viyana çevresiyle birlikte anılır?
a. Çift etki ilkesi
b. Carnap-Schlick ilkesi
c. Doğrulama ilkesi
d. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi

42 Hangi ilke şeyleri gereğinden fazla çoğaltmamamızı buyurur?
a. Occam'ın usturası b. Hume çatalı
c. Moore'un küçültücüsü d. Platon diyalektiği

43 Bir kelimenin iki farklı anlamını bir araya getirerek yapılan aldatmanın adı nedir?
a. Sesteşlilik b. Çatallanma
c. Semantik onay d. Tür ve hususiyet karmaşası

44 Kategori hatası fikrini kim yarattı?
a. Bertrand Russell b. Aristo
c. A. J. Ayer d. Gilbert Ryle

45 Bunlardan hangisi felsefi bir ilke veya argüman değildir?
a. Hume çatalı b. Pascal'ın bahsi
c. Foucault sarkacı d. Occam'ın usturası

46 Monadoloji olarak bilinen metafizik sistemini kim geliştirdi?
a. Spinoza b. Leibniz
c. Husserl d. Erasmus

47 Hangi siyasi ideoloji Edmund Burke'un felsefesiyle beraber anılır?
a. Liberalizm b. Muhafazakarlık
c. Özgürlükçülük d. Sosyalizm

48 Hangi siyasi ideoloji Mikhail Bakunin'in felsefesiyle bağlantılıdır?
a. Anarşizm b. Liberalizm
c. Muhafazakarlık d. Sosyalizm

49 Hangi felsefe ekolü Dewey ve Pierce'la en yakın ilişkilidir?
a. Duygusalcılık b. Pragmatizm
c. Mantıksal Pozitivizm d. İdealizm

50 En bilinen kitabının ismine göre Paul Feyerabend neye karşıydı?
a. Teori b. Akıl
c. Ahlak d. Metot

6. Tur: Karışık Sorular

51 Tanrı'nın ister istemez var olan bir varlık olduğunu göstermeye çalışan argümanın adı nedir?
a. Teolojik argüman
b. Ontolojik argüman
c. Kozmolojik argüman
d. Deontolojik argüman

52 Bir *ad hominem* argümanının ayırt edici özelliği nedir?
a. Belirli bir bireyle ilişkilidir
b. Argümanlarından çok, kişiye saldırır
c. Evrensel insan doğasına seslenir
d. Nihai ve kesindir

53 Aşağıdaki ülkelerden hangisi Locke, Berkeley veya Hume'dan birinin ülkesi değildir?
a. İngiltere
b. İrlanda
c. İskoçya
d. Galler

54 Kelimenin etimolojisine göre, bir filozof neyi sever?
a. Hakikat
b. Bilim
c. Hayat
d. Bilgelik

55 18. yy. Aydınlanma filozofu Rousseau, çocukları hakkında neyi itiraf etmiştir?
a. Onları dövdüğünü
b. Hepsini yetimhanelere bıraktığını
c. Başka çocuklarla kaynaşmalarına karşı çıktığını
d. Hiç çocuk yapamadığını

56 Albert Camus futbolda hangi mevkide oynamıştır?
a. Kaleci
b. Defans
c. Orta Saha
d. Forvet

57 Aşağıdakilerden hangisi Nobel Edebiyat Ödülünü geri çevirmiştir?
a. Albert Camus
b. Bertrand Russell
c. Jean-Paul Sartre
d. Martin Heidegger

58 1946 yılında Wittgenstein Popper'i iddialara göre neyle tehdit etmiştir?

a. Balta
b. Halka rezil etme
c. Süngü
d. Yumrukları

59 Hangi filozof karısını öldürmüştür?

a. Louis Althusser
b. Paul Feyerabend
c. Herbert Marcuse
d. Friedrich Nietzsche

60 Berkeley'nin idealizmini bir taşa tekme atarak kim çürütmeye çalışmıştır?

a. James Boswell
b. David Hume
c. Samuel Pepys
d. Samuel Johnson

Kaç puan aldınız?

İşte doğru cevaplar:

1 c	11 d	21 a	31 d	41 c	51 b
2 b	12 d	22 b	32 a	42 a	52 b
3 a	13 c	23 b	33 a	43 a	53 d
4 a	14 d	24 c	34 b	44 d	54 d
5 d	15 a	25 c	35 d	45 c	55 b
6 c	16 b	26 a	36 b*	46 b	56 a
7 d	17 a	27 d	37 c	47 b	57 c
8 a	18 c	28 c	38 a	48 a	58 c
9 b	19 b	29 d	39 c	49 b	59 a
10 c	20 a	30 b	40 b	50 d	60 d

* Cevap Boethius, fakat Türkçe çevirilerde hem Alain de Botton'un hem Boethius'un eserleri Felsefenin Tesellisi olarak geçer.. İngilizce'de ise Boethius'un eseri sorudaki gibi The Consolation of Philosophy iken, Botton'unki Consolations of Philiosophy'dir. Ç.N.

Bu sefer derin analiz yok, sadece bize göre puanlarınızın ne anlama geldiğinin yorumlanması ve değerlendirmesi var.

50+ Felsefe hakkında bilmediğiniz şeyler bilinmeye değer değil.

36-49 Felsefe hakkında bildiğiniz şeyler gerçekten bilinmeye değer.

23-35 Felsefe hakkında bildiğiniz şeyler ancak bilinmeye değer.

11-22 Felsefe hakkında bilmediğiniz şeyler bilinmeye değer.

<10 Felsefe hakkında bildiğiniz şeyler bilinmeye değer değil.